POŠTARINA PLAĆENA U GOTOVOM.

MLADOST

LIST ZA ZABAVU I POUKU SREDNJOŠKOLSKE MLADEŽI

BROJ 5 GOD.

IZDAJE = PROFESORSKO DRUŠTVO, SEKCIJA ZAGREB

12467

Uređuju: Zdenko Vernić i Pavao Serdar.

Sadržaj:

D. KOKOTOVIĆ: Trogir 97
VLADIMIR NAZOR: Štap 98
DANKO ANGJELINOVIĆ: Olujna noć 100
VALENTIN GORJANSKI: Neobični doživljaji Boba, Peka i Vilija (Roman; nastavak) 101
EDUARD E. HALE: Čovek bez domovine 105
RIKARD KATALINIĆ-JERETOV: Klisura 108
RIKARD KATALINIĆ-JERETOV: Starica majka 109
DANKO ANGJELINOVIĆ: Otrovano piće 109
Dr. FRAN BUBANOVIĆ: Ciljevi kemijske sinteze 109
ROKO KLAIĆ: Krst 113
PROSPER MAERIMEE: Vizija Karla XI. 113
G. GAVRILOV: Sneg 115
Dr. MILAN PRELOG: Risorgimento talijanskog naroda 115
KAZIMIR ŽIGANTE: Jesenska kiša 119
STANKO TOMAŠIĆ: Povečerjem uz Ćele Kulu 119
V. V.: Večer 120
LAD. ŽIMBREK: Vetrovi 120
VALERIJAN: Razum nerazumnih 120
N. N.: Snežni dani 121
Dr. NIKOLA FINK: Svjetlucanje životinja 122
TOLSTOJ: Dječja mudrost 125
VLAD. FRUŠIĆ: Jecanje 125
LISTAK: Filatelija 126
Nešto o naliv peru 126
Zagonetke 126
Odgovori i poruke 126
Nove knjige 128

„Mladost“ izlazi svaki mjesec po 1 broj.

Godišnja pretplata 40.- Din - knjižarska cijena pojedinog broja 5·- Din

Darovi „Mladosti“.

Iz Osijeka primili smo 1000 Din za „Mladost“. a darovali su:

g. Koržinek Drug	Din	. .	20
„ Ivičić Božo	„	. .	15
„ grof Janković	„	. .	300
„ Kovačević Šime	„	. .	50
„ Boda Rudolf	„	. .	100
„ Sokalić Viktor	„	. .	50
„ Lač Josip	„	. .	50
„ Laš Josip	„	. .	50
„ Hohn Hugo	„	. .	180
„ N. N.	„	. .	35
Svega: dinara			**1000**

Do vraga tintarnica!

Za jeftin novac dobije se izvrsno novo Naliv-pero

"Penkala"-Pen

S lako izmjenljivim perom od ocjeli. Puni se tankom tintom jednom na tjedan i piše trajno, čisto i pouzdano poput zlatnog naliv-pera. Rezervna pera za svaku ruku. Patenti u svim državama svijeta.

sa napunjačom i 2 pera Izradba od drveta D. 17·50 sistem automat. punjenja sa 2 pera Izradba od kaučuka D.35

Služite se PENKALA olovkom! To je prvi vazda za pisanje spremni krajon.

Piše tanko grafitom i u bojama. Dobivaju se u svim papirnicama!

M * L * A * D * O * S * T

GOD. II. ZAGREB 1923. BROJ 5.

DUŠAN KOKOTOVIĆ

TROGIR

VLADIMIR NAZOR.

ŠTAP

I.

Moj otac često slao svoga poljskog slugu, navdara Ivana, da obađe sve naše vinograde.

Netom bi loza procvjetala ili uljika rodila, žega osušila plodove ili dugo očekivana kiša ojedrila grozd i maslinu, navdaru je Ivanu bilo hodati od vinograda do vinograda i sve vidjeti svojim očima, pa da onda reče, koliko će po njegovu sudu biti one godine vina i ulja u bačvama i kamenicama gospodarevim.

Vraćao se obično jedva predveče, jer naši vinogradi nisu bili na okupu, a neki su od njih ležali tako daleko, da ih je rijetko mogao obaći. Tog se je dana ponajviše o njemu govorilo i čekalo se na nj s nekom zebnjom, jer su i djeca u kući znala, da će biti te godine svima teško, ne pokaže li se navdar Ivan na kućnim vratima umornih koljena ali vedra lica i nasmijanih očiju.

Sjeo bi na drvene stare stube pokraj vrata i stao odmah da govori spominjući redom svaki vinograd i kazivajući kolikim se kacama mošta i hararima maslina može gospodar zemlje nadati, budu li mu težaci pošteno dali sav njegov dio.

Vilakov hum! Vučje ravni! Paklenica! Žuta lokva! Kruškova njiva! Gajina! Uz korito!

Ja sam više prisluškivao zvuku tih imena no broju kacâ i hararâ.

Dalek, strm, teško pristupačan hum, na kojemu je negda sjedio neki strašni čovjek, koji se zvao Vilak! Široka ravan, po kojoj se skitaju obnoć vukovi! Tamna neka gudura, što vodi u pakao! Grdna bara puna žute vode a ovjenčana maslinicima! Njiva pokrivena procvalim kruškama, napučena rojevima pčela i leptira! A napokon gaj, šuma borova, gdje se vječno zeleni mnogo drveta s iglastim lišćem i s mirisnom smolom... oh, možda i stotinu onih stabala, od kojih do tada nisam bio vidio no samo jedno, a gledao u nj kao u neko čudo. Pa onda: Uz korito! Al to je kao u pričama: voda, slatka, bistra voda, što teče i žubori, uvijek, neprestano, a ptice i djeca mogu da je piju.

Ja nisam ni slušao, što navdar Ivan govori jošte mome ocu o idućoj ljetini i o težacima. Vrebao sam one riječi, što su mi mogle nešto reći o čudesima naslućenim u zvučnim imenima naših vinograda. Čudio sam se što on i ne spominje ono, što je najvažnije; padao sam u neku tugu i gledao sam ga gotovo krivo. Ali kada navdar jedamput reče, kako je težak kriv što se poruši u Zabetinovu zid barice, pa se voda zaglibila, i lupež nešto posjekao u Gajini, ja planuh:

— A ti si to pustio! Zašto ga ne kazni?

— Mali gospodaru, drugi me put pratite, pa se ne ću nikoga bojati, — pošali se navdar, koji je znao slobodnije govoriti, kad bi donio dobre vijesti.

— Samo me ti vodi! rekoh ja.

Od onog dana nisam mirovao, dok mi otac ne dozvoli da pratim Ivana, kada obilazi imanje.

Pomogla mi majka.

— I tako dere čitav dan cipele po kamenju u luci. Kuda se ne vere, i na kakove se klisure ne penje? Ne vidimo ga više puta nego na objedu i kod večere. Kad budem znala, da je s navdarom, bit ću mirnija no sada. Ne boj se ti za njegove noge, — govorila je ona.

I otac napokon pristane.

Ciknuh od radosti i počeh odmah misliti, što sve čovjeku treba kod takovih putovanja. Nađoh torbu za nošenje hrane i čašicu, kojom ću grabiti vodu iz potoka. Izvukoh od nekuda neku tešku kapu, da mi grije glavu u hladnim šumama naše Gajine i na vjetrovitom vrhu Vilakova huma. Najviše sam se pak mučio, dok sam našao čvrst prut te ga odrezao, ogulio i nožićem što ljepše izrezuckao. Bez dobra štapa u ruci činilo mi se da nije pametno ni približiti se kraju, koji se zove Vučje ravni.

Oči su mi gorjele od uzbuđenja, kada dugo očekivani dan napokon stignu, i navdar me Ivan povede prvi put sa sobom.

II.

S početka sam šutke hodao neravnim kamenitim putem, što sam ga već dobro znao, misleći na sve ono novo i lijepo, što je na me negdje čekalo. Prođosmo kroz Velje selo pozdravljajući starce i žene, što su sjedjeli na pragovima kuća. Navdaru je glas nešto zvonkije zvučio. Vidjeh odmah, da se ponosi, jer ga mladi gospodar prati. Meni su pak rasla krila, što svi ti ljudi gledaju, kako idem s velikim čovjekom za nekim poslom, a s torbicom o boku i s onim štapom u ruci.

— Je l' šjor Pijerov sin?

— Jest! Naš mladi gospodin, — odgovarao je Ivan seljacima.

— Nek im Bog da zdravlja!

I navdar se za prvi put zagleda u me, ne promatrajući više ludog dječaka no onoga, koji naglo raste pa će doskora početi da se zapovijedajući upliće u njegov posao. Jezik mu se razveza i stane mi govoriti o lozama, maslinama i težacima.

Al to nije bilo ono, o čemu sam htio da mi priča. Upitah ga nešto o vukovima, o barama s trstikama, o borovim šumama s češerima nasađenim na grančicu kao lula na čibuk.

On me čudno pogleda. Njegov me posmjeh gotovo uvrijedi. Razabrah odmah, da me i on drži malim bedakom. Bilo mi je žao, što i s navdarom Ivanom, od kojega sam toliko očekivao, nema za me razgovora.

Daleko iza sela ugledasmo s visoka dolinu okruženu krševitim stranama. Na njezinu su dnu istesani zidovi pravili rub bari blatne vode.

— Žuta lokva!

— Ne, gospodaru. To je naš Donji Pisak.

— Pa kad je ljeti suša, ti nam tu vodu nosiš, da je pijemo.

— Kad nema druge, dobra je i ona.

O Donjem Pisku mnogo se govorilo i u našoj kući, kad još nismo imali svoje cisterne, pa smo za vrijeme suše očekivali željno njegovu vodu; da je zatim čuvamo i štedimo kao da je vino. O njemu sam katkad čak i sanjao: jezerce čiste tekućine oivičeno redovima stabala i sagovima trave. Žene dolaze i grabe vodu prosipajući je u vedra, iz kojih ovce piju. Jato lastavica nad njim leti i prevrće. Djeca je nose u vrčevima, starice u kablima. Mlado i staro iz nje neprestano crpa, al ona ne opada; ostaje uvijek ista, hladna i bistra, plavetna pod suncem, srebrna pod mjesecem.

A sada gle! Žuta, blatna kaljuža u divljoj dolini.

III.

— Kruškova njiva! reče najedamput navdar.

Trgnuh se. Ne osjetih više umora.

Ha! Napokon!

Raskolačih oči; obazreh se naokolo.

Al i sada nigdje ništa do vinograda s niskim lozama: okolo njih red maslina i ograda grubo naslaganog kamenja, a amo tamo, u njima, gomile stijenâ.

Kruškova je njiva bila samo vinograd sa nešto boljom zemljom no svi ostali.

— A gdje su drveta od krušaka? šanuh ja.

— Bile su negda ovdje dvije ili tri stare kruške. Dolazila na njih djeca i pravila štete. Usahle su, pa je sada mir.

Sjeli smo ispod masline.

Osjećao sam umor u svim udovima. Noge su me boljele.

Ivan mi skine torbicu, otvori je i stane rezati hranu.

— Ovo vam je prava zemlja. Eh, kad bi Vaš otac postavio mene na nju za težaka! Dao bih mu i polovicu maslina i grožđa. Računam do deset kaca i barem petnaest harara. Moglo bi se i nešto sijati.

Ja sam ga jedva slušao. I svaka mi je njegova riječ bila mrska. Odbijao sam hranu lutajući pogledom od jedne do druge gromile.

— Hajdmo! Nisam više umoran.

Spustili smo se niza strminu, prešli preko doline pa se iznova popeli.

I ništa novo nisam ni ovdje vidio.

Svuda litica, loza i maslina; ali litica manja, loza niža i maslina kržljavija no u našoj luci.

Nakon po sata hoda predjeo se promijeni.

Tlo je sada bilo ravnije, kraj pitomiji, zemlja obilatija i tamnije boje. Uđosmo u bujne maslinike, među sve jedrije vinove loze. Nad onom je ravninom, s koje se u daljini viđalo otvoreno more, sjalo sunce, i vazduh je iskreći se podrhtavao. Prošli smo mimo poljske kućice, za kojom je u zapuštenu vrltiću rastao podivljali ružmarin. Kamenje uvijek sitnije i rjeđe, ograde okolo vinograda sve niže. Amo tamo po koji neobrađeni ugao pokriven visokom travom. Neke gromile zarasle kupinom. Grmovi opleteni procvalim prućem, a rojevi leptira i muha oblijeću ih sa sviju strana.

— Nema ti vinograda do Vučjih ravni! Da je u njima vode, tu bi bili naši vrtlovi. Šteta što ih ljetno sunce najviše hara! Ali sada nigdje ljepše i mirnije no ovdje.

A ja sam stiskao štap, što sam ga bio sâm posjekao, misleći na sve ono što bi mi se moglo dogoditi u jednom kraju s takvim imenom. Nisam se bojao približiti mu se u društvu čovjeka, koji je nosio pušku o ramenu; nadao sam se, e ću u njemu nešto doživjeti, čuti barem daleko tulenje i zavijanje, a da ne ću iz njega izaći smatrajući sebe strašljivcem.

Spopade me još veća žalost no na Kruškovoj njivi. Sjedoh uz navdara zatvorivši se još više u se.

On pođe da sâm obađe neki obližnji maslinik. Način kako me bez ikakva straha ondje samog ostavi, još me više uvjeri, da Vučje ravni nisu ono, što sam ja mislio. Bilo mi je kao onda, kad sam u zoru nešto lijepo sanjao, a jutrom, probuđen, vidio, da su mi ruke prazne, ili da nisam ondje, gdje sam se malo prije, sav sretan, kretao. Al je bol bila ovog puta jača i prolazila gotovo u srdžbu.

Kad se Ivan vrati, nisam više htio ni k Žutoj lokvi ni put Velikih redova, što sam ih zamišljao nalik na gorostasne bedeme nanizane, jedan za drugim, s obronka neke planine do ispod nebesa.

— Ja hoću kući!

On pristane. Vratit ćemo se najkraćim putem, al ipak obaći i Gajinu.

Sjetih se mog jedinog bora, što je rastao u luci, i lađenih jarbola, što se grade od debla tih stabala; i u meni iznova sve oživi.

— Gajina! Gajina!

IV.

Išao sam pred Ivanom koracajući svojim najširim koracima, udarajući čvrsto štapom o tle. Katkada bih ga pružio ravno uvis, da vidim, hoću li moći doseći njime češere, što će visjeti iznad moje glave u gustom gaju. Sjećao sam se prvih češera i prvih borovih grančica, što ih vidjeh u životu. Oni su zbilja bili donešeni iz naše Gajine, pa sam bio siguran, da ovog puta ne ću ostati prevaren u svome očekivanju. Borovi ne sahnu kao stare trule kruške. Vidjet ću jednu od onih pravih šuma, o kojima sam čuo u bajkama i u pričanju Vlaha Ilije, kad sam još stanovao s roditeljima u bakinoj kući. u Veljem selu. U njima čuče zmajevi, i spavaju na mahovini pod uvijek cvjetnim grmovima začarane kraljeve kćerke; a Ilija je pričao, da se vrhovi stabala previjaju sve do zemlje, kad vile lete iznad šume.

— Hitro, Ivane! Hitro!

Išli smo niz proplanak obrašten vrijesom i smrekama sa crvenim bobuljama. Kukci su zujali. Crni kosovi bježali, preplašeni našim prolaskom. Meni se činilo, da je sada sve tako lijepo, jer je šuma u blizini, čudo na dohvatu.

— Da sjednemo. Pa da barem sada malko založite?

Al ja sam išao naprijed sjećajući se, da smo jednog Božića kitili u Veljem selu borovo drvce, što nam ga bijaše donio iz Gajine sijedi bakin sluga. On mi onda dade češer s drškom, da ga držim u ustima poput lulice. Ima Gajina! Ona nije prevara kao ta Kruškova njiva i te Vučje ravni!

— Ivane, ja nisam umoran. I nisam gladan.

I ja sam već mislio, kako ću zamoliti oca, da dade napraviti na rubu šume drvenu kućicu. Do nje ću se često došuljati, i ući tiho u nju, i prisluškivati svim žamorima šumskim. Uhađat ću kroz okno zvjerad, razbojnike i vile. Doznat ću sve. I sve ću vidjeti. A bude li u njoj ljepše no u luci, u njoj ću i ostati. Prilazim joj ovog puta praćen navdarom i s ovim štapom u ruci, ali će kasnije biti sve drukčije. — Eto, stigli smo do dna klanca, prošli smo neko suho korito. Valja se još popeti uz onu strminu, do onih litica; ondje se nešto crni...

— Gospodaru, stanite. Već smo stigli.

— Kako to? Zagledah se u navdara sav u čudu.

On pruži ruku, upre prstom u strmen i pokaza među niz korito i gore uz red litica.

— To je naša Gajina. Mlad, ali valjano porađen vinograd. Nije još došao na rod; kad bude, dat će i desetak kacâ mošta. A kako i ne bi? Borovi su dosta donijeli Vašem ocu, kad smo ih ono posjekli. Njihovo lišće i sad ovdje gnije i gnoji zemlju. Da ga jesenje kiše ne prenašaju dolje u korito, i da ga bura ne raznosi, Gajina bi još više vrijedila.

Ja sam gledao u onu strminu punu škrapa i gromoča, s tankim mladim lozama, a bez i jednog stabla, čak i bez smrekâ i maslinâ. Osjećao sam, kako mi nastaje čvor u grlu. Htio sam da viknem, al me nešto gušilo. Bio sam sav ukočen; samo mi se ruka grčevito tresla, a u njoj onaj štap pomljivo izabran i odsječen i brižljivo izrezuckan mojim najboljim nožem.

— Šuti... Lažeš! Lažeš!

Bijaše mi nešto laglje, al sam još drhtao od žalosti i ljutnje.

— Gospodaru, što je to s Vama?

— Šuti, varalica!

Uprijeh svim silama i prelomih nogom štap. Bacih mu ga u lice.

— Eto ti... nà!

Da me je porugljivo pogledao ili što kazao, bio bih na nj navalio, makar noktima. Al me on samo začuđen motrio.

Vidjeh mu na licu, da i ne sluti, što je meni, pa mu okrenuh leđa; udarih u trk.

V.

Htio sam niz korito, znajući da ću tako najlakše k moru, a odanle kući.

Nisam se obazirao, al sam znao, da Ivan ide za mnom, ne gubeći me s vida. S početka me to ljutilo. Al što sam dalje išao, moj je bijes to više jenjao; već sam žalio, što uvrijedih slugu. Doskora nije bilo u meni ni trunka srdžbe, al mi tuga padala još teža na srce. Hodao sam polaganije, puštajući da mi navdar ide gotovo uzastopce.

Kad smo stigli kući, Ivan ne reče o svemu ni riječi. U mojoj zlovolji i šutnji vidješe roditelji samo velik umor.

Legnuo sam ranije.

Al nisam mogao usnuti. Prije bih uvijek sklapao oči maštajući o onome što ću jednom vidjeti, kada krenem iz luke tamo prema istoku, gdje su vinogradi moga oca, s kojih nam dolaze drva, grožđe, masline, povrće i voće, i gdje je ona voda, bez koje bismo ljeti umirali od žeđe. Fantazirao sam uvijek o njima prije sna, gledajući ih u polumráčnoj sobi kao neke svijetle vizije, da ih često, još ljepše, opet ugledam u svojim sanjama. A sada sam osjećao, da se sav taj čar porušio, i da će mrak okolo mene i u mojim očima ostati prazan.

Kamen, što sam ga nosio u grudima, pritisnu me još jače. I ja zajecah.

Roditelji me čuše. Majka priđe k postelji.

— Vlado, što je?

I ja joj, uvijek plačući, rekoh, kako je navdar Ivan zbivao čitav dan sa mnom grdnu šalu, vodeći me na neka ružna mjesta. Ja nisam vidio pravih očevih imanja. Spomenuh vukove, i procvale kruške u Njivi, i drvenu kućicu na rubu borova gaja. Zanijeh se i rekoh joj sve o prelomljenom štapu: čemu sam ga onako lijepo ogulio i nakitio rezbarijom, a kako mi je propao.

— Šuti... i spavaj! mirila me ona mećući mi dlan na čelo i namještavajući mi bolje jastuk.

I kad ona izađe, čuh gdje veli ocu:

— Ne znam, što mu je. Kao da bunca. Al nema fibre. Bit će sigurno od umora.

— Govorio sam ja, da to hodanje nije za nj.

I meni bje još više žao, što me i moji roditelji ne znadu utješiti.

OLUJNA NOĆ

I.

Miriši zemlja. Nagli škropac minu
Nad školjem, morem, selom i goleti,
Kroz masline mu šiknuše zaleti,
Da se ko orli u noć tamnu vinu.

A sad, kad munje ko jatagan sinu
Kroz noć olujnu, ko dusi prokleti
Propnu se s kopna planinske vrleti,
A vinograde srsi zrenja plinu.

Vaskrsle trave božji tamjan kade,
Pripjeva mornar s ribarica lađa,
A popac zriče iz zelena sađa.

Miriši zemlja. Klokću vode mlade
Niz jarke, staze, gomile i sade:
Proljetna ponoć sočno voće rađa.

II.

Iz sela idem. Od koraka muška
Ribarski feral uz bok mi se ljulja,
Mornarski kaban oko mene šuška,
A prhut sjena uza me se šulja.

Za trsom viri mačićeva njuška,
Sjaju mu oči ko fosfor iz mulja,
Plaho mu striže oštra kozja uška,
Usnama mljaska, zvjerinjski se pulja.

S ribarskih lađa opet svijetlo sijeva,
Fosfor se plahi igrom vala slijeva,
Dok u dno mora tihe tonu mreže.

S desna mi groblje, a more mi s lijeva.
Niz val i križe hitre sjene bježe:
Tu moji oci i djedovi leže.

III.

Dva groblja šušte: Val uz žalo zbori
Podvige strašne pionira svijeta,
A ispod križa dva-tri divlja cvijeta
Šapću o suncu na rodjenoj gori.

Dva groblja šušte ... Sočno grožđe zori,
Uza me tiho moja sjena lijeta,
U mom je srcu triest muških ljeta,
Životna radost u dojednoj pori.

Za mnom se selo iza râta skriva
Ko mala brza neretvanska barka
Kad vreba tešku lađu svetog Marka.

U jednoj kući moja sreća živa
U plahoj noći vedre sanje sniva.
Ko grožđe zori moja ljubav žarka.

Zagreb, oktobra 1923.

Danko Angjelinović.

NEOBIČNI DOŽIVLJAJI BOBA, PEKA I VILIJA.

HUMORISTIČKI ROMAN VALENTINA GORJANSKOGA.

O malima za velike
O velikima za ma e

DIO DRUGI.

GLAVA PRVA.

iz koje se vidi kako se o milijunašu misteru Kunu ne može reći da mu nedostaje fantazije.

Kad je mister Kun započeo svoju karijeru kao mali klerk u jednoj od najskromnijih mjenjačnica u Čikagu samo je o tome maštao kako bi skupio tisuću dolara pa da sam započne bilo kakov vlastiti posao. Skupiti tu tisuću dolara bila je vrlo teška stvar. Zapreke su i poteškoće nicale na svakome koraku i dugo mu je do tisuću dolara trebalo još devetsto devedeset i devet, pa devetsto devedeset devet i po. Ipak se potpuno tačno zna da je slučaj gospodar života čovjekova. Na kraju krajeva ljudi samo to i rade da čekaju slučaj. Velika je prednost onih koji slučaj znadu da iskoriste. Takovom je prednošću vladao mister Kun. Jednom je njegov šef, nespretni debeljaković mjenjač razgovarao s nekim na telefonu. Oči je podigao k nebu i prizivao Boga svjedokom za čistoću novčarskih svojih zamisli te ispustivši slušalicu iznenada se skamenio i ostao nepomičan. Lice je šefovo izricalo krajnju granicu ljudske prepasti. Bolje reći niti prepasti, već mističkoga užasa. Mister Kun, skromni klerk, koji je sjedio od sviju najbliže svome gospodaru, zapanjio se od njegova izgleda.

— Što je vama, gospodin šef? — usklikne on, ali nije dobio nikakova odgovora.

Istom je tada mister Kun opazio uzrok prepasti gospodareve. Bio je to veliki pauk što se polagano spuštao sa stropa ravno na nos mjenjačev. Pauk je zamro na kraju tanke niti paučine očito osupnut jarkom bojom na nosu gospodina šefa. Taj je izvanredni nos bio s jedne strane nalik na rumenu ružu, a s druge na neveliko naselje koraljnih polipa.

Mister Kun brzo je skočio s tabureta i spretnom je kretnjom skinuo pauka. S prevelike je brižljivosti svoje štaviše lagacko zapeo rukom o tjeme groznoga šefa, ali je osjećao da ta drskost ne znači ništa ako je se poredi s uslugom što ju je on iskazao.

— Hvala vam, mister Kun! Vi ste mi možda spasili život. Užasno se bojim paukova, jer su otrovni, zli i mrski. Hvala vam!

Oklevetanoga su i neškodljivoga zareznika bacili kroz prozor.

— Može li to da bude, da se vi ne bojite podle te gadarije? — obnovio je šef iznova milostivi razgovor, obraćajući se misteru Kunu, velikome psihologu, sudeći po odgovoru.

— Nema ničega na svijetu čega bih se bojao više nego li pauka, gospodin šef! — reče mister Kun i glas mu nervozno zadršće. Nervozno je drhtanje sjajno uspjelo.

— Ali kako ste se odlučili da rukom primite podlu nakazu?

— Morao sam to svakako da učinim gledajući opasnost što je prijetila mome šefu ... — odgovori mister Kun lagacko se smutivši. Za smutnju je bilo dosta povoda, pošto se klerk pauka nimalo bojao nije.

— Hoću da vam se zahvalim, mister Kun! — reče raznježeni šef.

Dohvatio je iz neizgoriva ormara kup već davno bezvrijednih dionica društva »Južna Nafta« i izruči taj kup svome klerku govoreći mu uz to:

— Ne ću da vam krijem da vrijednost ovih papira nije velika, ali sve ovisi o slučaju. Čuvajte ih. Možda ćete na njima još nešto da zaradite ...

Očito je sudbina golemoga poduzeća ovisila o sreći mistera Kuna. Jedva se dionice našle u prostranu džepu ponošenoga prsluka klerkova, kad li su narednoga dana novine donijele vijesti da je »Južna Nafta« uskrsnula, da su posljednji gotovo beznadni pokušaji inženjera urodili neočekivanim uspjehom. Vrijednost je dionica »Južne Nafte« porasla za stostruku cijenu. Mi-

ster Kun postao je za nedjelju dana vlasnikom triju tisuća dolara s kojima je i započeo vlastiti posao.

Bijedni se klerk upravo uplašio toga neobičnoga slučaja, što mu se srušio na glavu. Sve ono čega se god latio odmah je stalo da živi i da se kreće. Na burzovnom nebeskom svodu svakim se danom sve jarče i jarče razgorjevala zvijezda mistera Kuna u obliku golema zlatna dolara što je izlučivao blještavu svjetlost. Za zvijezdom se izlili valovi savremenosti — novinari, fotografi i bijedne a visoka roda udove.

Mister Kun bio je dobar i velikodušan. Hodao je s očima kao u krivca, smućivao se zbog svakoga uspješnoga posla, a mlaz njegovih uspjeha sve je jače i sve obilnije izvirao iz njedra poduzeća što ih je netom izmišljao... za nekoliko godina mister Kun je izgubio račun svojih milijuna, ali osjećaj prepasti nad neočekivanom srećom nikada ga više ostavio nije.

— To je uoči bijede! — govorio je prijateljima.

— Što je uoči bijede? — divili se oni.

— Takova sreća dolazi uoči bijede. Sudbina mi zacijelo sprema velik udarac. Ne znam samo kakav. Svakako sam ja već tako bogat da nikako ne mogu da propadnem...

Posljednjim riječima mister Kun je imao pravo. Katkada je kušao da zamišlja kojekakove bijesne izdatke, zapuštao je sve poslove, ali poslovi su od toga što se nije u njih miješao išli još bolje, a izdaci uza svu domišljatost i fantaziju mistera Kuna nikako nijesu mogli da prevagnu ni onoga dobitka što ga je imao u jedan jedini sat.

Mister Kun stao je da čini nebrojena dobrotvorna djela, otvarao je stotinama škola, knjižnica, bolnica i ubožnica. Povećavao je plaće svojih namještenika i radnika misleći da će zaustaviti porast kapitala, ali radnici i namještenici prepuni zahvalnosti spram mistera Kuna pokazali su toliko usrdnosti i revnosti u poslu da je dobitak porastao na deseterostruku i ispunio milijunaša očajem.

— Vrlo je zlo kada sve ide vrlo dobro. Ništa drugo nego: uoči bijede!

Mister Kun sanjario je o nezgodama i naročito je ulagao kapital u poslove što su morali da propadnu. Ali dolar-zvijezda mistera Kuna sjala je jednako i svjetlost je njena bila plodonosna i na golome kamenu. Nesretan zbog čudesne sreće svoje novi je Polikrat zapao u bol i tugu. I u kartama ga štaviše sreća nije ostavljala. Sudbina mu je otela zadovoljstvo rizika. Možda se u svemu tomu krila ona bijeda što ju je prorokovao mister Kun, koji je u dvanaest godina svojih uspjeha postao glasovitim čudovištem. O čudesima se njegovim pronosile u Evropi pričice, za njega vrlo značajne i prilično nevjerojatne.

Jednom je potratio golemu svotu novaca da sabire pera kojima se bilo kada potpisivali mirovni ugovori. Našli su mu ih silu. Potpuno je nejasno kako je to moglo da bude, da se u milih onih i nimalo zlonamjernih ljudi koji su mu dolazili, našlo toliko istorijskih predmeta. Bilo je doista izvanrednih primjeraka. Među njima je bilo od sviju ostalih najskuplje neko aluminijevo pero. Vlasnik je njezin uvjeravao da je njome potpisao kapitulaciju Kir, car perzijski. Pero je bilo već ko pero te nije pobuđivalo nikakove sumnje zbog mistifikacije i samo znak engleske tvrtke što se vidio na njemu, navodio je na tiha razmišljanja o davnome opstanku nekojih engleskih trgovačkih poduzeća.

Drugi put došao je k njemu neki bijednik izmučena, nervozna lica što je pobuđivalo sućut i sklonost. Donio je pero na kojemu se crnilo još nije posušilo.

— Evo pera, mister Kun, za koje vam je vrijedno platiti stotinu dolara. Ovim smo perom žena i ja potpisali uvjete po kojima se uzajamno vežemo da se ne ćemo više svađati zbog trica i da ćemo živjeti dobro i skladno. Žena i ja nijesmo loši ljudi ali se, hvala nekima nezgodama našega života, često razljutimo jedno na drugo i trujemo si jedno drugome život...

Mister Kun kupio je pero i platio je za nj sto dola. Kako li se začudio kad se za mjesec dana javio kod njega isti taj čovjek s isto takovim perom.

— Oprostite, mister Kun, žena i ja opet smo se posvadili i potpisali smo novi ugovor. Govorim vam istinu. Možete da pitate susjede. Evo pera. Dao bih vam ga za istu cijenu kao i prvo... Izvolite, ne budi vam krivo, mister Kun!

Milijunaš prasne u smijeh. Izvadio je čekovnu knjižicu te je rekao:

— Priznajte, dragi moj, da ne vjerujete u trajnost vaših ugovora sa ženom...

— Ako ću po čistoj savjesti, onda imate vi pravo, mister Kun...

— Vrlo dobro! Kupit ću u vas tucet takovih pera i platiti unaprijed. Evo čeka. Ali molim vas da mi pera svakako donesete...

Ali mister Kun nije od toga čovjeka dobio više ni jednoga pera. Obezbijeđeni i zadovoljni krupnom svotom supruzi su očito stali da žive tako sretnim i mirnim životom da su zaboravili nekadanje svoje svađe i prepirke.

Na glas je izašao »Banket stogodišnjih« što ga je priredio mister Kun, na koji su bili pozvani svi stogodišnji starci koji su željeli da sudjeluju kod banketa. Stogodišnjih se sakupilo iz svega svijeta, a putovanje su prevalili usred najvećih udobnosti što ih je platila unaprijed darežljiva ruka miljunaševa. Značajno je bilo da na banketu nije bilo nijedne žene, a baka jednoga od stogodišnjih izjavila je da se rodila znatno kasnije nego njezin unuk.

I banket nije prošao bez nesporazumaka. Kad je gozba započela, javio se sumnjivi neki mladi čovjek i zahtjevao je da mu se dopusti da sudjeluje kod banketa. Pravo je svoje potkrepljivao prijevremenom starošću. Samo se po sebi razumije da pretenzijama njegovim nijesu udovoljili. Pustolova su tako posramili, i naložili da ga otjeraju odlučne sluge mistera Kuna, kojemu je uopće ovaj banket donio više ogorčenja nego zadovoljstva.

Prvo se starci, popivši vina, opili te se zavadili. Oni kojima je bilo stošest ili stodevet godina stali su one kojima je bilo ravno sto godina da nazivaju bezbrižno deranima i štencima. Ovi se uvrijedili. Započele su krupne prepirke. Obje su strane trpjele od velikih nedostataka sluha te su uzalud nastojale da objasne predmet razdora putem uzajamnoga sporazumijevanja, tako da je samo nedostatak snage zapriječio goste da pristupe boksanju. To je bilo prvo, a drugo — misteru Kunu stala su da stižu pisma s vrlo drskim sadržajem, što su mu ih pisali devedesetgodišnji starci. Jedan je od njih napisao ovo:

»Nije li vas sram, mister Kun, što ste tako okrutno zaboravili one kojima je devedeset godina. Ja nijesam kriv što sam se rodio kasnije od stogodišnjih za deset godina. Ali pogledajte mene. Izjavljujem s najvećim za-

dovoljstvom da sam, hvala Bogu, prava razvalina i ni po čemu ne zaostajem za stogodišnjima. U mene su, hvala Bogu, sluh i vid mnogo slabiji nego u onih, koje ste počastili vašim banketom. Ja sam oslabio štaviše i umom i mogu gordo da rečem da sam već deset godina tome unatrag podjetinjio, a sada činim dojam potpunoga idijota. Stidite se, mister Kun. Prosvjedujem u ime devedesetgodišnjih!...«

Samo iskreni način pisma i šala što se iza njega skrivala, pomogli su misteru Kunu da ne pukne od smijeha dok je čitao taj zanimljivi dokumenat. Svejedno nije došlo do toga da bi se priredio banket devedesetgodišnjih.

Zamisli mistera Kuna nijesu uvijek bile nedužnošaljive. Zamjerili su mu štaviše da mrzi ljude. Od toga zapravo dakako da nije bilo ničega u prirodi mistera Kuna. Dao je prosto da zavlada njima ideja simetrije, kad je jednom slučajno bio nazočan dok su se vješale slike u stanu njegovu.

— Simetrija je uvjet za harmoniju, a harmonija je uvjet za sreću. Brakove treba sklapati također prema zakonima simetrije — odlučio je on, i naskoro se u novinama pojavile objave da mister Kun daje velik miraz svima onima koji žele da stupe u brak uz uvjet da se tjelesni nedostaci ženika simetrički nadopune tjelesnim nedostacima nevjeste, t. j. tko škilji na desno oko morao je imati nevjestu koja škilji na lijevo oko. Tko je bio hrom na lijevu nogu morao se ženiti s djevojkom s hromom desnom nogom i t. d. Mister Kun lično je bio nazočan kod nekoliko takovih svadbi te je odonuda ponio vrlo utješljive osjećaje.

Ne zaboravite simetriju! putio je on mladoženje. Ne zaboravite je. Ostvarujte je u svemu i bit ćete sretni!

Samo uslijed naročite obzirnosti svoje izdao je on miraz paru s polovičnom simetrijom, gdje i ženik i nevjesta nijesu imali po rebro. a oboje na desnoj strani.

Posljednja zamisao mistera Kuna bila je u tome da je odredio krupnu novčanu nagradu kome će najbolje da uspije miganje ušima.

U natječaju su sudjelovale mnoge političke ličnosti, zastupnici građanskoga pjesništva, štaviše i obretnici ženskih moda. Nagradu je stekao mračni i ozbiljni čovjek, zubljonosac iz društva za sjajne pogrebe. Taj si je čovjek nabavio magarca, od kojega je i preuzeo umjeće da vlada ušima iza kako je u visoku društvu njegovu proveo četiri i po mjeseca.

Ali misteru Kunu bilo je ipak dosadno. Nijednoga neuspjeha u poslovima. Pa ma i samo sjena bankrota i propasti.

— To ne sluti na dobro! Ne sluti na dobro takav uspjeh u svemu, takova luda sreća, — govorio je milijunaš tugaljivo sam sa sobom, te je odlučio da pođe na put i tako se razonodi. O smjeru putovanja nije razmišljao. Nije li svejedno kuda će poći? Dakako da je najbolje ako pođe u Evropu, koja je još nedavno bila arenom čudorednih srazova, gospodarskih slomova i revolucija. Mister Kun stao je da sve priređuje za odlazak, naručio je za se najbolju luksusnu kajitu na golemom prekomorskom parobrodu, kome je i on bio djelomično vlasnikom, pošto je imao vrlo mnogo dionica u svima parobrodarskim društvima Staroga i Novoga svijeta.

GLAVA DRUGA

u kojoj se mister Kun uvjerava da je putovanje najbolje sredstvo protiv tuge i dosade.

Misis Viljams, rođena sestra mistera Kuna, i sin njezin Maik, trinaestgodišnji deran morali su da se nađu kod parobroda, da sprovedu milijunaša kao jedini rođaci njegovi. Misis Viljams bila je zabavna žena. Nije nikako mogla da privikne bogatstvu bratovu i ma da joj je mister Kuno odredio goleme svote kojima je ona bila neomeđenom vlasnicom ta je žena vrlo slabo promijenila način svoga života od onda, kada je, ima tome dvanaest godina, ostala kao bijedna udova malog činovnika s polugodišnjim Maikom na rukama. Ne od škrtosti, već od potpunoga nerazumijevanja onih sredstava, kojima je raspolagala misis Viljams je na svakome koraku omeđivala dnevne svoje kućanske izdatke, cjenkajući se na trgu dok nije promukla za svaku glavu kupusa i za svaki korjen mrkve. Dozlogrđivala je bratu svome kod svakoga posjeta napominjući svoju štedljivost, uvjeravajući ga da je štednja mati bogatstva.

— Opet si potratio šibicu za cigaretu — govorila je bratu prijekorno.

— Pa kad moram da zapušim!

— Pogledaj koliko je ugljena u kaminu. Kada ćeš naučiti da štedljivo raspolažeš svojim mukom stečenim novcem?

Mister Kun veselo se nasmijao kad je spomenula mukom stečeni novac.

Što se Maika tiče, maze i mezimca mistera Kuna, nije bilo tako skupe igračke koja bi se zadržala u dječjoj sobi njegovoj duže od nedjelje dana. Postigavši veliku spretnoću u rastavljanju najsloženijih igraćih mehanizama Maik je u jednom jedinom slučaju učinio drugačije. Nije podvrgao operaciji par prekrasnih ponija što ih je dobio od ujaka i zadovoljio se time da im je prebrojio zube i lagacko im je neko vrijeme šilom vrtao po ušima na što su bijedne životinje ogluhnule. Od toga časa morao im se njihov »e-e-ha-a« i »gi-jo« dovikivati kroz slušalicu.

Kad se Maik našao na parobrodu samo su nasloni polube mogle da budu prirodnim međama ushitu dječakovu, inače bi on bio prosto skočio u more.

— Ujače, uzmite me sa sobom! — moljakao je Maik.

— Ne bih imao ništa protiv tvoga društva, mili moj, ali se ne smije majku tvoju ostaviti samu, a i ona sama ne bi na to pristala.

Maik nije bio navikao da mu se išta uskrati. I sad je ujaku i majci priredio buru sa suzama, prijekorima i tužbama.

Pa ipak, to mu sve nije pomoglo. Maiku očito nije bilo suđeno da se sprođe oceanom. Dječak kao da se posve izmirio sa sudbinom svojom i samo je naročiti zagonetni sjaj očiju njegovih pokazivao da je on, Maik, usprkos svemu ostao svoga vlastitoga mišljenja te nije namislio da konačno napusti svoga položaja. Ni misis Viljams ni mister Kun toga opazili nijesu kada su se jedno od drugoga opraštali i mahali jedan drugome rupčićima, rastavljeni stepenicama uzlazišta što se umjereno ljuljalo.

— Do viđenja, brate!

— Do viđenja, sestro!

— Piši, telegrafiraj! Ne troši suvišno. Štednja je mati bogatstva!

— Svakako, svakako. I ja to mislim! Do viđenja, sestro! Do viđenja Maik!

— Do skoroga viđenja, ujače! rekao je Maik značajnim glasom, ali nitko na to nije svratio potrebne pažnje.

Brod je plovio i umjereno se ljuljao na visokim valovima oceana, a radovao je srce socijaliste koji je putovao slučajno i imao prilike da opaža primjere dirljive jednakosti pasažira gledom na ljuljanku i neprijatne po-

jave morske bolesti u saputnika. Ministar je prinjeo istu posvećenu žrtvu ocenu kao i kuhtić, koji se prvi puta našao na daljoj plovidbi.

— Ima na zemlji još pravednosti! — uskliknuo je socijalista umno i sa zanosnim smiješkom, dok je on sam međutim bio potpuno neosjetljiv spram vjerolomnoga načina palube na brodu da se izmiče ispod nogu u posve neočekivanim smjerovima.

Ni mister Kun nije stradao od morske bolesti te je provodio mnogo vremena šećući brodom. Svojim je zdravim likom pobuđivao u sviju pasažira koji se nijesu mogli pohvaliti tako dobrim prijateljstvom s ljuljankom kljuna i krme, osjećaj krajnje antipatije.

Prolazeći jednom između pasažira palube mister Kun je ustuknuo od pogleda na golemoga čovjeka s očito neobičnom tjelesnom snagom. Taj se div predao prilično čudnoj zabavi. Na njegovim je koljenima ležalo nekoliko predmeta: džepni nož, dugmeta, zalogaj kruha, srebrni novac i stara žlica. Golemi je čovjek prebirao tima predmetima i nešto je mrmljao na nepoznatu jeziku.

U mistera Kuna bilo je mnogo mladenačke živahnosti i radoznalosti, koje se u njemu budile uvijek za vrijeme odmora i putovanja.

— Što to radi taj čudnovati čovjek? — upita mister Kun jednoga od nazočnih. Milijunaša su poznavali svi putnici u lice, pa je zato jedan od njih odgovorio:

— Ništa osobita, mister Kun. Peršeron se boji da će do kraja zaboraviti svoj jezik i ponavlja nazive predmeta kojima se najviše služi.

— Ali tko može da zaboravi svoga jezika? I otkuda je rodom taj Peršeron ?

— On je, milostivi gospodine, Grk, rodom s otoka Krete, a jezik je svoj zato gotovo zaboravio, jer ga petnaest godina nije bilo u domovini. Takova je sudbina njegova. Zato on zna pomalo sve jezike, koje čovječanstvo govori. To mora da mu bude nagradom... Ej, prijatelju! — obratio se pasažir Grku. — Kako ćeš se ti razgovarati sa ženom, kad se vratiš kući? Ta ti joj ne ćeš znati ni da rečeš :»Zdravo, stara vještice moja!«

— Toga ću se ja posve stalno da sjetim! — odgovori Peršeron bezbrižno. — Reći ću joj čistim grčkim jezikom: »Bon jour, ma vieille sorcière!«

— Ha — ha — ha! — razlegnu se palubom smijeh. Peršeron pogleda unaokolo s veselim nerazumijevanjem.

— Ti si to rekao francuski. Ne bi mi rekli, da tvoja žena vrlo ljubi taj jezik.

— Onda ću joj reći: »Buon giorno mia vecchia strega!...«

Paluba je iznova prasnula u zajednički smijeh.

— To je talijanski! Talijanski! Ha — ha — ha! Zaboravio si, Peršerone! — zabavljali se pasažiri.

I mister Kun morao je da se nasmješi. U glavi Grkovoj bila takova kaša od jezika da je svaka rečenica što ju je on sastavio sjećala na složeni kemijski sastav kojemu je obretnik zaboravio tajnu .

Ipak se s Peršeronom moglo nekako razgovarati engleski i mister Kun je zamolio Peršerona da pokaže jačinu svoju. Molbi se čovjek odazvao vrlo rado i atleta je na veliko zadovoljstvo sviju gledalaca naokolo digao visoko nad glavu golemo pričuvno sidro, što ga pet ljudi nije moglo da makne s mjesta.

— Peršerone, kako to da si tako jak? upita mister Kun.

— Do toga je došlo slučajno, milostivi gospodine. Bio sam vrlo slab dječak, trpio sam uvijek od prehlade. Otac me dao u nauke krojaču, ali čim sam samo nataknuo hladni naprstak odmah sam dobio hunjavicu te sam kihao dva sata bez prestanka, a to je u radionici stvaralo nered...

Iz trupa broda izlazili su pasažiri koje je smijeh privukao na palubu te su se pridružili općemu veselju slušajući pripovijest Peršeronovu.

— Krojač nije htio da me uči i ja se otputim na selo k stricu da pomažem na gospodarstvu. Seoski momci mnogo su me vrijeđali. Upitao sam starca nekoga kako bih mogao da stečem snage. Taj mi je dao savjet da svaki dan pronesem na plećima jedva rođeno tele. Rekao mi je da ću tako privići da ga nosim i onda kad će se pretvoriti u kravu. Dogodilo se po riječima njegovim. Stričevo sam tele nosio ravno godinu i po. Dva puta na dan, jutrom i večerom. Postao sam najjačim momkom u selu. Svi su mi se divili, kad li se dogodila neprilika. Krava mi je tako privikla da mi je neprestano bježala za petama i žalostivim je mukanjem tražila da je dignem u naručaj. Stali su da mi se smiju u čitavoj okolici i ja sam zato, ostavivši domovinu, otišao u tuđe krajeve. Sada se vraćam kući. Ali, znate li, mister Kun, ja ne osjećam nikakove radosti. Bojim se da će krava saznati za moj povratak te će me opet progoniti...

Smijeh nije prestajao dok je govorio Peršeron. Slušaoci se držali za trbuhe i u zanosu valjali po palubi. Mister Kun nasmiješio se također te se vrlo dobre volje vratio u kajitu da čita svježe radiotelegrame. Dobra volja nije ostavljala mistera Kuna do kasne večeri. Zaspavajući sjetio se Maika za kojega je osjećao potpuno određenu sklonost i nasmiješio se iznova.

Putovanja bez sumnje donose koristi milijunašima u dosadi.

Narednoga je jutra pomoćnik kapetanov obilazeći parobrodom opazio na palubi prvoga razreda dječaka, kojega do tada nije na brodu sastajao. Iskusnim okom staroga upravnika pomoćnik je kapetanov obično pamtio sve pasažere i znao ih u lice.

Pošto ga je nazočnost nepoznata pasažira na brodu silno zadivila, pomoćnik kapetanov pristupi k dječaku i strogo ga upita:

— Tko ste vi, mladi čovječe i s kime putujete?

Dječak se ponešto zbunio čuvši to pitanje. Izgledao je izmučen, odjeća mu je bila sva ponošena te je bio potpuno nalik na bijednoga emigranta, koji je slučajno zabludio u predjele prvoga razreda kojima pasažiri palube ne smiju da se približe. Bijednik je očito imao razloga da ne oda sebe ni onih s kojima putuje. On se učtivo taknuo oboda svoga šešira te je rekao, preletjevši brzim pogledom bogate putnike koji se šetali i odmarali se poslije zajutarka na udobnim počivaljkama:

— Ime moje teško će vas, kako mi se čini, zanimati, — reče on, — a što se tiče toga s kime ja putujem to ću vam rado odgovoriti. Eno ondje sjedi moj ujak. Malo sam se s njime zavadio, pa ne ću da mu prilazim. Ako vam nije teško proćaskajte s njime čas-dva, i on će vas što potanje može obavijestiti o meni...

Pomoćnik je kapetanov pogledao u smjeru, što mu ga je pokazao dječak.

— Ali dopustite! — usklikne on. — Tamo ih sjedi dvoje. Mister Kun i gospođa iz Vošingtona... Valjda vam nije ujak mister Kun?

— Upravo tako i nikako drugačije. U napovoljnijemu slučaju gospoda iz Vošingtona mogla bi da mi bude tetkom, ali ujakom nikako ...

Velika je bila moć sugestije u imenu mistera Kuna. Sada se smutio pomoćnik kapetanov te je promijenivši glas rekao ovako:

— Imate pravo, mladi čovječe. Svakako ta gospoda ne može da vam bude ujakom, t. j. hoću, da rečem da vaš ujak ne može da vam bude tetom...

— T-fu! — razljuti se pomoćnik kapetanov i brzima se koracima uputi milijunašu.

— Ovaj sam tren razgovarao s vašim rođakom, mister Kun. Čudom se čudim, kako to da ga nijesam prije vidio!

— Zar je Maik na brodu? — usklikne mister Kun. — Deran nijedan! Ukrcao se bez moga dopuštenja. Tako ti dakle, Maik! zabrinuo se milijunaš.

— Sad razumijem zašto se vaš rođak s početka spram mene ponio ne potpuno prirodno. Vi dakle nijeste ni slutili da je on na brodu...? Pa što zato, sada će vam put biti veseliji!, našalio se pomoćnik kapetanov.

— Maik je dobar momak, samo što je značaj u njega neobično svojeglav. Sestra ga moja do kraja razmazila. Valja tome doskočiti. Ali gdje je Maik? Kad je brod krenuo iz luke, mora da se sakrio u trupu. Mogu da si zamislim kako sada izgleda...

— Da, doista, ne izgleda bogzna kako... — potvrdi pomoćnik kapetanov.

— Ne izgleda bogzna kako? — ponovi mister Kun nemirno.

— Rekao bih da sasvim slabo izgleda vaš rođak. Sada se štaviše divim kako sam mu mogao povjerovati, kada je vas nazvao rođakom svojim...

— I opet se on nekuda sakrio. Boji se nevaljanac moje kazne. Usprkos tome treba da ga se potraži, umije, očisti, preodjene. Može li se na brodu naći odijelo za njegov stas?

— Mislim da će se moći, mister Kun. Sin je kapetanov slika i prilika vašemu rođaku po stasu. Bez sumnje će se nešto naći...

— Prekrasno! Ako je tako, molim vas da me zadužite i da preuzmete tu malu brigu za Maika.

Pomoćnik kapetanov sav je bio pun zanosa. Zadužiti mistera Kuna! To je čast za svakoga smrtnika. Tä pristojni ljudi pamte svaki dug pa ga i vraćaju. Možda se ovdje i sakriva karijera pomoćnika kapetanova. Treba samo da zahvali slučaju, što je miloga toga Maika zanio na brod.

Vatreni se namještenik smjesta vratio na ono mjesto, gdje je netom razgovarao s dječakom. Bilo je djetinjasto, što je iščekivao da je Maik još uvijek ondje, ali pomoćnik je kapetanov odlučio da će odanle započeti potragu svoju.

Za to vrijeme, dok je mister Kun razgovarao s pomoćnikom kapetanovim dječak se, jer nije željeo da dođe do ozbiljna razjašnjavanja s njegovim ujakom, dokopao onoga dijela broda gdje je krma te se po užetu parnoga dizala spustio, a da ga nitko opazio nije, u trup. Izvrsno se snalazio usred beskrajnih prolaza, uličica i hodnika što su ih činili zamoti i bačve brodskoga tereta; mladić je prodro do jednoga od najgluših uglova trupa te je stao pred složenom stijenom kovčega. Dignuvši zaklopac električne svjetiljke dječak je našao kovčeg označen dugačkom crtom, povučen ugljenom. Izvukavši taj kovčeg dječak je šmignuo u prolaz koji se time otvorio, povukavši kovčeg opet za sobom. S izvanje strane ne bi sada nitko mogao ni da nasluti da ovdje ima tajni prolaz u kajitu pasažira bez vozne karte.

— Kako je dakle, Vili? Je li sve u redu?

— Jesi li napokon došao? Pek i ja baš smo te se načekali. Zašto si na tako dugo vremena iščeznuo? I glavna stvar: jesi li našao kruha i vode?

Električna se svjetiljka iznova zasvijetlila i u rasvjeti se njezinoj pokazala poznata lica Peka i Boba. Pred njima je stajao Vili = Bajalo — nedavni Maik, kojemu je netom pošlo za rukom da izmakne pomoćniku kapetanovu i da uzbuni častoljubive zamisli njegove.

(Nastavit će se.)

EDWARD E. HALE:

ČOVEK BEZ DOMOVINE

S engleskoga priredila: **Jelena Kolin.**

(Svršetak.)

Tako je dakle govorio da su mu čitanje i ove bilježnice njegovo zvanje, te da mu zauzimlju pet sati, t. j. dva sata svakog dana. »Izim toga svatko treba da ima svoju zabavu, kao što ima zvanje. Moja su zabava i razonoda prirodne nauke«. To mu je oduzimalo dva sata dnevno više. Ljudi bi mu donosili ptice i ribe, a na dugim bi se plovidbama zadovoljavao i stonogama i sličnim životinjicama. On je bio jedini prirodoznanac, kojeg sam ja poznavao, koji je poznavao navike kućne muhe i komarca. Svi ovi drugi ljudi znadu da vam kažu jesu li to lepidoptera ili steptoptera; ali da vam kažu, kako biste ih se mogli rešiti ili kako odlaze od vas, kad ih udarate — no i sam Linnaeus ne bi vam to bio znao kazati. Ovo devet sati sačinjavalo je Nolanov redoviti, dnevni posao. Ostatak vremena proveo bi u šetnji ili razgovoru. Do svoje starosti mnogo je boravio na svežem zraku. Uvek je održavao svoje vežbe; i nikad nisam čuo, da bi bio bolestan. Kad bi tko drugi obolio, on bi mu bio najnežnijom bolničarkom na svetu i znao je više od većine ranara. Izim toga kadgod bi tko obolio ili umro ili ako bi ga kapetan zamolio, uvek je bio spreman, da čita molitve. Već sam rekao, da je osobito lepo čitao.

Ja sam se upoznao s Filipom Nolanom šest ili osam godina posle rata s Englezima, na svom prvom putovanju. Bilo je to prvih dana iza našeg ugovora o trgovanje s robovima, a mi smo se nalazili u južnom Atlantiku.

Otkako sam im se priključio, držao sam da je Nolan neka vrsta brodskog kapetana — kapetan u modrom kaputu. Nikad nisam ispitivao o njemu. Sve mi se na brodu činilo neobičnim. Znao sam, da je glupo postavljati pitanja i čini mi se, da sam držao, da na svakom brodu ima »prazno dugme«. Jedared sedmično bi s nama ručao, pa bismo toga dana morali biti na oprezu da ne govorimo ništa o domovini. Ali da su nam kazali i da ne govorimo o planeti Marsu, ja opet ne bih bio upitao zašto; toliko je bilo stvari, koje su mi se činile beznačajnima. Tek sam nešto shvatio o »čoveku bez domovine«, kad smo jednog dana naišli na prljavu, ma-

lenu škunu, koja je vozila robove. Jedan je časnik poslan da je preuzme i pregleda, koji je za nekoliko časaka poslao natrag čamac tražeći da mu pošalju nekoga tko govori portugalski. Svi smo gledali preko ograde kad je došla poruka želeći da uzmognemo tumačiti, kad li kapetan zapita, tko znade portugalski. Nitko od časnika nije znao i baš kad je kapetan htio da zapita momčad, istupi Nolan rekavši da bi rado poslužio kao tumač, ako kapetan to želi, budući da razume taj jezik. Kapetan mu zahvali, spremi drugi čamac za njega, a ja sam bio toliko srećan, da sam mogao ići s njim.

Kad smo stigli na mesto, ugledali smo prizor kakav se retko viđa i za kojim ne treba žaliti. Svuda najveća prljavština i nered. Nije bilo mnogo crnaca; ali da im protumači da su sad slobodni, Vaughan, naš časnik, dao im je skinuti okove s ruku i nogu, pa ih je radi veće udobnosti smestio među momčad škune.

Crnci su se međutim rasuli svuda naokolo po prljavoj palubi gurajući se oko Vaughana i nagovarajući ga svim mogućim dijalektima i vrstama narečja od zuluanskog do parizijanskog od Beledeljereeda.

Kad smo stigli na brod našli smo Vaughana na jednoj velikoj bačvi, na koju se popeo u očaju i koji nam je doviknuo.

»Za ljubav Božju ima li gde tko, koji bi mogao nešto rastumačiti ovim propalicama? Ljudi su im dali ruma, ali ih to nije primirilo. Ovoga velikog sam već dvaput srušio na zemlju, pa još nikako ne će da se primiri. Pokušao sam s njima govoriti crnački; ali neka me obese, ako su razumeli više, nego kad bih im govorio engleski.«

Nolan rekne, da on znade portugalski, našto izvukoše neku dvojicu između robova, koji su pristojnije izgledali i za koje se znalo da su radili Portugalcima u Fernando Po.

»Recite im, da su slobodni«, rekne Vaughan; »i kažite im, da ćemo one hulje sve povešati čim dobijemo dosta užeta.«

Nolan je to rekao »španjolski« — naime u takovom portugalskom narečju da su ga ona dvojica mogla razumeti, a oni opet rekoše dalje crncima, koji su mogli da njih razumu. Nato je nastalo suludo urlikanje od radosti, udaranje pesnicama, skakanje i plesanje i ljubljenje Nolanovih nogu, te opća navala na veliku bačvu prema Vaughanu, da mu odadu spontano počitanje kao izbavitelju.

»Kažite im« rekne Vaughan sad odobrovoljen, »da ću ih sve povesti do rta Palmas«.

Ovo nije bilo tako oduševljeno prihvaćeno. Rt Palmas bio je tako daleko od njihovih domova kao možda New Orleans i Rio Janeiro; naime, na taj bi način bili večito odeljeni od svojih domova. I njihovi tumači, koliko smo mogli razumeti, rekoše odmah, »ah, non Palmas,« te počeše stavljati beskrajna obrazloženja i predloge najgovorljivijim jezikom. Vaughan se zapravo razočarao ovim uspjehom svoje liberalnosti i zapitao Nolana, što kažu. Kapljice su stajale na belom čelu jadnog Nolana, kad je smirio ljude i rekao:

»Kažu »ne Palmas.« Kažu, »povedi nas kući u našu domovinu, u našu kuću, našoj maloj crnačkoj deci i našim vlastitim ženama. Ovaj kaže, da ima starog oca i majku, koji će umreti, ako ga ne vide. A ovaj ovde kaže, da je sve svoje kod kuće ostavio bolesne, jer su ga uhvatili na putu u Fernando, gde je išao po belog lečnika da dođe i da im pomogne, pa da su ga ovi đavoli uhvatili baš u zalivu na domaku kuće i da od tada nije vidio nikoga od kuće. A onaj tamo kaže«, jedva progovori Nolan, »da već šest meseci nije čuo ništa od kuće, otkako je bio zatvoren u toj paklenoj škuni«.

Vaughan je uvek pripovedao, kako je mislio da će poseditи, dok se Nolan borio s tumačenjem. Ja, koji nisam ništa od svega razumio, opazio sam da se nešto neobično događa. I sami su crnci prestali urlikati, kad su opazili Nolanovu agoniju i gotovo jednako jaku sućut u Vaughana. Čim je opet mogao doći do reči, rekne:

»Recite im da, da, da; kažite im, ako hoće, da ću ih odvesti do mesečevih gora; samo ću ih otpremiti kući!«

Nolan im je to kazao. Onda su ga opet počeli ljubiti htijući da trljaju svoje nosove o njegov.

No on to nije mogao dugo izdržati; i kad mu je Vaughan potvrdio, da se može vratiti, dao mi je znak, da se vratimo u čamac. Kad smo se opet zavalili na naša sjedala u čamcu, rekne mi: »Mladiću, neka vam to pokaže, što znači biti bez porodice, bez kuće, bez domovine. Pa ako ikada budete u iskušenju da reknete reč ili uradite neku stvar, koja bi mogla da postavi ogradu između vas i vaše porodice, vaše kuće, vaše domovine, zamolite Boga da vas u svom milosrđu uzme onoga trena u svoj nebeski dom. Ostajte uz svoju porodicu, mladiću; zaboravite na sebe radeći sve za nju. Mislite na svoju kuću; pišite i razgovarajte o njoj. Neka bude sve bliže i bliže vašim mislima, što dalje budete putovali od nje; pa kad budete slobodni, požurite se natrag k njoj, kako to sad čine ovi siroti, crni robovi. A što se tiče vaše domovine, momče«, ovde mu se reči zagušiše u grlu, »i ove zastave« i on pokaže na brod, »i ne mislite na drugo već na to, kako ćete joj služiti onako, kako vam ona nalaže, pa morali u toj službi proći i hiljadu paklova. Ništa ne čini, ako vam se što dogodi, ništa ne znači onaj, koji vam laska i koji vas zavodi, nikad ne gledajte druge zastave i nikad ne propustite jedne noći, da se ne pomolite Bogu neka blagoslovi ovu zastavu. Setite se, mladiću, da iza sviju ljudi s kojima morate raditi, iza časnika, vlade i naroda stoji sama domovina, vaša domovina i da vi pripadate njoj, kao što pripadate svojoj vlastitoj majci. Ostavite uz nju, mladiću, kako biste stajali uz svoju majku da je danas napadnu đavoli!«

Uplašio sam se na smrt njegove mirne, tvrde strasti, ali ipak izmucah da ću sa svime što mi je sveto nastojati da tako radim i da nikad nisam mislio raditi drugačije. Činilo se, da me on jedva čuje; ali je ipak jedva šapćući kazao: »O, da mi je bar itko tako govorio, kad sam bio vaših godina!«

Mislim, da je to bilo ovo njegovo na pola poverenje, o koje se nisam nikad ogrešio, jer nikad do sada nisam o tom govorio, što nas je kasnije učinilo velikim prijateljima. Bio je veoma ljubazan sa mnom. Često bi ustao noću, da sa mnom šeće po palubi, kad sam bio na straži. Rastumačio mi je mnogo matematike, pa njemu i dugujem moj smisao za matematiku. Pozajmljivao mi je knjige i pomagao mi u čitanju. Nikad nije više ništa spominjao o sebi; ali od pojedinih sam časnika kroz trideset godina saznao sve ovo što pripovedam. Kad smo se rastali s njim u luci sv. Tome na kraju našeg putovanja bio sam neizmerno tužan. Vrlo sam se obradovao, kad smo se opet sreli 1830.; a kasnije u životu, kad sam držao, da imam nekog utecaja u Washingtonu, pokrenuo sam nebo i zemlju da ga oslobodim. No to je značilo vaditi duha iz tamnice. Držali su se, kao da ne znadu, da je takav čovek ikad postojao. Pa i sad će to reći na ministarstvu! A možda i ne znadu. Ne će to biti prva stvar u službi o kojoj vlada, čini se, ništa ne zna.

Filip Nolan, bedni čovek, okajao je svoju ludost, kad se kao čovek podvrgao sudbini, koju je tražio. Nikad nije namerice oteščavao dužnost onima, koji su morali da paze na njega. Desile bi se neprijatnosti; ali nikad njegovom krivnjom. Poručnik Trukston mi je pričao, da su časnici, kad je Teksas anektiran, raspravljali o tom da li da iz Nolanovih mapa iseku Teksas. Udružene su države isekli, kad mu je atlas kupljen. Konačno se složiše u tom, dosta ispravno, da bi to zapravo značilo upozoriti ga na ono što se dogodilo. Tako isto nije se Nolanovom krivnjom desila neprijatna upadica kod moga stola, kad sam pre kratkog vremena bio zapovednikom na korveti George Washington u nekoj južno američkoj postaji. Ležali smo na La Plati, kad nam se priključiše neki časnici, koji su se bili iskrcali i koji nas zabavljahu pripovedanjem nekih nezgoda, koje su im se desile, kad su jašili na pola divlje konje u Buenos Ayresu. Nolan je bio također kod stola i bio je neobično dobro raspoložen. Jedna ga je od ovih priča setila neke vlastite pustolovine, kad je još hvatao divlje konje u Teksasu sa svojim vrtoglavim bratićem još u vreme, kad je bio dečak. Pripovedao je doživljaj s mnogo živahnosti, tako da je iza toga nastala tišina, do koje često dolazi iza dobrog pričanja. Nolan ju je sam prekinuo upitavši posve nesvesno:

»A, molim vas, što se desilo s Teksasom? Iza kako su Mexikanci postigli neovisnost, mislio sam, da će Teksas naglo napredovati. To je zaista jedan od najljepših krajeva zemlje; prava Italija ovog kontinenta. No već gotovo dvadeset godina niti sam što čuo ni vidio o Teksasu.«

Kod stola su bila i dva časnika iz Teksasa. Razlog tome, da nije ništa čuo o Teksasu bio je taj, da su sve vesti o njem izrezivali iz novina još od vremena, kad se započelo naseljivanje. Waters i Williams, teksaski časnici pogledaše jedan na drugoga suspregnuvši smeh. Edward Mouis najednom se zainteresovao za treću kariku zapovednikovoga lanca, dok je Watronsa spopala kijavica. Nolan je primetio da se nešto dogodilo, no nije mogao da se domisli što. I ja kao priređivač časti moradoh reći:

»Teksasa nema na karti, gospodin Nolan«, te brže skrenuh razgovor na drugo.

Posle ove vožnje nisam više video Nolana. Pisao sam mu bar dvared godišnje, jer smo na ovom putovanju postali poverljivo bliski; ali on meni nije nikad odgovorio. Drugi su mi pričali da je za ovih petnaest godina naglo ostario, ali da je uvek ostao jednako ljubazan, blag i tih patnik, kakav je uvek bio, podnoseći što je bolje mogao kaznu, koju je sam sebi odredio — možda je postao nešto manje druževan s novim ljudima, koje nije poznavao, ali očevidno je i mnogo više želio da se sprijatelji s mladićima, kako bi ih mogao podučavati, a činilo se, da su ga neki upravo obožavali. A sad je taj dobri i dragi starac mrtav. Napokon je našao kuću i domovinu.

Otkako sam ovo napisao i razmišljao o tom bi li to dao i u štampu kao opomenu drugim mladim Nolanima sadašnjosti, da vide što znači odbaciti domovinu, primio sam od Daufortha, koji se nalazio na »Levantu« pismo, u kom mi piše o Nolanovim poslednjim časovima. Ono mi je oduzelo svako oklevanje i odlaganje da ispripovedam Nolanovu pripovest.

Čitalac će razumeti Dauforthovo pismo ili njegov početak, ako se seti, kako su u neprilici bili časnici, koji su morali da vrše nadzor nad njim. Vlada nije iza deset godina ponovila svoju zapoved o postupanju s njim. Što da čovek radi? Da ga pusti otići? A što onda ako bude pozvan na odgovornost, jer se nije držao zapovedi od 1807.? Da ga zadrži? A što onda ako ga Nolan, jednog dana oslobođen, tuži radi krivog zatočenja? Kako sam već kazao, ja sam poticao to pitanje kod vlade, a imadem i dosta razloga misliti, da su i drugi časnici radili isto. No tajništvo je uvek odgovaralo, kako to ono u Washingtonu često čini, da nema posebnih naređenja i da treba da radimo prema vlastitom ubeđenju. To je značilo: »Ako pogodite pravi način, dobro po vas; ali ako ga promašite, zlo po vas.« Tako je sad sve svršeno, kako Dauforth kaže, a evo mu ovde i pisma:

Levant 202' J. 131° Zap.

»Dragi Fred! — Pokušavam da nađem dosta srčanosti pa da ti javim, kako je svršeno s jadnim, starim Nolanom. Na ovom sam putu bio s njim više nego ikad pre, pa sad dobro razumem zašto si uvek govorio s toliko topline o tom dragom, starom čoveku. Primetio sam da je slab, ali nisam imao ni pojma o tom, da mu je svršetak tako blizo. Lečnik ga je brižljivo pazio, a juče u jutro došao je k meni i rekao mi, da Nolanu nije dobro i da nije ostavio svoje kajite, — dakle stvar, koje se od pre ne sećam. Pozvao je lečnika da mu dođe i da ga vidi — to je bilo prvi put, da je lečnik ušao u njegovu kajitu a on mu je kazao, da bi me htio videti. O, dragi moj, sećaš li se tajne, koje smo mi mladići izmišljali o njegovoj sobi? Dakle, uđem unutra i nađem jadnika na njegovom krevetu, nasmešenog dok mi je pružao ruku, ali i vrlo slabog. Nisam mogao da ne pogledam unaokolo, što me uverilo o tom kakav je sebi žrtvenik učinio iz sobice u kojoj je ležao. Oko slike Washingtona nacrtao je zvezde i pravce, a iznad nje veličanstvenog orla s munjom u kljunu, dok mu je noga obuhvatala čitav globus, nad kojim je bio raširio svoja krila. Drago, staro momče uhvati moj pogled i rekne nasmešivši se: »Ovde, vidite, imam domovinu!« Tad upre prstom o podnožje kreveta, gde pre nisam primetio veliku mapu Udruženih Država, kako ju je sam nacrtao po pamćenju i na koju je mogao gledati ležeći. Neobična, čudna stara imena stajala su na njoj u velikim pismenima: »Područje Indiana«, »Područje Mississippi« i »Područje Louisiana«, stvari i nazivi o kojima su učili još naši ocevi; stari je momak označio i Teksas produživši mu zapadnu granicu sve do Pacifika, na čijoj obali nije imao ništa označeno.

»O, kapetane«, rekne mi on, »znam da umirem. Ne ću stići kući. Sigurno ćete mi bar sad nešto kazati? — Stanite! stanite! Ne govorite dok vam ne kažem ono, što vi sigurno znadete, da na ovom brodu i nigde u Americi — neka je Bog blagoslovi! — nema odanijega čoveka od mene. Ne može biti čoveka, koji bi ljubio njenu staru zastavu više od mene, ili koji moli toliko za nju kao ja ili se nada u nju kao ja. Sad su u njoj trideset i četiri zvezde, Dauforthe. Hvalim Bogu za to i ako ne znam, kakova su im imena. Nikad nije nijedna oduzeta, hvala Bogu. Po tomu znam, da nijedna urota nije uspela. O, Dauforthe, Dauforthe«, uzdahne on, »kako se dečačka žudnja za ličnom slavom pričinja užasnim, noćnim snom, kad se na nju pogleda unatrag iza takovog života, kakav je bio moj! Ali recite mi — kažite mi nešto — kažite mi sve, Dauforthe, pre nego umrem!«

»Kunem ti se, prijatelju, da sam se sam sebi učinio okrutnikom, jer mu već pre nisam sve kazao. Pogibeljno ili ne, osetljivo ili ne, tko sam ja bio, da sam se usudio vladati prema njemu kao tiran, prema tom milom, posvećenom starcu, koji je već pre mnogo godina okajao,

čitavim svojim muževnim životom, ludost mladićske izdaje? »Gospodin Nolan«, rekoh mu, »reći ću vam sve, što želite znati. Samo, gde da počnem?«

O, da si vidio onaj blagosloveni smešak, koji mu se tad prelio bledim licem, kad mi je stisnuo ruku i kazao: »Neka vas Bog blagoslovi! Kažite mi njihova imena«, rekne pokazavši prstom zvezde na zastavi. »Poslednja za koju ja znadem jest Ohio. Moj je otac živio u Kentucky. Pogodio sam da s Michiganom, Indianom, Mississippijem — tamo je i tvrđa Adams — imade svega dvadeset. Ali gde je ostalih četrnaest? Nadam se, da niste otcepili nijednu od starih?«

»Tako sam mu kazao sva njihova imena nastojeći da se kod toga držim reda, a on mi je naložio, da skinem njegovu lepu mapu i da ih označim olovkom, što budem bolje mogao. Osobito se radovao radi Teksasa i pripovedao mi, kako mu je tamo bratić umro, označio je zlatnim krstićem mesto, gde je mislio, da mu je grob; pogodio je baš u Teksasu. Oduševilo ga je, kad je vidio Kaliforniju i Oregon; rekao je, da je to donekle i očekivao, jer mu nikad nisu dozvolili, da se iskrca na onoj obali i ako su brodovi onamo odlazili.. »A i ljudi,« nastavi smijući se, »odnosili bi mnogo toga izim krzna.« Onda se vratio u daleku prošlost — o kojoj sam manje znao i pitao me o starom ratu — pričao mi, kako je palio topove onog dana, kad smo zauzeli Javu. Smirivši se srećno počeo mi je pričati svoju pedeset godišnju povest.

»Koliko sam želio, da je na mom mestu bio tko drugi, koji bi mu bolje poslužio. Tako sam nastojao, da ga u sve uputim, što sam bolje mogao. Pričao sam mu o ratu s Englezima. Isto tako o Fultonu i početku parobroda. Rekao sam mu sve čega sam se mogao setiti o Mississippiju, New Orleansu, Teksasu i Kentucky. Zamisli, pitao me i tko je zapovednikom »legije zapada«, u kojoj je bio sam služio. Rekao sam mu, da je to jedan vanredan časnik, imenom Grant, koji prema najnovijim vestima namerava premestiti svoje sedište u Vicksburg. »A gde je Vicksburg?« Označim mu na mapi; bilo je oko stotinu milja iznad tvrđe Adams, koja je sad valjda već i ruševina. »To je po svoj prilici na posedu starog Vicka«, rekne on; »oh, kolike li promene!«

Ponavljam ti, prijatelju, bilo je teško prikazati u razgovoru s bolesnikom povest od pola stoljeća. Sad se više i ne sećam, što sam mu sve pričao — o emigraciji i njenim sredstvima, — o parobrodima i željeznicama i telegrafima — o školama i nautici — sve uz njegovo najčudnovatije prekidanje. Vidiš, bio je to Robinson Crusoe ispitivajući za gomilu događaja od pedeset i šest godina.

»Sećam se, da me iznenada upitao tko je sad predsednikom, a kad sam mu rekao, pitao je nije li Old Abe sin generala Benjamina Lincolna. Rekao mi je, da se jednom kao dečak sreo s Lincolnom. Kad sam mu rekao, da je Old Abe (Abraham Lincoln) iz Kentuckyja kao što je i on, poviče Nolan: »Bog s njim! To me naročito veseli. Razmišljajući bojao sam se ne bi li redovito nasleđe u prvim porodicama moglo biti opasno«. Onda sam mu pričao o tom, kako sam bio u Washingtonu; govorio sam mu o Kapitolu, spomenicima; prijatelju, kazao sam mu sve o čemu sam mislio, da će mu pokazati veličinu i blagostanje njegove domovine; ali nisam mu mogao reći o zlosrećnoj uroti.

»Ne mogu ti iskazati njegovo blaženstvo. Svaku je moju reč upijao, dok nije postao sve šutljivijim, pa ipak nisam mislio, da je slab ili umoran. Dao sam mu čašu vode, no on je samo smočio usne i zamolio me, da ne odem. Onda me zamolio da mu donesem presbiterijanski molitvenik i rekao mi sa smeškom, da će se već sam otvoriti na pravom mestu. Tako je i bilo. Tamo je stajala dvostruka crvena bilješka; a ja klekoh i čitah, dok je on ponavljao za mnom »Za sebe i za našu domovinu, milostivi Bože, zahvaljujemo Ti, jer si usprkos naših mnogostrukih zabluda i prekršaja Tvojih svetih zakona, ipak i dalje ostao blag prema nama« — i tako do svršetka molitve zahvalnosti. Onda on okrene kraj knjige, gde pročitah reči, koje su mi bile poznatije: »Najsrdačnije Te molimo Gospode, da svojom milošću blagosloviš svoga slugu, predsednika Udruženih Država i sve njene druge vlasti« — te svršetak toga. »Dauforthe«, rekne on, »ove sam molitve ponavljao noću i danju kroz pedeset i pet godina«. Onda rekne da će usnuti. Privuče me k sebi, poljubi me i rekne, »Pogledajte u moju bibliju, kapetane, kad umrem«. Ja odoh.

Nisam mislio, da mu je sad kraj. Držao sam, da se umorio, pa da će zaspati. Znao sam, da je srećan pa sam ga htio ostaviti samog.

Za jedan sat, kad je lečnik polako ušao k njemu, našao je Nolana mrtvog sa smeškom na licu. Nešto je bio pritisnuo na usne. Bila je to značka njegovog oca, red Cincinnati.

Pogledasmo u bibliju, gde nadosmo komadić papira na mestu potcrtanom s ovim tekstom:

»Oni žele dom, čak i nebeski: zbog toga Bog se ne stidi, što ga zovu svojim Bogom; jer on je njima spremio mesto.«

A na komadiću je papira pisalo:

»Sahranite me u more; ono je bilo mojim domom i ja ga volim. Ali ne bi li tko htio postaviti kamen u spomen meni u tvrđi Adams ili u Orleansu, da nemilost koja me zatekla ne bude težom, nego što bi je mogao podneti? Metnite na nj:

U spomen
Filipa Nolana,
poručnika vojske Udruženih Država.

On je volio svoju domovinu, kako je nijedan drugi čovek nije volio; ali nitko drugi nije primio manje iz njenih ruku.«

KLISURA

Gola, mrka i sama
Stoji već od davnine
Pusta ropina drevna
Široke sred pučine...
... Talasi mali nježni
Od pravjeka je ljube

Žalosni, tužni, zdvojni
Cjelove svoje gube.
Milju ne odvraća miljem
Ledene poljupce prima
Drevna klisura mrka
Kameno srce ima.

Cesara 1912.

Rikard Katalinić-Jeretov

STARICA MAJKA

Starica sjedi kod prozora i gleda na more. Tamo pokraj žala još vidi svoga maloga, svog **mićega,** svog zlatnog Ivicu. Dä eto je, gdje leti za njim. Vražić mali svukô se gol golcat, a hladni povjetarac duva tamo sa otvorene pučine. Prehladit će se vragoljan. I mora da leti za njim. Gle, ulovila ga je. Zlatni se Ivica natmurio, ali majčica sjedne sa svojim Ivicom časak na žalo, lovi kamenčiće, i baca ih u more i pjeva mu: **Hitala je Mare pešćaci va more...** Već se smije zlatni Ivica. Sad ga majčica ljubi i miluje, hvata mu prstiće jednoga za drugim, pa mu pjevuca: **Na moru su jabuke,** a mali tepa za majkom: **Kupimo ih nebore,** a majčica okreće veselo sa malim zadnjim prstićem na Ivičinoj ruci, pa ćereta: **A ti mali ne povej, a ti mali ne povej.... Ivica** nato šmigne majci s krila, pa ravno u more, a majčica se srdi i smije i dozivlje ga. I dva vesela i sretna smijeha ozvanjaju obalom.

Starica se prene. Vani je more pusto i selo je pusto. Starci dime pred kućama iz kratkih lulica, a momke odniješe sobom nekud daleko iz sela, gdje vele, da je rat. I našoj starici uzeše odmah isprva tri sina, a proljetos i Ivicu, Ivicu njezino najmlađe, najmilije dijete. Odagnaše ga u gore, a on je bio stvoren kô za more. Tako je suđeno — tješi se — starica — pa vratit će se. I ustaje stara majka ostarjela prije dobe od tuge i čemera. Kako neće, kad već davno nezna što je od one trojice, a sad joj i Ivica više ne piše. Dä eto mu na stolu zadnjeg pisma. Jutros je stiglo i stara je poručila u grad po kapetana **šior** Pavla, da joj ga pročita. Drugima ne vjeruje stara. Sad čeka. Ustaje stara majčica, uzimlje pismo i uzimlje sa vješaljke zadnju mornarsku kapicu, koju je mali (za nju je on još uvijek ostao njezin mali) nosio sad kô momak i s kojom je polazio na **pišmoje** i **lovrate.** Ljubi je starica i prevrće pismo. Evo šior Pavla:

— Dobar dan, majko, pa došlo je pismo od Ivice.

— Je hvala Bogu evo ga.

Starica dršće i trepeće kô list. **Šior** Pavle čita, dršće i on i blijedi. Starica vidi na licu dobrog svog kapetana, da je zlo i muca:

— Ivica?

Kapetan hoće da nešto kaže, pa guta riječi, te izmuca napokon tužno i sažalno:

— Majko, mamice...

Stara već ne pita. Zna sve, sve joj otkriva ona tuga u oku starog pomorca nenavikla plaču. Problijedila je stara majka i stala da miluje i ljubi onu mornarsku kapicu i jeca: Ivice, Ivice....

— Majko, majčice, mislite na onu trojicu, na Vaše kćeri.

Stara već ne jeca. Primirila se, pa opet sjela i lovi svoje stare, blijede prste, smiješka se i tepa slatko i meko:

N a m o r u s u j a b u k e
K u p i m o i h n e b o r e...

Zagreb. RIKARD KATALINIĆ JERETOV

OTROVANO PTIČE

Uz put me prati jedna ptica mala
I s grma na grm u sumraku lijeta:
Pila je rosu s otrovana cvijeta
I cijeli dan je svoju drugu zvala.

Na moje stope vezen mrak je pao.
Ja stazom stupam, ona grmljem lijeta.
Tiha nas čežnja zove na kraj svijeta.
O, noćas mi je sama sebe žao!

Zagreb, novembar 1923. **Danko Angjelinović.**

CILJEVI KEMIJSKE SINTEZE

Ne znam, da li je kod drugih ljudi, ali kod mene je tako, otkako sam se počeo baviti kemijom, da jasno razlikujem i često ističem, u jednu ruku kemijske spojeve i metode, kojima one nastaju bez svijesnog sudjelovanja čovjekova, kako se obično kaže: u p r i r o d i, a u drugu kemijske spojeve, što ih pravimo u m j e t n o u laboratoriju, fabrici i t. d. Mnogi drže ovo razlikovanje nepotrebnim. A ipak se čini, da tomu nije tako.

Prema najnovijim pogledima kemijskih elemenata, kako su prikazani u njihovom periodičkom sistemu, ima u tom sistemu **92** mjesta za sve elemente. Od toga je zauzeto 87 mjesta, t. j. poznato je 87 elemenata, ili bolje reći, t i p o v a elemenata. Jer prema rezultatima radiokemije i radi pojava izotopije i kod običnih elemenata, može se reći, da je poznato već preko 150 elemenata, samo što mnogi od njih nijesu drugo, nego elementi jednoga istoga tipa i spadaju na zajedničko mjesto u sistemu, pa se zato i zovu i z o t o p i.

Računa se, da od ovog relativno malenog broja elemenata poznamo nekih 25.0000 prirodnih i umjetnih a n o r g a n s k i h, a daleko veći broj, nekih 150.000 prirodnih i umjetnih o r g a n s k i h spojeva. Osobito je interesantno, da od tih brojeva čine tek malen dio — nekoliko tisuća — p r i r o d n i anorganski i organski spojevi (u koliko su do danas izolirani i poznati!), a svi ostali su kemijskom sintezom u m j e t n o napravljeni. Kemija je u svom laboratoriju s obzirom na šarenilo i mnogobrojnost kemijskih spojeva pobijedila prirodu! Osobito na području organskih sinteza, pa je dosta spomenuti prelaze i nianse anilinskih boja i usporediti ih sa prirodnom skalom, da to jasno odskoči.

No kraj svega toga kolosalnog uspjeha i velikog broja spojeva i metoda kemijskih sinteza — njihova kemija daleko zaostaje za prirodnim spojevima, osobito

———

Jedno od predavanja, održanih u svojstvu profesora u izmjeni s medicinskim fakultetom kr. univerziteta u Beogradu.

organskim, po njihovu značenju za život, jednako kao i za metodama, po kojima radi živa stanica, koje su kraj svega napretka kemije i fizike i njihove aparature još uvijek prekrite velom tajnosti i leže izvan dohvata čovječje vlasti nad njima.

Sa stajališta, da i kemija, kao i svaka druga grana prirodnih nauka, nije znanost radi znanosti, nego da ima služiti u jednu ruku razbistrenju pogleda čovjekova u prirodne zakone i izgradnji njegovih nazora o svijetu, a u drugu potrebama teške životne borbe — čuti je u novije vrijeme češće glasove protiv bajanja i hipertrofije dojakošnje sintetičke kemije, koja kao da je udarila svojim putem bez obzira na lijevo i desno, t. j. na značenje kemije kao prirodne nauke. Rat i poratne prilike te su glasove još potencirali. Dobra stara vremena mira i blagostanja kao da su zauvijek pokopana, a izmučeno, gladno i bolesno čovječanstvo pruža svoje ruke za spasenjem upirući ponajboljim svojim predstavnicima oči u nauku i njezin napredak. Prirodne nauke, u prvom redu kemija, imaju da pomognu!

Ogledat ćemo zato, što nam ona u tom pogledu daje i obećava i to najbolje tako, da malo pobliže promotrimo značenje sintetičke kemije i njezine ciljeve.

S razvitkom društva i društvenih potreba kod kulturnih naroda u posljednjim decenijima koracala je i kemijska industrija, bolje reći, ona je jedan od najsnažnijih pokretača i podstrekača toga razvitka i njegove prebujalosti. Prvi teški memento nastao je za kemijsku industriju, kad se malo dublje zavirilo u bilancu sirovina na našem planetu. Najindustrijalnije zemlje, kao n. pr. Njemačka, bile su prisiljene baš radi neimanja sirovina i teške njihove dopreme, da pređu iz stadija prerađivanja sirovina u stadij stvaranja, izrađivanja, sinteze industrijalnih produkata. Kod toga je sebi kemija osvjetlala lice jednako na području organske kao i anorganske kemijske sinteze. Spomenut ću samo nekoliko primjera.

Indigo, jedna od najljepših modrih boja za tkanine, stalna na svijetlu i otporna spram pranja i djelovanja kiselina i lužina, vadio se dugo i dugo iz bilina, što su se naveliko gojile u Indiji, Javi i t. d., dakle daleko od industrijalnih centara. To je ponukalo kemijsku nauku, da riješi problem sintetičke prime indiga. Za to je rješenje stekao osobitih zasluga monakovski kemik Baeyer. Evo ukratko put, kojim je on išao:

$$C_6H_6 \rightarrow C_6H_5\,COOH \rightarrow C_6H_5\,CO.Cl \rightarrow C_6H_4\langle {CO.C \atop NO_2}$$

$$\rightarrow C_6H_4\langle {CO.CN \atop NO_2} \qquad \rightarrow C_6H_4\langle {CO.COOH \atop NO_2}$$

$$\rightarrow C_6H_4\langle {CO.COOH \atop NH_2} \rightarrow$$

$$\rightarrow C_6H_4\langle {NH_2 \atop CO.COOH} - H_2O = C_6H_4\langle {N \atop CO}\rangle C.OH \rightarrow$$

$$\rightarrow C_6H_4\langle {N \atop CO}\rangle C.Cl + Cl.C\langle {N \atop CO}\rangle C_6H_4 + 2H_2$$

$$= C_6H_4\langle {NH \atop CO}\rangle C = C\langle {NH \atop CO}\rangle C_6H_4$$

To će reći: iz benzola, koji se vadi iz katrana, što ga šalju plinare kao nuzprodukt u tvornice, priredi se najprije sintetski benzojeva kiselina, iz ove benzoil klorid, koji daje nitriranjem ortonitrobenzoilklorid, sa srebrenim cijanidom (AgCN) dade se od ovoga načiniti nitrit, a ovaj osapunjen daje ortonitrobenzoilmravinju kiselinu. Redukcijom te kiseline s vodikom prelazi ona u aminokiselinu, koja zagrijevanjem gubi intramolekularno vodu i daje posebno tijelo, nazvano izatin. Djeluje li se na izatin s fosfornim pentakloridom (PCl_5) dobije se izatinski klorid, koji redukcijom s vodikom, što se dobije iz cinkova praha i octene kiseline daje konačno indigo.

Kako vidimo, nije to lagan i jednostavan put. Svaka ova procedura treba posebne aparate i povoljne vanjske uvjete (temperaturu i t. d.) kao i druga pomagala. Zato je tehnički proces, po kojem radi poznata »Badische Anilin- und Sodafabrik«, nešto pojednostavljen. Mi se ne ćemo kod njega duže zadržavati. Htjeli smo samo prikazati, kako teče jedna ova kompliciranija organska sinteza, jer nam je to od potrebe za dalja naša razmatranja. Još ćemo istaknuti, da je umjetni indigo po svojoj čistoći i valjanosti, a i cijeni, kao boja gotovo sasvim istisnuo prirodni.

Drugi ću primjer uzeti iz najnovije anorganske kemijske industrije. Radi se o ovom!

Količina vezanog dušika u tlu, t. j. dušikovih spojeva u takvoj formi, da se njima može bilina poslužiti kao hranom, nije dovoljna za plodonosni i hranivim materijalom bogati razvoj kulturnoga bilja. Zato se tlo gnoji što prirodnim stajskim gnojem, što čilenskom salitrom ($Na\,NO_3$), što opet amonijakom iz plinara. Za svaki kilogram dušika, što se doda oranici u vezanoj formi, izračunalo se, poraste količina žitka na hektaru za 20 kg. Već prije rata, a pogotovo za vrijeme rata, opazile su industrijske zemlje, da nemaju dosta vezanog dušika za industrijske i agrikulturne svrhe. Trebalo je posegnuti za dušikom, što nam lebdi pred nosom, t. j. u uzduhu, i od njega sintezom producirati vezani dušik. Nad svakim m^2 zemljine površine leži 8 tona dušika; na milijune više negoli iznaša na istoj površini vezani dušik. Stvar nije išla tako lako, glatko i jeftino. Dušik iz uzduha nerado stvara spojeve. Treba ga probuditi iz mrtvila zagrijavanjem na neko 2000° C. Onda se počinje spajati sa svojim drugom u uzduhu, s kisikom. No električki luk, kojim se digne uzduh na tako visoku temperaturu, razara kod visoke temperature nastali spoj prema ovako prikazanom reverzibilnom procesu:

$$N_2 + O_2 = 2NO.$$

A potiskava li se naglo uzduh preko električkog luka, da što prije dođe u hladniju zonu, to polazi za rukom uz potrošak znatne količine elektricitete pretvoriti tek neko 1—2% uzduha u vezani dušik.

Nešto je jeftiniji ovaj put. U električkom luku stvara se iz vapna i ugljena kalcijev karbid ($Ca\,C_2$), koji žaren u struji dušika stvara kalcijev cijanamid:

$Ca\,C_2 + N_2 = C + CaCN_2$ jest spoj, što ga zovu »vapneni dušik« i služi kao umjetno dušikovo gnojivo. On se s vodom polako raspada prelazeći u amonijak, koji biline upotrebe — nakon oksidacije u tlu pomoću bakterija u nitrat — kao hranu. Proces je ovaj:

$$CaCN_2 + 3H_2O = CaCO_3 + 2NH_3.$$

Jedan i drugi proces za pretvaranje dušika iz uzduha u njegove spojeve nadmašuje Haberova sinteza amonijaka, po kojoj radi čas prije spomenuta »Badische Anilin- und Sodafabrik«. Razlog je tomu prištednja energije, jer se proces odigrava kod relativno niske temperature, ali uz povišeni tlak i upotrebu katalizatora. Kao katalizator služe kovine uran ili molibden, a temperatura leži oko 500° C. Proces je ovaj:

$$N_2 + 3H_2 = 2NH_3.$$

Za ovu metodu kaže sam Haber: »Moramo se zadovoljiti sa skromnim ponosom, da je naše znanje bilo u stanju, da očuva u minulom ratu našu zemlju od najteže gladi s obzirom na dušikove spojeve i da nam sada omogućuje neovisno od stranog dovoza, da mi sami pokrivamo potrebu našega tla na dušiku. Time smo izbjegli u našem gospodarstvu sa sirovinama neprilikama koje su prijetile, da će se iscrpsti čilenska skladišta«.

Kao treći primjer navest ću jednu organsku sintezu od biokemijskog značenja.

Oduvijek je sinteza proteina (bjelančevina) lebdila kao najviši cilj sintetičke kemije. Jasno, jer su proteini glavna sastojina žive protoplazme i organizama uopće. Jedan je pače fiziolog rekao, da je rješenjem njihove kemijske konstitucije, dakle sintezom proteina, riješena i zagonetka Svijeta.

Sinteza proteinâ nije dakako još danas provedena, ali smo joj se znatno primaknuli zaslugom E. Fischera, najvećeg modernog organskog kemika. On je najprije izgradio metodu za rastvaranje proteina na njihove sastojine, spojeve, što ih zovemo aminokiselinama. To je njegova ester-moda. Nakon toga pokušao je što veći broj molekula aminokiselina povezati, sintetizirati o novo tijelo, što ga zovemo peptidom, odnosno kod većeg broja aminokiselina polipeptidom. Najveći Fischerov polipeptid je oktadekapeptid i ima u sebi 115 glikokola i 3 leucina. Molekularna mu je težina = 1.213.

Vezanje aminokiselina teče u glavnom ovako:

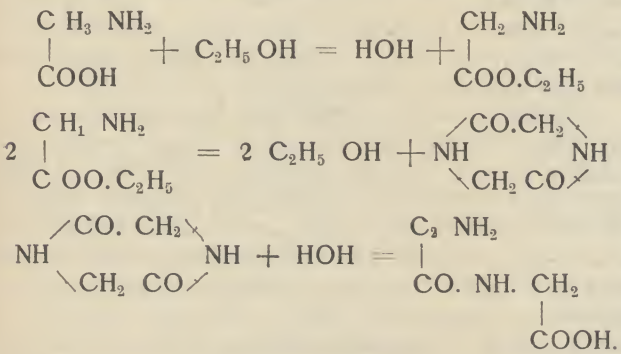

To će reći: iz najjednostavnije aminokiseline glikokola i običnog alkohola dobiva se voda i ester; grijanjem takovog estera gube se iz njega dvije molekule običnog alkohola i stvara se ciklički spoj, nazvan dihetopiperazin; djeluje li se na taj spoj s razređenom lužinom, primit će u sebe jednu molekulu vode i preći će u dipeptid, nazvan glicilglicin. Takvim i sličnim procedurama uspjelo je sintetizirati najveće molekule organskih spojeva, polipeptida, koji se sa svojim svojstvima sasma primiču peptonima, prirodnim produktima, nastalim iz proteina. Zato se i kaže, da je i sinteza proteina, bolje reći sinteza tako velikih kompleksa aminokiselina, kakvi su otprilike prirodni proteini, samo još pitanje vremena. Sintetička organska kemija dostići će prirodu i u pogledu izgrađivanja jednako velikih molekula, kakve držimo, da imadu najvažniji prirodni organski spojevi u grupama ugljikovih hidrata (n. pr. škrob, glikogen), glukosida, masti, proteinâ, alkaloida i t. d., kojima od velike česti danas tek nagađamo veličinu molekula t. j. molekularnu težinu, jednako, kako je i prestigla prirodu u pogledu broja i šarenila kemijskih individua. Time će sintetička organska kemija postići svoju kulminaciju!

No promotrimo li okom kemika ova tri navedena primjera kemijskih sinteza i usporedimo li ih s onim, što nam je poznato o postanju indiga, vezanog dušika i proteina u prirodi, to nam upada u oči jedna osobito važna stvar od kardinalnog značenja: metode, po kojima radi priroda — u koliko ih danas poznamo — posve su drugačije negoli ove prikazane metode sintetičke organske kemije. Živa bilinska a i životinjska stanica radi bez upotrebe znatnih količinâ energije, bez upotrebe jakih kiselina, baza i drugih analognih kemijskih agencija, a jamačno posve drugim aparatima, no što ih vidimo u našim sintetičkim laboratorijima i kemijskim fabrikama. Metode su njezine u svojoj jednostavnosti i brzini puno gracioznije, finije, a što je praktički najvažnije: mirno i sigurno, gotovo igrajući se nagomilavaju se obilno, bez sekundarnih nuzprodukata najkompliciraniji i zato najvažniji za život sintetički produkti žive stanice. Njezino je kemijsko poslovanje karakterizirano time — a to je kemijska oznaka života uopće — da nastaju i nestaju na stotine kemijskih individua u isto vrijeme, koji se međusobno razlikuju samo malo po sadržaju na energiji i zato brzo međusobno reagiraju uz pomoć posve blagih pomagala.

Da ostanemo kod ovih navedenih primjera! Indigo se stvara u bilinama (poglavito u Indigofera tinctoria i Indigofera leptostycha) kao glukozid, t. j. spoj sladora (glukoze) i druge jedne komponente, koja se zove indoksil i ima ovaj sastav:

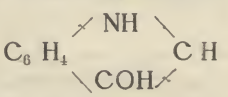

Kemijski procesi, kojima se u stanicama indigofera izgrađuje glukoza i indoksil i kojima se vežu u formu glukozida indikana, bez sumnje su posve drugi negoli oni, kojima je Baeyer došao do sinteze indiga. Naše znanje o metodama, kojima rade biline indikan vrlo je neznatno. No jedno smo pomagalo uočili. U lišću indigofera nalazi se i jedan fermenat (indimulsin), koji se dade s hladnom vodom ekstrahirati zajedno s indikanom i koji je kadar u vodenoj otopini rastaviti indikan na glukozu i indoksil. Držimo, da taj ferment ili encim omogućuje isto tako i sintezu indikana uz one mirne prilike i uvjete, u kojima radi bilinska stanica. A glukoza i indoksil? Nastaju lijepo iz CO_2 i H_2O u zelenoj stanici na sunčanome svijetlu putevima, o kojima vrlo malo znademo i koji leže sasvim izvan dosega naše kemijske vlasti!

Što se tiče druge sinteze, t. j. pretvaranja uzdušnog, slobodnog dušika u vezani, i tu postupa bilina po svojim metodama. Najbolje označuje značenje čovjekova nastojanja na području toga rada spram bilinskih sinteza ovim računima i riječima već spomenuti kemik Haber:

»Izračunamo li količinu vezanog dušika, što je reprezentira cjelokupna žetva god. 1913. sa tadanjih 35 milijuna hektara njemačkog obrađenog tla, to ćemo naći, da je samo 25% od toga otpalo na vezani dušik iz gnoja i od davnine upotrebljavanih prirodnih gnojiva u obliku koštanog i krvnog brašna zajedno s prvim dušikom, što je kao sjeme došao u tlo, i s onim, što su ga u tlo donijele oluje. U formi amonijaka (iz plinara!) i čilenske salitre dodali smo tlu još drugih 9%, a preostatak od 66%, što su ga biline izvukle iz tla, dala je sama priroda biokemijskim procesima u bilju, koji su nam nepoznati i koji stoje daleko nad našim znanjem kao i putevi pri-

rode, koji vode do stvaranja sladora i proteina, trijeskovina i boja u bilju«.

Jednako je tako i s našim trećim primjerom, s Fisherovim sintezama polipeptida. Biline izrađuju svoje komplicirane dušikove spojeve, najrazličitije proteine počevši od anorganskih nitrata, nitrita ili amonijaka, pače počevši od elementarnog dušika iz zraka sintetičkim putevima, o kojima ne znamo gotovo ništa. Ne znamo ni to sigurno, da li bilinske sinteze proteina idu preko aminokiselina ili ne! Životinje pak primaju gotove proteine od bilina t. j. iz hrane svoje, ali ih razgrađuju i opet sastavljaju i prebrajaju prema svojim potrebama takvom brzinom i lakoćom, da nam staje pamet, te se pitamo, kako je to moguće?

Kraj svega toga ne stoji kemijska nauka bespomoćno i prekrštenih ruku na domaku biokemijskih sinteza. Ona je već davno uočila, a u najnovije se vrijeme vanrednim marom bacila na svestrano proučavanje jednog važnog faktora kod kemijskih promjena, analiza i sinteza u živim bićima, a to su fermenti ili encimi. Premda još nije uspjelo otkriti tajnu, kako ti važni agensi nastaju u bilinama i životinjama i kako bi se mogla dobiti u čistu stanju i tako obzirom na svoj sastav što točnije proučiti, ipak je uspjelo na osnovi fizikalnokemijskih zasada baciti dublji pogled u djelovanje encima. Ono se uglavnom pokriva s djelovanjem katalizatora kod kemijskih reakcija. Encimi su dakle katalizatori, što nam ih obilno stavlja na raspolaganje živa priroda. Kemijska nauka i industrija odavna se već njima služe počevši od kvasca u fabrikaciji špirita i piva do lipaze u fabrikaciji sapuna. Kao jedan od osobitih kemičkih uspjeha u baratanju sa encimima, mora se spomenuti, da je Njemačkoj uspjelo za vrijeme rata sačuvati svoje mršave zalihe masti, da se ne potroše za dobivanje glicerina, tako da se našao encim, koji je kadar iz sladora vrenjem osloboditi glicerin.

Fizikalni kemik Holandez I. H. van t' Hoff, prvi je još god. 1898. izrekao misao na osnovi kinetike encimatičnih reakcija, da su te reakcije reverzibilne t. j. da isti encimi i fermenti, koji razgrađuju komplicirane spojeve, n. pr. masti, ugljikohidrate, glukozide i t. d. na njihove jednostavnije komponente u kontaktu sa samim komponentama moraju pogodovati i sintetičkoj reakciji, t. j. iz nižih sladora sintetizirati više, iz glicerina i masnih kiselina masti i t. d. Na pr. prema reakciji:

$$C_{12} H_{22} O_{11} + HOH = C_6 H_{12} O_6 + C_6 H_{12} O_6$$

imao bi encim, koji cijepa u vodenoj otopini jednu biozu na dvije monoze, sposobnost, da ih uz zgodne uvjete obzirom na koncentraciju i vrijeme opet sastavi u biozu.

Tako je nikla ideja o encimatičkoj sintezi u kemiji! Ona je doskora bila okrunjena eksperimentalnim uspjesima, i mi danas možemo tim putem načiniti čitav niz prirodnih i umjetnih produkata. Spomenut ću samo, da je već god. 1899. Cremer, a god. 1913. sam Rubner na taj način sintetizirao glikogen iz sladora pomoću soka iz kvaščevih gljivica, a Bourquelot i njegovi saradnici načinili su čitav niz umjetnih glukozida alifatskog i aromatskog reda, a te su biokemijske sinteze dovele spomenutog istraživača do otkrića mnogih novih prirodnih glukozida. Pače ima i odličnih istraživača, kao n. pr. Američani A. E. Taylor i T. B. Robentson, koji tvrde, da im je pomoću proteolitičkih encima, n. pr. pomoću pepsina uspjelo sintetizirati proteine iz njihova hidrolizata, iz produkata, na koje rastavlja pepsim (uz HCl!) proteine u i izvan probavne cijevi. Sve u svemu može se kazati s H. Eulerom (Chemie der Enzyme 1920.):

»da je encimatička sinteza masti, bioza i glukozida provedena s uspjehom u pojedinim slučajevima i da je sintetičko djelovanje na raspadajne produkte proteina barem kod pepsina utvrđeno. S obzirom na položaj ravnoteže u encimatičkim sintetičkim reakcijama, s obzirom na način djelovanja i uloge onih encima, koji kod tih reakcija sudjeluju, postoje još principijelna pitanja kao neriješena«.

Na taj način našla se uz bok kemijske sinteze mlada i nova njezina grana biokemijska, odnosno encimatička sinteza. Ona je još na prvim stepenicama svoga razvoja. Nema sumnje, da će s naukom o encimima i ona sve više napredovati. Uspije li jednom objasniti postanak encima i baciti pogled u kemijsku njihovu prirodu, otvorit će se nepregledno polje rada za encimatičku sintezu.

Dva su puta, kojima može udariti. Ona može razviti svoju djelatnost tako, da umjetno, t. j. izvan bilina i organizama oživotvori najviše ideale sintetičke kemije, da dovede do lake i jednostavne sinteze najvažnijih spojeva, što ih danas može producirati samo živa stanica. No ona može udariti i drugim putem. Kad jedamput prirodna nauka dobije u svoju vlast encime, moći će ih ona jamačno iskoristiti i tako, da im proširi i potencira djelatnost u samim organizmima, u prvom redu u kulturnom bilju, tako da poraste i broj prirodnih produkata i njihova količina. Time će čovjek istom dobiti vlast nad prirodom u svoje ruke!

Premda je to vrlo daleki cilj kemijske nauke, ona mora smjelo uperiti svoj hod spram njega i raditi, da ga se dokopa. Mora zato, jer smo mi i život oko nas djeca Sunca! Čast dojakošnjoj sintetičnoj kemiji i industriji, koja je iz nje nikla — no ona je povukla čovjeka sa zelenih livada, cvjetnih vrtova i žitorodnih polja u tamne rovove, u prašne i smrdljive fabrike. Bude li ona i nadalje išla svojim putem, to će nestašica sirovina i napredak kemije i kemijskih metoda pretvoriti sve čovječanstvo u fabričke radnike. Ljudi će postati kotačići jedne velike mašine i izgubiti slobodu, samostalnost i inicijativu za nova i velika djela.

Kemija se zato mora vratiti k prirodi. Biokemiji pripada prvo mjesto u daljem razvoju kemijske nauke. Na njoj je, da podigne sumu života na našem planetu i tako spasi duševno i tjelesno iznemoglo i bolesno čovječanstvo. Retournons a li Nature! Ali ne u primitivni barbarluk divljih prašuma, nego u zelena i cvjetna polja i vrtove, gdje će na sunčanom svijetlu novi čovjek dirigirati svojom rukom produkciju žive supstancije i njome grandioznog i bujnog života. To nam govori i ovaj memento: Nijemci se hvale, da je dojakošnja sintetička kemija i njezini tehnički uspjesi njihovo djelo. Istina, upravo ovi uspjesi digli su Nijemce na jedno od prvih mjesta u kulturnomu čovječanstvu. Ali nema sumnje, da je i jednostranost ovog njihovog nastojanja i mentaliteta, koji je iz njega nikao jedan od razloga sadanjeg pada Njemačke države, a moguće i skorašnje potpune propasti!

Dr. Fran Bubanović.

JAROSLAV VRCHLICKY:

KRST

U čergi Cigo nađe stan,
kad prvi put mu sinu dan,
a kada sunce presta sjat,
u lug ga tamni nosi mat.

I tu ga sama krstila,
u potok triput spustila,
a Cigo glasno plakao,
u vodi kad se našao.

Kad crna ruka prvi put
iz vode sinka diže nut',
tad jela vitih ču se glas,
i sve se tresle onaj čas.

»O, jele vite, tamo gor',
što znači tihi taj vaš zbor?«
— Za žića cijelog sin će tvoj
po tvrdoj zemlji lutat toj!

Kad crna ruka drugi put
iz vode sinka diže nut,
zaječi muklo groma glas,
da sve se trese brijeg vas.

»O strašni grome, silni moj,
što znači sada lomot tvoj?«
— Ja tugu vidim, bol i jad,
što trpjet mora sin ti mlad!

Kad crna ruka treći put
iz vode sinka diže nut,
a luna sjajna u čas taj
na dijete baci blijedi sjaj.

»O luno, sunce cigansko,
što znači tvoje svijetlo to?«
— U grud ti sinku lijem pjev,
da lakše trpi ljudski gnjev.

I motri Cigo blijedi sjaj,
u duši njemu sinu raj,
a majka njiše porod svoj,
i s usta teče milen poj.

S češkoga: **Roko Klaić**

VIZIJA KARLA XI.

Francuski napisao **Prosper Mérimée.** **Prevela Anny Cella.**

Imade više stvari na nebu i zemlji, Horacije,
Nego što vi to sanjate u Vašoj filozofiji.
Shakespeare, Hamlet.

Ljudi se rugaju vizijama i nadnaravnim priviđenjima; nekoja su ipak tako dobro posvjedočena, pa kada bi se otklonilo vjerovanje u njih, dosljedno tome, morala bi se zabaciti sva historijska svjedočanstva.

Jedan formalni protokol, proviđen potpisima četiriju svjedoka, dostojnih vjerovanja, garantira autentičnost događaja, koji ću ja pripovijedati. Nadodat ću, da proricanje, koje se nalazi u ovome protokolu, bijaše sadržano i citirano mnogo prije, nego što su se pojavili savremeni događaji, da ga ispune.

Karlo XI., otac famoznoga Karla XII., bio je jedan od najdespotičnijih monarha, ali i jedan od najumnijih, koje je imala Švedska. On ograniči silne povlastice plemstva, uništi moć Senata i stvori zakone svojim vlastitim autoritetom; jednom riječi, on promijeni konstituciju zemlje, koja prije njega bijaše oligarhijska i prisili staleže, da mu povjere apsolutni autoritet. To bijaše uostalom čovjek prosvijetljen, hrabar, veoma odan luteranskoj religiji, čvrstog karaktera, hladan, pozitivan, potpuno prost od svake imaginacije.

Upravo je izgubio svoju ženu Ulriku Eleonoru. Ma da je njegova tvrdoća prema toj princesi, veli se, pospješila njen konac, on ju je cijenio, i činilo se, da ga je njezina smrt više ganula, nego bi se to očekivalo od tako tvrdog srca, kao što je njegovo. Od toga događaja postane on još mrkiji i šutljiviji negoli prije i preda se radu s marom, koji je dokazao odlučnu snagu, da odstrani teške misli.

Potkraj jedne jesenske večeri sjedio je on u kućnoj haljini i papučama pred velikom vatrom, koja je bila zapaljena u njegovu kabinetu u palači u Stokholmu. Do sebe imao je svoga komornika grofa Brahé, kojega je počašćivao svojim sklonostima, i liječnika Baumgartena, koji je, neka bude mimogred spomenuto, uzimao izgled velikog duha sa željom, da se kod njega o svem sumnja samo ne o medicini. One večeri bijaše ga pozvao, da se posavjetuje s njim o ne znam kojoj indispoziciji.

Večer se oduljila, a kralj protiv svoga običaja nije još pokazivao, da bi bilo vrijeme da se udalje. Spuštene glave i očiju uprtih u plamen mukom je mučao dosađujući se u njihovu društvu, ali bojeći se, a ne znajući zašto, da ostane sam. Grof Brahé dobro je opazio, da njegova prisutnost nije suviše ugodna, pa je višeput izrazio potrebu, da Njegovo Veličanstvo pođe na počinak: jedna kraljeva gesta zadržala ga je na mjestu. Liječnik, što se njega tiče, govorio je o škodljivosti bdijenja; ali Karlo mu odgovori kroz zube:

— Ostanite, još nemam potrebe da spavam!

Tada su se pokušavali razni predmeti razgovora, koji su se svi kod druge ili treće rečenice iscrpli. Očito je izgledalo, da je Njegovo Veličanstvo u jednom od svojih tmurnih raspoloženja, a u sličnim prilikama položaj jednoga dvorjanika veoma je delikatan. Grof Brahé misleći, da kraljeva tuga izlazi iz žalosti za izgubljenom suprugom, promatrao je jedno vrijeme kraljičin portret, što je visio u kabinetu, a zatim poviče duboko uzdahnuvši:

— Kako li je ovaj portret sličan! Eno upravo onaj izražaj u isti mah tako veličanstven i tako blag! . . .

— Ma štogod! odgovori naglo kralj misleći uvijek, da u tome čuje predbacivanje, kadgod bi se pred njim izgovorilo kraljičino ime.

— Ovaj portret suviše je laskav! Kraljica bijaše ružna.

Tada pozlijeđen u sebi sa svoje grubosti on ustade i prođe jedamput po sobi, da sakrije emociju, zbog koje je pocrvenio. Zaustavi se pred prozorom, koji je gledao u dvorište. Noć bijaše tamna, a mjesec u svojoj prvoj četvrti.

Palača, gdje danas stoluju kraljevi švedski, ne bijaše još dovršena, a Karlo XI., koji je bješe započeo, stanovao je tada u staroj palači, koja leži na vrhu Ritterholma prema jezeru Moeler. To je velika zgrada u obliku potkove. Kraljev je kabinet bio na jednom od krajnjih dijelova, a gotovo sučelice nalazila se velika dvorana, gdje su se sakupljali staleži, kada im je kruna trebala što da saopći.

Činilo se, da su prozori one dvorane u taj mah bili rasvijetljeni jakim svijetlom. To se kralju učinilo neobičnim. Ponajprije mislio je, da je ova svjetlost od baklje kojega sluge. Ali šta bi se u ovo doba radilo u dvorani, koja već odavno nije bila otvorana? Uostalom, svijetlo bijaše suviše jasno, a da bi moglo dolaziti od jedne jedine baklje. Moglo bi se pripisati požaru, ali dimu nije bilo ni traga, stakla nijesu bila popucana, nikakov štropot nije se zamjećivao; sve je naviještalo jednu pravu pravcatu iluminaciju.

Karlo je gledao te prozore neko vrijeme bez riječi. Međutim grof Brahé ispruživši ruku prema konopcu jednoga zvonca pripremao se da zazvoni po paža i da ga pošalje, da izvidi uzrok te neobične svjetlosti; ali ga kralj zaustavi:

— Ja hoću sam da idem u tu dvoranu, reče on.

Kada je dorekao te riječi, vidješe ga gdje blijedi, a njegovo lice izražavalo je neku vrstu pobožnog straha. Ipak izađe čvrstim korakom; komornik i liječnik slijedili su ga držeći svaki po jednu zapaljenu svijeću.

Upravitelj dvora, koji je imao na brizi ključeve, već je spavao. Baumgarten pođe da ga probudi i zapovijedi mu od strane kraljeve, da odmah otvori vrata staleške dvorane. Začuđenje toga čovjeka zbog te neočekivane zapovijedi bijaše golemo; on sé naglo obuče i dostigne kralja sa svežnjem ključeva. Najprije otvori vrata jedne galerije, koja je služila kao predsoblje ili hodnik staleške dvorane. Kralj uđe, no kako se začudio, kada je vidio zidove obložene posvema crno.

— Tko je dao zapovijed, da se tako obloži ova dvorana? zapita on srditim tonom.

— Veličanstvo, nitko, koliko ja znam, odgovori upravitelj dvora posve zbunjen, a zadnji puta, kada sam dao pomesti galeriju, bila je obložena hrastovinom, kao što je uvijek bila... Naravski, ove tapete ne dolaze iz spremišta Njegova Veličanstva.

A kralj koracajući brzim korakom bijaše već prošao više od dvije trećine galerije. Grof i upravitelj slijedili su ga izbliza; liječnik Baumgarten bijaše malo odotraga u strahu, treba li da zaostane i da izbjegne avantiri, kojoj se izlagao i koja će se, izgledalo je, očitovati na veoma čudnovat način.

— Ne idite dalje, Veličanstvo! poviče upravitelj dvora. Duše mi, u tome imade čaranja. U to doba... i od smrti kraljice, vaše milostive supruge..., govori se, da se ona šeta u ovoj galeriji... Bog neka nas štiti!

— Stanite, Veličanstvo! poviče grof. Ne čujete li buku, koja dopire iz staleške dvorane? Tko zna, kakvoj se pogibli izlaže Vaše Veličanstvo?!

— Veličanstvo, reče Baumgarten, čiju je svijeću jedan zamah vjetra upravo utrnuo, dopustite barem, da potražim jedno dvadesetak vaših trabanata.

— Uđimo, reče kralj čvrstim glasom zaustavivši se pred vratima velike dvorane, a ti, upravitelju, otvori brzo ova vrata!

On ih gurne nogom, a štropot, podvostručen jekom svodova, odjekne u galeriji kao topovski hitac.

Upravitelj dvora tako je drhtao, da nije mogao otključati vrata.

— Stari jedan vojnik koji dršće! reče kralj slegnuvši ramenima. Dajte, grofe, otvorite nam ova vrata!

— Veličanstvo, odgovori grof uzmaknuvši za korak, neka mi Vaše Veličanstvo zapovijedi da uđem u ždrijelo kojeg danskog ili njemačkog topa, ja ću poslušati bez oklijevanja, ali ovo je pakao, a Vi hoćete, da ga ja izazovem.

Kralj istrgne ključ iz ruku upravitelja dvora.

— Ja dobro vidim, reče on s prezirom u glasu, da se to mene jedinoga tiče; i prije nego ga je njegova pratnja mogla u tom da spriječi, on bijaše otvorio teška hrastova vrata i ušao u veliku dvoranu izgovarajući riječi: »Pomoću božjom!« Njegova tri druga, tjerana radoznalošću jačom od straha i možda stideći se, da ostave svoga kralja, uđu s njime.

Velika dvorana bijaše rasvijetljena neizmjernim brojem svjetiljki. Starinsku tapiseriju s likovima zamijenile su crne tapete. Uzduž zidova, činilo se, da su raspoređane u redu, kao obično, zastave njemačke, danske ili moskovske, trofeje vojnika Gustava Adolfa. U sredini isticale se narodne zastave švedske, pokrivene mrtvačkim velom.

Nebrojena skupština nakrcala je klupe. Četiri staleža države zasijedala su svaki u svojem redu. Svi bijahu obučeni u crno i ovo mnoštvo ljudskih lica, koja su se sjajila na tamnoj podlozi, zaslijepilo je tako oči, da od četiri svjedoka ovog neobičnog prizora nijedan nije mogao naći u ovome mnoštvu ma koje poznato lice.Tako i glumac pred brojnom publikom ne vidi nego jednu konfuznu masu, u kojoj ne može razlikovati ni jedan jedini individuum.

Na uzdignutom prijestolju, odakle običavaše kralj govoriti skupštini, vidješe krvava mrtvaca, obučena u kraljevske znakove. Na desnoj strani do njega stajaše jedno dijete s krunom na glavi i sa žezlom u ruci; a na lijevoj jedan starac, ili točnije, drugi jedan fantom naslanjaše se na prijestolje. On bijaše obučen u ceremonijalni ogrtač, koji su nosili nekadašnji upravitelji Švedske, prije nego što ju je Wasa učinio kraljevstvom. Sučelice prijestolju više osoba svečanog i uzvišenog držanja, obučeno u duge crne haljine, i koje, činilo se, da su suci, sjedilo je za jednim stolom, na kojem su ležali veliki folijanti i nekoliko plemićkih povelja. Između prijestolja i klupa skupštine nalazio se jedan panj pokriven žalobnim velom, a do njega ležala je jedna sjekira.

Nitko u ovoj nadljudskoj skupštini, izgledalo je, nije opazio prisutnost Karla i triju osoba, koje su ga pratile. Kad su ušli, čuli su ponajprije samo neki smeteni žamor, iz kojega uho nije moglo da razabira artikuliranih riječi; zatim najstariji od sudaca u crnoj haljini, onaj, koji izgleda da je vršio funkcije predsjednika, ustade i udari triput rukom po jednom otvorenom folijantu pred njim. Odmah nasta grobni muk. Nekoliko mladića boljega izgleda, obučenih bogato, sa svezanim rukama na leđima, uđu u dvoranu kroz suprotna vrata, upravo kroz ona, koja je Karlo XI. otvorio. Oni stupahu ponosne glave i sigurna pogleda. Iza njih jedan jak čovjek, obučen u kaput smeđe kože, držaše kraj uzica, koje su im vezale ruke. Onaj, koji stupaše prvi i koji kao

da je najglavniji od zarobljenika, zaustavi se u sredini dvorane pred panjem, te ga gledaše s uzvišenim prezirom. U isto vrijeme kao da je zadrhtao mrtvac nekom konvulzivnom kretnjom, i krv svježa i crvena poteče iz njegove rane. Mladić poklekne, ispruži glavu; sjekira zasja u zraku i odmah padne uz buku. Potok krvi šiktao je na estradu i stopio se s krvi iz mrtvaca; a glava odskočivši više puta po zakrvavljenom podu skotrlja se do nogu Karlovih okrvavivši ih.

Do toga časa iznenađenje bijaše ga učinilo nijemim: ali na taj grozan prizor njegov se jezik razveza ; on učini nekoliko koraka do estrade i obrativši se onoj osobi obučenoj u ogrtač upravitelja smiono progovori dobro poznatu formulu:

»Ako si od Boga, govori; ako si od Drugoga, pusti nas u miru!«

Fantom mu odgovori polagano svečanim glasom:

— Kralju Karlo! ova krv ne će poteči za tvoga vladanja... (ovdje mu glas posta nejasniji), nego pet vladanja kasnije. Nesreća, nesreća, nesreća krvi Wâsâ!

Tada oblici mnogobrojnih osoba ove čudne skupštine počeše iščezavati i pričinjati se samo još kao kolorisane sjene; doskora i one nestadoše posvema; fantastična svijetla utrnuše se, i samo svijeće Karla i njegove pratnje lako uzbibane vjetrom rasvjetlavale su stare tapiserije. Još neko vrijeme čuo se kao neki dosta melodijozni štropot, što ga jedan od svjedoka usporedi sa šumom vjetra u lišću, a drugi sa zvukom, što ga daju harfine žice pucajući u času ugađanja instrumenata. Svi su se slagali u trajanju priviđenja, a prosudili su ga sa po prilici deset časaka.

Crne draperije, odsječena glava, množina krvi, koja je obojila pod, sve je nestalo s fantomima; samo Karlova papuča sačuva jednu crvenu mrlju, koja bi jedina bila dostajala, da ga sjeti prizorâ one noći, da oni inače nijesu ostali suviše dobro utisnuti u njegovoj pameti.

Kada se vratio u svoj kabinet, kralj dade napisati izvješće o tomu što je vidio, dade ga potpisati od svojih drugova; on sam ga potpiše. Opreznosti, koje su preduzete, da se sadržaj ovoga izvješća sakrije javnosti, nijesu dostajale, da se za nj doskora nije saznalo, pače još za života Karla XI., on još postoji, i do danas nitko se nije usudio da posumnja u njegovu autentičnost.

Znamenit je njegov svršetak:

»I ako ovo, što sam upravo ispripovijedio, reče kralj, nije sušta istina, ja se odričem svake nade u bolji život, koji bih mogao zaslužiti za nekolika dobra djela, a napose za moj mar, da poradim oko sreće moga naroda i da obranim religiju mojih djedova.«

Sada kad se sjetimo smrti Gustava III. i osude Ankarstroema, njegova ubojice, naći ćemo više od jedne veze između ovog događaja i prilikâ onog neobičnog proročanstva.

Mladić, komu su odrubili glavu u prisutnosti staleža, bio bi Ankarstroem.

Okrunjeni mrtvac bio bi Gustav III.

Dijete, njegov sin i nasljednik, Gustav Adolf IV.

Starac kasniji knez od Sudermanije, stric Gustava IV., koji bijaše regent kraljevstva i koji je konačno postao kraljem, pošto je bio svrgnut njegov nećak.

СНЕГ

Снег лагано веје: пада цвет по цвет
Бела радост неба на земљу силази...
У грању се љуња ружа белих сплет,
А љиљана венац рас'о се по стази.
Небо пуно снега. Све искити снег.
У белини башта блиста се и смеје.
Белу, снежну капу накривио брег
Док к'о бела радост снег прамиња, веје...

Весело пахуље пролећу кроз зрак
К'о лептири бели и свуд лете, лете...
Ја гледам кроз прозор сретан, тако лак,
Како бео ћилим зима баштом плете —
Па бих, па бих некуд полетети хтео
С пахуљама снежним у свет блажен, сâм,
И чист, у белини, сав од снега бео,
Да се светом к'о снег на све расипам...

Г. Гаврилов

Dr. MILAN PRELOG:

RISORGIMETO TALIJANSKOG NARODA.

Bijahu to bakanali novog elfizma, a onda će se kasnije mnogi da pitaju, kad će nestati ove začarnosti, kako su mogli mjesece i mjesece da lete za fantomom.

Činilo se, da je na papinski prijesto doista sjeo papa, o kakvome je Gioberti sanjao. Papini poštivači, da ga još jače dignu, širili su glasove, kako on o tome razmišlja, da Italiju oslobodi od Austrijanaca. Sa svih strana ga pozdravljaju pjesmama, a Pio IX. radovao se tome djetinskom iskrenošću. Dakako da se kod sveg tog zaboravljalo, da su nade, što su se stavljale u papu, daleko nadvisivale realne prilike i da se fantazija naroda dražila fantazijama, koje su mogle postati opasne.

Zanimivo je, da su Pija IX. hvalili i protestanti i da se počelo mnogo govoriti o sigurnim izgledima, da će se protestantizam podvrći papinstvu. I sultan (pape već nijesu stoljeća stajale ni u kakvom prijateljskom odnosu sa Carigradom) je poslao u Rim svog poslanika, koji je obećao osobitu zaštitu katolicima u svom carstvu. Glasoviti propovjednik pater Ventura, rodom Sicilijanac, propovijedaše u nekoj rimskoj crkvi o tome, kako je despotizam poganski elemenat, a sloboda u prvom redu kršćanski. Ako suvereni Evrope, nasljednici starih varvarskih poglavica istraju u antireligioznoj despotiji, znat će kler da se obrati demokraciji, posvetit će je i reći joj: vladaj i ona će vladati! Mnogi su vjerovali, a drugi opet govorili, da Ventura izriče tajne misli samoga pape. Narod je počeo da manifestira svoje simpatije prema papi. Neki Angelo Brunetti s pridjevkom Cicernachio, bijaše vođa i organizator tih manifestacija. U Rimu i po svoj ostaloj Italiji orilo se: Viva Pio Nono!

God. 1847. ublažio je Pio IX. cenzuru i izdao edikt o »consulta di stato«. Svaki papin delegat ili legat imao je predložiti po tri čestita čovjeka, izmedju kojih će vlada odabrati jednoga i ovako

odabrani sačinjavat će consulta di stato« (državni savjet), koji će imati svoje sjedište u Rimu i pomagati vladi, da popravi administrativu i muunicipalnu upravu. U junu iste godine postavljen je ministarski savjet. Ako još spomenemo, da je papa dozvolio osnivanje nacionalne garde u Rimu i u čitavoj crkvenoj državi, onda smo iscrpli papine liberalne reforme. S time je papa mislio, da je pošao do krajnjih granica. Consulta je doista značila velik napredak, budući da dosada laici nijesu nikako učestvovali u upravi države.

Ovaj liberalni pokret zahvatio je i Toskanu i Pijemont. Austrija se ozbiljno zabrinula i Metternich je na svaki mogući način podupirao sanfediste. Da izvede na papu pritisak, naredio je, da austrijske čete zaposjednu i grad Ferraru, dok je prema zaključku bečkoga kongresa Austrija imala pravo da drži svoju posadu samo u ferrarskoj citadelli. Papa je odlučno protestovao protiv toga akta, a čitava Italija s ogorčenjem gledala na tu Metternichovu samovolju. Karlo Alberto ponudio je papi svoju pomoć. Papi staviše u usta riječi pape Julija II.: Fuori i barbari! (Napolje varvari!) i on je vrijedio kao nosilac ideje nacionalne neovisnosti. Čitava je Italija prionula uz papu. U novinama je sve buktilo od plamenih riječi. Liberalci su bili uvjereni, da će papa, ako Austrija pokaže i najmanje volje, da nastavi akciju protiv papinske države, kao novi Julije II. u crkvi sv. Petra sa svim starim jezovitim ceremonijama proglasiti ekskomunikaciju Austrije.

Pio IX. nije pomišljao na ovakova sredstva. Poslao je svog mladog pouzdanika Monsignora Corbolija, koji je i liberalcima bio simpatičan, jer su držali, da je on redigovao edikt o amnestiji, na dvorove u Turin i Firencu, da prokrči cestu nacionalnom carinskom savezu (»lega doganale«). U novembru 1847. ugovoriše ova tri dvora u Turinu preliminarni ugovor, čije bi sprovođenje imalo da bude početak i jamstvo političkog ujedinjenja Italije. Corboli se nadao, da će papinstvu u Giobertijevu duhu pribaviti patronat nad neovisnom Italijom. Međutim je modenski vojvoda odbio, da se priključi tom savezu i tako je bila odrezana kopnena veza između Pijemonta i Toskane. Ni Napulj nije pristao na taj ugovor, pa tako nije nikada stupio na snagu.

U to je doba izašao i Giobertijev spis »Gesuita moderno«, u kojem je žestoko napao ovaj red, a uz put i Austriju, natovarivši im krivicu, da su zaustavili naročito moralni razvitak talijanskoga naroda.

U novembru 1847. pozvao je i sam Mazzini papu, da se stavi na čelo nacionalnoga pokreta, koji će se inače otrgnuti od Krsta i poći svojim vlastitim putem. Ovaj su korak Mazziniju njegovi drugovi zamjerali, ali tkogod se tada osjećao patriotom, držao je narodno pouzdanje u Pija IX. moću, s kojom se nešto moći da izvede. Pio IX. odgovorio je na sve ove želje upravo gnjevno. Stvar je predaleko zašla i on nije mislio, da pode tim putem. Jedan austrijski oficijalni organ konstatovao je preokret u pape s izvjesnim zadovoljstvom. Duh se apostazije i taštine na nečuven način približio namjesniku Kristovu, da ga napastuje. Pokazao mu je sva kraljevstva svijeta i rekao: sve ću ti ovo dati, ako padneš na koljena i ako mi se pokloniš. Ali Sveti Otac nije htio, da se dadne degradirati na »talijanskog kalifa, nego je posvjedočio, da sve narode jednakom ljubavlju obuhvata«. Pitanje Ferrare riješeno je sporazumom između Italije i Austrije, a austrijska je vojska ostala u Ferrari.

Pokret u papinskoj državi izazvao je sličan pokret u Toskani. Tu je postojao blagi režim Leopolda II. Toskanski su liberalci lako izvojevali u svoga vojvode i slobodoumniji zakon o štampi i konzultu kao u papinskoj državi, pa i gradjansku gardu (sve to g. 1847.). Naročito se u Toskani razvila javna štampa u Firenzi, Pisi i Livornu, kojoj su posvetili svoje sile mnogi odlični radnici na talijanskom ujedinjenju kao Sicilijanac Giuseppe La Farina, Toskanac Ricasoli, pisanski profesor Montanelli i naročito poznati nam Guerazzi, prava vulkanska priroda, koji je bio stvoren za narodnoga vođu. Guerazzi je u Livornu istupao radikalno i revolucionarno, dok su u Firenzi i Pisi bili više umjereniji elementi. U Livornu i Pisi došlo je do manifestacija za papu, a protiv Austrije i jezuita i ovdje nastojanjem Guerazzijevim »snažnim i umom i zlobom« (»ingenuo e malizia«), istaknuta talijanska trikolora.

Liberalne reforme u papinskoj državi naišle su na naročiti odjek u Pijemontu. Ovdje je nacionalan duh u svojim nadama ojačan nesamo spisima naprijed spomenutih Pijemontežana, nego i samosvjesnim položajem, što ga je Pijemont počeo da pokazuje prema Austriji (naročito u sukobu s Austrijom u nekom carinskom pitanju). Po čitavoj se Italiji znalo, da je pisac »Speranze d'Italia«, Balbo, u povjerljivom odnosu sa Karlom Albertom, a već je g. 1845. poručio Karlo Alberto po Massimu d'Azegliu liberalcima drugih talijanskih pokrajina, da mogu da u zgodnom momentu računaju na nj. U Turinu širili su se glasovi, da je kralj u ministarskom savjetu odgovorio nekom ministru na njegov upit: Što će učiniti Pijemont, ako Austrija, koja je dosada bila prijateljica Pijemontu, postane njegovim neprijateljem: **Ako Pijemont izgubi Austriju, dobit će Italiju i onda se Italija može da stara samo za se.** Ali uza sve to ima u vladi Karla Alberta mnogo protivurječja i on se ipak nije usudio, da sasvim jasno istupi, nego je neprestano lavirao. Vladu je prepustio grofu Solaru della Margherita, koji je bio povezan s jezuitima, koje su smatrali štićenicima i agentima kneza Metternicha. Grof Solaro je najvažnije građanske i vojničke službe povjerio svojim partijskim drugovima. Da ga je kralj tako dugo ostavio u njegovom položaju, dade se protumačiti kraljevom vještinom pretvaranja. Da može iza leđa ovog svog ministra, a da ne probudi sumnje, preduzimati neprijateljske priprave protiv Austrije, on je ovom Metternichovom štićeniku prividno prepustio svu vlast. A ipak je pijemontska policija bila u raznim prigodama sasvim pasivna, kad je kao n. pr. u Genovi, gdje se održavao osmi kongres talijanskih naučenjaka dolazilo i do talijanskih patriotskih manifestacija i do protuaustrijskih demonstracija. Kad se g. 1847. održavao poljoprivredni kongres u Casalu, izgovoreni su mnogi politički govori, preko kojih je pijemontska policija mučke prešla. U posljednjoj sjednici digao se pouzdanik Karla Alberta, grof Castagneto i pročitao njegovo pismo, što mu ga je ovih dana

pisao. Ovo je pismo svršavalo ovako: »Ako nam Bog ikada iskaže milost, da nam dozvoli preduzeti rat za neovisnost, onda ću ja sam voditi vojsku i čvrsto sam odlučio, da za gvelfsku stvar učinim ono što radi Šamil* protiv velikog ruskog carstva... kako li će biti krasan onaj dan, kad ćemo moći uskliknuti: »Imamo nacionalnu neovisnost!« No usprkos ovakovoj patriotskoj izjavi pijemontska je policija rastjerala i pohapsila mnoge demonstrante, koji su htjeli kralja u predvečerje njegova rođendana (1. oktobra 1847.) pozdraviti i zatražiti, da sprovede reforme, kao što su to učinili papa i toskanski vojvoda. Liberalci počeše se vraćati starom nepovjerenju »prema kralju, koji koleba« (»Re Tentenna«), kako ga je neki mladi pjesnik nazivao u jednoj rugalici, koja je ispjevana u noći 1. oktobra i postala odmah popularnom. Mnogima se činio njegov postupak nesamo kao kolebanje, nego i kao mamac (»civetta«), da izradi od Austrije to veću cijenu za kasniju izdaju patriota. Kralja su karikirali.

Neodlučnosti kraljevoj učinio je kraj dolazak lorda Minta u Turin, koji je prividno putovao za svoju zabavu, a uistinu imao tajnu misiju svoje vlade. Engleska, čiju je spoljašnju politiku tada vodio energični Lord Palmerston stavila se u direktnu opreku s nazorima kneza Metternicha u talijanskim stvarima. Metternich je još u augustu god. 1847. u noti, koju je upravio francuskoj i engleskoj vladi govorio o Italiji, kao o geografskom imenu. Sada je dakako popustio samo u toliko, u koliko je izjavio, da njegovu caru nije do toga, da Austrija bude talijanska vlast, nego hoće da samo očuva svoj posjed, što ga je baštinio u Italiji kao dio svoje države. Lord Palmerston svjetovao je Austriju, da nesamo da ne priječi reformnog pokreta, nego da ga i aktivno pomaže. Kad Austrija nije poslušala toga savjeta, nego je i dalje izvodila pritisak na talijanske liberalne vlade, engleska je vlada unaprijed protestovala protiv svake intervencije bilo u Sardiniji, bilo u crkvenoj državi, a da pokaže, da taj protest smatra ozbiljnim, poslala je lorda Minlu u Italiju. Lord Minto bio je u svim većim talijanskim gradovima velikim oduševljenjem pozdravljen od svih liberalaca. Minto je svjetovao kralja, da dadne opširne reforme i da otpusti reakcionarne savjetnike. Karlo Albert se najposlije riješio i otpustio grofa Solara i 30. oktobra navijestio u oficijelnim pijemontskim novinama niz reformi u sudstvu, upravi, štampi i t. d. Nije to bilo bog zna što, ali značilo je prema dosadašnjem apsolutizmu veliki napredak i kralj je na svom putu u Genovu bio posvuda pozdravljan od naroda velikim entuzijazmom. I Genova, koja još uvijek nije zaboravila na svoju staru republiku, primila ga je u pravom triumfu.

Otkako je Karlo Alberto zauzeo tako odlučan stav prema Austriji prevladala je u Lombardiji pijemontska stranka i nada, da će uspjeti pomoću Pijemonta istjerati Austriju. Ali još je uvijek u velikom dijelu građanstva prevladava ljubav za mir i red. Treba naime uvažiti, da se za mira, koji je trajao preko 30 godina uz marljivost i radinost lombardskoga pučanstva razvilo znatno blagostanje pučanstva. Kolikogod su Talijani Lombardije teško

* Vođa kavkaskih plemena u borbi s Rusima.

osjećali tuđinsko gospodstvo i oni najradikalniji borci za neovisnost u Lombardiji priznavaju, da je materijalni razvitak bio znatan. Mnogi Lombarđani nastojali su revolucionarne elemente uvjeriti, da će Austrija najposlije sama, od svoje volje, odreći se Italije. Prema kraju g. 1847., kad je Karlo Alberto udario putem reformi, počeše i Lombarđani iznositi svoje želje u peticijama i spomenicama. Nazzari, poslanik provincije Bergamo, pokazao je toliko srčanosti, da je u decembru 1897. u lombardskoj centralnoj kongregaciji upozorio na općenito nezadovoljstvo i predložio komisiju, koja ima da istraži uzroke i kako da se nađu sredstva, da se tom nezadovoljstvu doskoči. Potkralj je morao prividno da pristane na taj prijedlog. Vlada je sama imenovala komisiju, koja je dakako iznašla, da su uzroci nezadovoljstva u zemlji, kako ih je Nazzari prikazao, neistiniti, a Nazzari je sastavljen pod pasku milanskog policijskog predsjenika. Na hiljade je Lombarđana izrazilo Nazzariju priznanje na njegovoj srčanosti. Ujedno se počela širiti tajno štampana spomenica, u kojoj se razlagalo, da je minimalni zahtjev naroda samo personalna unija Lombardije s Austrijom. Ovo su prihvatili odmah u Veneciji poslanici: Daniele Manin, Morosini i Nicolò Tommasseo, koji su tačnije formulisali zahtjeve.

Daniele Manin, advokat po zvanju, odlikovao se već u borbi protiv bečkih kapitalista, braneći talijanske interese u pitanju lombardsko-mletačke željeznice. U posljednje je doba živio povučeno u Mlecima. Tommaseo je bio progonjen od austrijske vlade, ali ga je ona g. 1888. amnestovala, ali još uvijek računala u sumnjivce. Radi njegove umjerenosti nije ga trpjela ni »mlada Italija«. Ova trojica stavište zahtjev zašlite nacionaliteta priključkom talijanskoj carinskoj uniji; u državne službe imadu se namještati samo Talijani, sinovi zemlje vršit će samo petgodišnju vojnu dužnost u zemlji, kongregacijama treba dati pravo dozvoljavanja poreza, municipijama veću neovisnost i t. d. Na čelo lombardsko-mletačke kraljevine ima da dođe potkralj s talijanskim ministrima.

Mnogo je utjecao na osviještenje duhova u austrijskoj Italiji i 9. naučni kongres, koji se održavao u Veneciji i koji je umio naročito da iskoristi u Veneciji za nacionalnu stvar Daniele Manin. Niccolò Tommasseo održao je u mletačkom Ateneju znamenito predavanje, u kojem je dao naročito izražaja zahtjevu, da se proširi sloboda štampe. Govoreći o cenzuri ističe Tommasseo, da ne leži toliko zlo u zakonima o cenzuri, koliko u krivoj primjeni tih zakona. »Zakon o cenzuri u g. 1815. trpi kritiku vladinih mjera i dopušta slobodno raspravljanje o javnim stvarima. Držimo se dakle zakona, koji nam pruža veću slobodu, nego n. pr. najnoviji sardinski zakon o štampi, ne dajmo da nam naša zakonita prava zakržljaju, a još manje dakako smijemo da ih se odrečemo«. Tommasseo je pročitao i molbu na cara, u kojoj se traži da faktično stupe na snagu propisi o cenzuri u g. 1815. Skupština je tu molbu prihvatila i iza nekoliko sati potpisalo ju je na stotine građana. Svoj govor i molbu poslao je Tommasseo predsjedniku dvorske komore Rübecku u nadi, da će ovaj ličnim svojim utjecajem podupirati povoljno njezino rješenje. Ali

Austrija nije imala snage, da se upušta u reforme Agitacija je preotela mah na sve strane, a Austrija je podvostručila svoju strogost i pasku. Vojnički zapovjednik u lombardsko-mletačkoj kraljevini, stari Radetzky, izvješćivao je u Beč, da će se austrijsko gospodstvo moći održati samo oružanom silom. Austrija je poslala u Milan kao vanrednog opunomoćenika grofa Ficquelmonta i ovaj je mogao samo da konstatuje ono, što je Radetzky izvješćivao u Beč. Tu i tamo dolazilo je i do demonstracija, koje su imale biljeg ozbiljnoga narodnoga uzbuđenja.

I u Napulju su reforme Pija IX. izvele uzbuđenje i oduševljenje za papu i nacionalni pokret. U septembru 1847. došlo je štaviše do krvavih ustanaka u Reggiu i Messini, koje je burbonska vlada krvlju ugušila. Ferdinand II. zabranio je u svojoj državi poklik: Viva Pio Nono! Liberalnom su zaposjele vojvodinu na zahtjev vojvode Franje IV., sina i nasljednika poznatog nam Frnaje IV. Isto pokretu u Modeni učiniše kraj austrijske čete, koje su tako austrijske čete zaposjele Parmu i Piacenzu.

Potkraj g. 1847. bila je u Italiji ovaka situacija: U Pijemontu, papinskoj državi i u Toskani sprovodila se politika reformi, koja je oduševljavala narod u tim pokrajinama, a u ostaloj Italiji vladala je kruta reakcija, ali živahna je agitacija ovdje mase toliko pripravila na otpor, da je bilo i odviše jasno, da u tim krajevima mora da bukne ubrzo revolucija. I ona je doista planula već u januaru 1848. i to najprije na Siciliji.

Prije nego što je u Parizu buknula »revolucija prijezira«, koju je već u julu god. 1847. prorokovao Lamartine, rekavši da će on slijediti »revoluciju slobode« i »proturevoluciju slave«, digoše se konstitualci na Siciliji i u Napulju, da silom izvojuju ono, što im nije mirnim putem peticijama na kralja uspjelo. Liberalci u Napulju i na Siciliji dogovoriše se, da će ustanak najprije dići u Palermu i proglasiti ustav od god. 1812., a onda će Napuljci proglasiti ustav od god. 1820. Time su Sicilijanci zajamčili sebi neovisnost.

Prvih dana januara god. 1848. osvanuše u Palermu proglasi, kojima se Sicilijanci pozivahu na oružje za 12 januara. U prvi mah nije vlada ni mogla da vjeruje u ozbiljnost pokreta, jer nije mogla nikako da ustanovi kakovu pripravu za revoluciju. Ali je ipak preduzela sve nužne mjere opreznosti i pozatvarala nekoliko istaknutijih liberalaca. 12. januara izjutra jedva da se moglo primjetiti kakovo gibanje, dok se nije Giuseppe La Masa stavio na čelo malene čete ustaša i započeo borbu. Za kratko vrijeme osvanuše barikade. Sicilijanci bijahu prvi, koji su ih god. 1848 gradili. Broj ustaša povećao se od dana u dan i borba je potrajala do 27. januara, kad je poslije krvavih borba burbonska vojska morala sasvim da ostavi Palermo. Za Palermom povela se i ostala Sicilija i prvih dana februara bijaše gotovo sva Sicilija, izuzevši nekoliko tvrđava, oslobođena od despocije Burbonaca.

Napulj se digao 27. januara, a Ferdinand II. pobojavši se za svoj prijesto proglasio je da će prema francuskom uzoru od god. 1830. dati ustav. 10. februara bijaše doista publikovan ustav. U tom ustavu nema ni spomena o sicilijanskom parlamentu, nego se govori o zakonodavnom tijelu, u kojem bi bili ujedinjeni poslanici obije zemalja. Sicilij. su taj ustav odbili i zahtijevali svoj parlamenat na osnovu reformovanoga ustava iz god. 1812. Sicilija će s Napuljom sačinjavati dijelove talijanske konfederacije.

Ferdinand II. stavio je na čelo svoga ministarstvar starog, proskribovanog Maratistu i karbonara Bozzelli-ja. Ponos i oduševljenje Napuljaca bijaše golemo. Napulj, najapsolutističkija država Italije pretekao je sve ostale Talijane i postao ustavnom državom!

Revolucija na Siciliji dala je pobude svim revolucionarcima u Evropi, a naročito onim u ostaloj Italiji, pa u Francuskoj, koji su njome bili kao elektrizovani. Uprepašćeni najizraziiji predstavnici evropske reakcije: knez Metternich i ruski car Nikola I., okomiše se na Englesku, na koju su bacali krivicu, da je omogućila revoluciju, ali Lord Palmerston je i dalje istrajao na svom putu, upućujući engleske pslanike na talijanskim dvorovima (naročito u Turinu), da podupiru konstitucionalce i da utječu na dvorove u liberalnom i konstitucionalnom pravcu.

U Pijemontu počelo je gibanje liberalaca također prvih dana mjeseca januara. Prvi se dižu Genovežani i šalju peticiju i deputaciju Kralju, da se protjeraju jezuiti i da se osnuje narodna garda. Čitava je tada Italija stajala pod utjecajem Gioberti-jeva spisa: »Il gesuita moderno«. U isto vrijeme sastadoše se novinari, da raspravljaju o nužnim reformama i da zauzmu stav prema zahtjevima Genovažana. Za rasprave o ovim zahtjevima digao se da govori u ime svojih drugova oko časopisa »Risorgimento«, Grof Camillo Benso di Cavour i izrekao ove riječi: Čemu narodna garda, koja mora da dovede u zemlji bez parlamenta samo do zabune? Zašto da se kralj razdražuje željama, koje njegovo crkveno uvjerenje vrijeđaju? Ako se hoće moliti, neka se pođe dalje i neka se zahtijeva — ustav ili barem konzulta.« Cavour je govorio kao državnik. Ako Kralj istupi kao prvi među vladarima poluotoka kao konstitucionalan vladar, postati će glavom Italije, a nepovjerenje nacije biti će jednim mahom uklonjeno. Ali javno mnijenje nije razumjelo ozbiljnost momenta, štaviše i demokratski žurnalisti nijesu bili složni, pa se Lorenzo Valerio, redaktor demokratskog organa» l' Opinione«, tome usprotivio: Zar da plemić bude liberalniji od demokracije? Kakva li se to zamka krije u smionom grofovom prijedlogu?

Prije nego prijeđemo na dalji prikaz razvoja prilika u Pijemontu, valja da se pobliže upoznamo sa životom i ličnošću grofa Cavoura, koji istupa prvi put odlučnije na političku pozornicu i koji će stći s nje onda, kad će ga neumoljiva smrt ugrabiti usred priprava za potpuno ujedinjenje talijanske nacije. Italija nije imala većeg državnika od njeg i u njemu treba da gledamo tvorca talijanskog ujedinjenja.

Camillo bijaše podrijetlom iz stare aristokratske kuće Benso iz Chieri-ja, koja je svoju grofovsku titulu dobila od gradića Cavour-a. Rodio se 10. augsta 1810. u Turinu. Kao dječak bijaše odgajan u strogo aristokratskom duhu i sa svim predrasudama, što ih je ova kasta imala.

(Nastavit će se.)

ЈЕСЕНСКА КИША

Данас је пала прва јесенска киша
Лагано — уморно, без икакве журбе
Оросила свело већ природе тело,
Жалосно су шумеле на обали врбе.

Дуго — дуго сам гледô плачљиво небо
Сиво и тмурно пуно великог бола,
Гледао сам дуго, али незнам зашто?
Душа ми беше пуста и бескрајно гола.

Са дрвећа пак жутог лишће мали
Кидао лишће већ црвено и свело,
И шумом је својим певао опело.
Тужно и плачно било је обзорје цело.

Суботица

Кажимир Жиганте VIII. р. г.

STANKO TOMAŠIĆ:

POVEČERJEM UZ ČELE KULU

Čele Kula, meseca juna 1920.

Draga moja! Pišeš mi neko jezivo pismo i strahuješ što Ti nema glasa od mene. Kako mi je? Kako živem? Što radim? Ne ću da smišljam razloge i da dajem ma kakav, neiskren, konvencionalan odgovor. Da, ja u ovo zadnjih dvadesetak dana nisam mogao da pozdravim ma ni sa desetak redaka Tebe, dete naše, kojemu se nadamo, i kuću rodenu. Evo, reći ću Ti.

Živim u jednoj velikoj beloj bolničkoj sobi uz čuvenu Čele Kulu. Bolnica legla pod brdo s desne strane ceste za Nišku Banju, na dvadesetak minuta od Niša. Bolničke zgrade i paviljoni potonuli u gustu zelenu gromadu prostranog parka. Viri samo po neki krov. I taj je pokriven gustim jatom čavki, koje jatomice karakterišu Niš i nišku kotlinu — kao golubovi venecijanske grandsenjerske piace — kao oblaci vrabaca naša pokupska sela. Groblja, parkovi, dvorišta i vrtovi Niša i okolice puni su tih kreštavih ptica. Svakog jutra pitam: što čekaju? — što traže ovde te odvratne ptice? Dosta su se nazobale zgrušane krvi na Balkanu! Što još čekaju? Čemu li se još nadaju? Nama, koji dolazimo s onu stranu Save čini se, da su to neki brbljavi i degenerisani potomci onih zlih vran-gavranova, koji su na Kosovu pili i popili oči devet Jugovića i desetog star Jug Bogdana, koji su svojim crnim krilima zastrli mrtvu glavu cara Lazara. Zamrzio sam ta crna, brbljava jata! Dok sam ležao bespomoćan u borbi sa okrutnom bolešću za produženje života ove su mi ptice kljuvale živce i svojim kreštanjem čeprkale po malom mozgu. Terale me da skočim, da jurnem među njih, da ih davim — u bunilu groznice.

Život u ovim krajevima zahteva zdrave živce.

Pali sunce. Zemlja diše punim nozdrvama.

Jedna stalna struja laganog vetra sa bregova stvara od bolničkog parka oazu u užarenom kotlu niške doline. Ovo nekoliko dana kako sam ustao sa samrtničke postelje izlazim svakog povečerja iz ove naše oaze, prelazim železničku prugu Niš—Pirot, koja reže idilu tik uz bolnički park, i idem uz brdo kroz žito i strn. Na intenzivno modroj plohi neba ocrtavaju se čađave seljačke kuće. Obronci, putovi uz živicu kroz zrelu pšenicu, pa kućarci, slamom pokriveni i porubljeni sa nekoliko mršavih šljiva i jabuka, sećaju me mnogo na one krajiške krajeve od Vojnića prema Petrovoj Gori, i na one oko Krnjaka i Perjasice. I po ovim bregovima ovde čuje se otegnuta pesma žetelica i žetelaca, koji se negde povečerjem vraćaju kućama premoreni od sunca i rada.

Sednem tako uz živicu, položim glavu među lišće i dolazi mi te mislim: to sam ja i opet dečarac, sedim negde uz živicu na krajiškom bregu — i eto sad još malo pa ću da preskočim obor, da sednem uz ognjište i da se napijem tople varenike. A posle ću sa konjušarima pod Sučevića mlin, da ložimo vatru, da pečemo kukuruz i krumpir, da teramo jazavce, i da smišljamo vragolije.

A onda? — što bi drugo: vraćam se mojim muškaračkim godinama, dižem se i silazim u bolnički park da se poklonim belim lubanjama na zidu Čele Kule.

Ja govorim o Čele Kuli, a Ti i ne znaš što je to Čele Kula. To su ostaci jedne kamene kule, koju su Turci uz drum podigli i svu je popločili glavama pobijenih srpskih ustaša. Jedan strašan spomenik, kojega su digli Turci, da opominje buntovnog srpskog seljaka, i da mu tera strah u kosti. I dok su kraj zelenih stolova dremali evropski državnici i mudro razgovarali o pravdi, na pragu Evrope seljačke glave uzidane na turskoj kuli kao Kristovi čavli na križu raspeća, govorili su Turcima:

— Mi smo duša ove zemlje. Palite — spaliti ne ćete, bijte — satrti ne ćete. Jer proleće zaustaviti ne možete, Đurđev danak pogubiti ne možete. Mi prolećem ničemo, u jeseni seme sijemo, a zemlja je naša rodna! Ona rađa hiljade seljačkih srdaca, hiljade osvetnika! Ona će vas pobediti!

A srpskim seljacima govorile su ove lubanje:

— Ne bojte se! Mi smo dah ove zemlje — dah zemlje Turci ne mogu ubiti.

— Ne bojte se! Mi smo krv ove zemlje, izlazimo iz nje i vraćamo se u nju. Krv zemlje ne mogu Turci isušiti.

— Mi smo rod ove zemlje i semenje njezino!

— Ne bojte se!

Davno je nestalo turskog kopita sa ovog belog druma. Krv seljačka, koja je nekad prošla kroz ove bele lubanje na kuli i ušla u zemlju, živi i prolazi drumom. Dah kojim su disale ove bele lubanje, živi i prolazi drumom. Semenje pada na zemlju i zemlja daje rod — a turske je čalme davno nestalo sa ovog belog druma.

Preko kule slobodni potomci sagradiše hram. Kupula diže krst kroz gusto granje bolničkog parka.

Sa stena gledaju skamenjene lubanje i šute. Kad se žive oči zagledaju u šutnju belih lubanja, u njihovoj šutnji javlja se historija, pravda, zakon i Bog. Trebalo bi sve one, koji sude nama i o nama za zelenim stolovima ambasadorskih konferencija poslati ovamo, da se uvere, kako je ovaj seljački narod svojom historijom, svojom krvlju, svojim dahom, svojim semenjem, odredio svoju budućnost mimo njihovih zlatnih pera i potpisa.

Svakog povečerja idem da se poklonim belim lubanjama.

Ide modra noć. Moje su oči dva modra jezera — a lubanje beli kraljevski gradovi na visokim obalama noći.

Nosim u sebi modru pesmu nemoći gradskog revolucionera ispresecanih živaca. U starom kraju pogledom sam rušio zvonike. Jak i golem pošao sam iz starog kraja, da smelim i vatrenim dahom krstim seoske drumove, brda i strništa. I srozao sam se u modroj noći kao dete pred ovim belim seljačkim lubanjama na crnoj kuli. Iz grada poneo sam golemi jedan svet spoznaje. I taj golemi svet ukazao se pred ovim belim lubanjama sitan i naivan kao dečja igračka. I gle, onaj beli trak uskočkog ogranka, kojega sam proneo kroz škole, kao neku bezvrednu stvar, koju treba školom iz krvi izbrisati, taj beli trak jedina je moja snaga pred ovim belim lubanjama u modroj noći. To je krv zemlje, koja prolazi kroz mene, to je dah zemlje, to je seme zemlje, koje raste u meni. Pevam modru pesmu i bacam u nju kao u oganj sve moje spoznaje, koje ploda nemaju.

Takav eto stojim pred belim lubanjama u modroj noći. — Modri čovek. I primam krštenje belih lubanja, spasavam se po onom komadičku zdravlja, što mi ga ostavi u žilama seljačka krv.

Draga! Lezi mirno i spavaj spokojno. Ja sam novi čovek. Napisao sam modru pesmu mog starog života i na njenom ognju sažgao sve ono čemu me je naučio grad sa svojim modrim ljudima, koji se hrane lažima, odevaju klevetama i umiru crnim pogledom kao čađa, jer nemaju u sebi ni krvi, ni semenja, ni daha zemlje na kojoj žive.

Nailazi povečerje. Idem da se poklonim belim lubanjama crne Čele Kule u ime Tvoje i u ime deteta našeg, kojemu se nadaš!

VEČER

I opet jedno veče puno tuge
I drhtanje zvezda.
Koliko sam puta u te čase duge,
Slušo pesmu gnezda
Uvek s istim bolom.
Moja je duša tada otišla daleko,
Da sluša kako uzdišu stare šume
I da traži srce neko
Koje će da ju razume.
Uzalud
Uvek se vraćala umorna s puta
Da sama suze lije
I krije tugu
Za koju niko nikad čuo nije.

V. V.

ВЕТРОВИ

Чуј
где ветрови преко кућа хује
пуни бола
и где се за касних ноћи вију око погаслих светиљка.

Пођимо за ветровима
они нас чекају за далеким бреговима
и песма је њихова наша
и бол је њихов наш
пођимо
јер живот се жури
а путеви су далеки
пођимо.

Бедња

Ладислав Жимбрек

VALERIJAN:

RAZUM NERAZUMNIH.

VODENI INŽENJERI.

Punim s[illegible] pravom čovjek ponosi iznašašćima svojima na području tehnike. Aeroplan, što lebdi iznad zemlje, podmornica što se spušta duboko u morski bezdan — svi su putevi čovjeku otvoreni, štaviše i oni za koje se činilo da su bili zapečaćeni sa sedam pečata i za njega na sve vijeke zatvoreni. U tome se pogledu nijedna od životinja s njime usporediti ne može.

Ali u vodenome carstvu imaju čovječji inženjeri kolega, imaju suparnika.

Evo što o jednome od tih »inženjera« priča glasoviti putnik Krusenstern.

„»U novembru 1803. g. mi smo u Atlanskome oceanu, nekoliko stupnjeva sjevernije od ekvatora, naišli prvi put na velike morske mjehure; upravo poput crvenkastih, staklenih kugalja pojavljivali se oni na površini vode, važno se naduvali poput jedara i neprestano mijenjali oblik. Na lađi su svi stali da promatraju osobite ove životinje i izrekli želju da ih ogledaju iz bliza, tako te je napokon jedan od mornara skočio u more zgrabivši spretno jedan takav mjehur i vratio se njime na polubu. Ipak je kod toga bolno opalio ruke svoje. Za mjehurom se vukle dugačke, lijepljive i slinaste niti, na kojima se čovjek kod diranja opekao.«

Životinje, što ih je opisao Krusenstern nijesu bile drugo nego jedan od oblika iz skupine Syphonophora. Zanimljiv je ustroj toga »morskoga mjehura«, koji u

nauci nosi ime physalia. Svaka ta životinja zapravo je čitavo naselje, ili bolje reći eskadra sraštenih meduzi sličnih životinja što se kreću pomoću svoga jedra.

To jedro ne treba vjetra pošto se naduva s pomoću velikoga zračnoga mijeha što je u njemu zatvoren. Na mjehurasto se jedro prilijepile obješene spram dolje, u vodu, između sebe tijesno isprepletene skupine naprijed spomenutih životinja, a kod toga je svaka takova skupina začudno spretno i svrhovito združena u zajednički posao: jedni se brinu za hranu, drugi za kretanje, treći se bave mladim pokoljenjem — i svu tu živu flotilu brane strašne, vatrene baterije što neprijateljima otimaju volju da se polakome za njom.

Zanimljiva je sama izgradnja takove flotile. Nema sumnje da se ovdje radi o vrlo oštroumnoj kombinaciji zračnoga balona i podmornice. U zračnome balonu ima naročita »plinska sisaljka«, koja već prema potrebi nase služi zrakom kao materijalom, sama gradi podmornipunjava »zračnu komoricu«. U nekoliko je oblika sifonofora snabdjevena još naročitim aparatima za pokretanje, tako zvanim »lokomotivama«, u kojima naporno pulzirajući rade otvorena zvona meduza. Zračni balon, što ga reguliše pravi pravcati čep, dopušta ujedinjenome organizmu životinje da se po želji diže ili pušta, te mu daje stalan položaj. Balon čini takav dojam kao da se hoće sasvim da otkine od vode, ali podmornica ga čvrsto drži na površini vode.

Tako se dakle bez sumnje postojani, prirodni rad tih sifonofora može uvrstiti u dva područja čovječje tehnike — avijatičke i podvodne — ma da se dakako ovdje čitava stvar svodi na upotrebu ustroja (organa) što su ih te sifonofore dobile, da tako rečemo, u nasljedstvo. Da se provede potpuna analogija s ljudskim inženjerskim umjećem, mora svakako da se nađe životinja koja ce te ih spaja sa zračnim balonom, riječju koja samostalno proizvodi ono, što su te sifonofore preuzele već kao nešto gotovo. Priroda se ne krati da nam pruži i takav primjer.

Tu je — gle — golemi crni vodeni kukac, koji obično živi po barama. On, istina, ne gradi podmornica, ali je zato velik majstor u građenju ladica, kolijevki, u kojima se potomstvo njegovo uzgaja do punoljetnosti.

Iz naročitih žlijezda što se nalaze na zadnjemu dijelu tijela njegova, izlučuje taj kukac ljepivu tekućinu, koja se kad otvrdne pretvara u bijele na paučinu nalike niti. Da stvar sastoji samo u tome, mogli bismo ga nazvati čisto organskom pojavom. Ali ovdje upravo i započinje samostalni građevni rad kukčev.

Omatajući niti oko trbušića stvara on nešto kao mješčić u koji i polaže jajašca a zatim se izvlači iz mješčića i zavezuje ga pravim uzlićem, pa ma i bez svilene vrpce ... ali takova je raskoš za njega, za biće radino i ozbiljno, čini se, potpuno i suvišna!

I gle — s jajašcima na dnu i s uzlićem što strši u vis pliva ta ladica, ta zipčica, po vodi— gdjekada prilijepljena uz listove vodenih raslina, gdjekada prepuštena samoj sebi, ali uvijek u takovome položaju, da je struja vode ne bi mogla maknuti iz ravnoteže.

Brižni se inženjer pobrinuo i za to da takova ladica kako ne potone: u njoj je zatvoreno malo zraka što ga kukac, isplivavši na površinu, može da ponese u vodu u obliku mjehurića što ga sprema pod krilašce ili na kosmatu trbuščiću.

Valja spomenuti da se vodeni kukci do sada još nijesu dosjetili da se opskrbe škrgama, pa tako i ne mogu da dobivaju zraka ravno iz vode. I da se opskrbi zrakom što ga treba za disanje, kukac izdiže od vremena do vremena glavicu ili zadnji dio tijela iz vode i skuplja zrak naprijed spomenutim načinom — upravo kako čovjek odlazeći iz kuće meće u džep komadić kruha za pričuvu. Ta sposobnost crnih vodenih kukaca pomaže im također da opskrbe zrakom plovne zipke svoje.

Ali što bi bilo da mu prekrasnoga jednoga dana puhne u glavu da građevnu darovitost svoju i umjeće unošenja zraka pod vodu primjeni na gradnju vlastite podvodne ladice? Vjerojatno je da bi mu to uspjelo.

O ovakovoj nas pretpostavci uvjerava drugi vodeni stanovnik, koji isto kao i kukac, nastanjuje naše močvare. To je Argironeta (srebrnasta), vodeni paučić, mali gusar, velik inženjer i obretnik.

Kome bi palo na um iz zraka da gradi opeke? Kad to samo čujemo zvuči nam posve ludo ... a gle, kad tamo, Argironeta je to izmudrila!

Sitni mjehurići zraka pokrivaju poput biserja tjelešce Argironete dok pliva na površini bare — otuda i jest kao srebrnasto: to je — zrak, što ga je skupio paučić i koji mu treba i za disanje ispod vode i za oštroumnu građevinu njegovu.

Ne smije se zaboraviti da Argironeta potječe iz paučje porodice koja je odavna izašla na glas tkalačkim sposobnostima svojim — već davno prije nego si je čovjek prvi put satkao komadić grube, početničke tkanine.

I evo, te je dvije sposobnosti — tkanje i sabiranje zraka — Argironeta genijalno skombinovala, da si sagradi posve neobičnu ali izvanredno praktičnu građu za izgradnju podvodne ladice što joj služi kao kućica, kao skladište za živež, a gdjekada i kao dječja soba.

Kad se Argironeta, natrčavši se po močvari, spušta u vodu unosi ona u dubinu osim srebrnastoga oklopa na tjelešcu svome — zalihe što joj treba za disanje — još i krupne mjehuriće zraka što se prilijepili na žlijezde koje izlučuju paučinu. Ona svaki takav mjehurić oblaže ljepivom masom što je izrađuje i izoliše ga tim načinom od vode i pretvara u crijepić.

Mali inženjer slaže zatim to bajoslovno zračno kamenje na zaštićenome mjestu te si gradi vodenu kućicu nalik na zvono ronioca, satkanu od zraka i paučine. Iz te podvodne ladice koja je bilo gdje usidrena, polazi Argironeta ljuljkavom, ali dosta čvrstom paučinom u lov, i iznova se u nju vraća iza poslova, koji možda i nijesu posve pravedni ali joj obezbjeđuju opstanak. Gdjekada dva paučića sagrade svoje podvodne ladice jednu uz drugu, poput dviju kajita — i onda nastaje već posve pravi podvodni dvorac ...

SNEŽNI DAN

O, radosti velje zapanuo sneg,
i prše svečano pahulje male ...
i slažu bezbrižno kristalne korale,
pred prozorom mojim, blaga ceo breg.

I okna su danas puna korala,
i mame mi vesele pesnice strane;
i sve su staze snegom zatrpane,
a lakša biva rekom igra vala.

I svetla je vesela soba moga stana:
puna je arija božanskoj mladosti,
i puna himna beloj radosti,
sred snežnog zimskog dana...

Stazom se stere mekan beo sag.
Ne čuje se tihi romon gradske česme,
samo ritam sveži snežne zimne pesme
ocrtava snegom malen tičji trag.

Brod na Savi, 13. II. 1923.

N. V.

NIKOLA FINK:

SVETLUCANJE ŽIVOTINJA

U članku njemačkoga popularizatora prirodoslovlja W. Bölschea »Razum nerazumnih«, na stranici 67. trećega broja, opisano je s nekoliko zanesenih riječi i svjetlucanje mora i krijesnice. Da objasni tu čarobnu prirodnu pojavu, kazuje ovo: »Ta se pojava zove fosforescencijom i potječe otuda, što svjetlucava bića izlučuju fosfor, naročiti kemijski elemenat žućkasto-bijela sjaja, koji se lako upali i svijetli u tami«.

To je međutim nesamo skroz na skroz naopako tumačenje, nego i posve nemoguće. Suvišno bi bilo da raspravljamo, kako je izvedeno ovo objašnjivanje, da li je ta prirodna pojava prozvana po fosforu, ili je nazvana fosforescencijom, pa se onda radi imena spojila s fosforom. Ukratko, svjetlucanje ili fosforescencija i fosfor nijesu mogli da se posmatraju razlučeno. Gdje ima svjetlucanja, tu valja da ima i fosfora, kemijskog elementa, kojemu je to baš naročito svojstvo, da svjetluca slabašnim zelenkastim svijetlom. Potom je i posve prirodno, da i svjetlucava živa bića izlučuju fosfor, i eto na najprostiji način objašnjeno njihovo svjetlucanje. Uz ovo tako uvjerljivo i jednostavno tumačenje zaboravila se tek malenkost, da je sam taj fosfor uz arsen najpoznatiji i najstrašniji otrov. On uništuje dakle svaki život, pa kako bi bilo moguće, da bi proizvodio bilo kakvu pojavu života, pa bilo to baš i svjetlucanje.

Ali i u tom naopakom zaključku, da svjetlucava bića svjetlucaju od fosfora, ima uostalom i mnogo istine. Jer produbimo li ovo naše razmatranje do u najdalje tančine, valja da doista zaključimo, da bez fosfora nema svjetlucanja živih stvorova. No to nije poradi toga, što bi sam fosfor izvodio to svjetlucanje, već radi toga, što uopće bez spojeva fosfora nema nikakva života, pa zato nema bez fosfora ni svjetlucanja. Taman je to tako, kao što kaže stara i već mnogo otrcana materijalistička krilatica, da bez fosfora nema misli; ali to se isto ne smije tako shvatiti, kao da bi uz pomoć toga kemijskoga elementa vrcale misli. Ne, već u svakoj biljci i u svakoj životinji ima nešto malo spojeva fosfora, u svakome njihovu najsićušnijem dijelu, u ćelici, ima, ako baš hoćemo da kažemo, trunak fosfora. Bez njega ne bi bilo života ni pojedinoj ćelici, kao ni pojedinoj biljci i životinji. Biljka ga vadi iz zemlje, životinje ga crpe iz biljke, a kad oboje ugine, vraća se fosfor u spojevima opet plodnome tlu, da ponovo započne svoje životonosno kolanje po organskome svijetu. A da se baš fosfor spominje kao lučonoša ljudskih misli — to je na našem jeziku njegovo grčko ime — izvedeno je otuda, što u živčanoj tvari ima osobito mnogo nekoga fosfornog organskog spoja, lecitina.

Zato što je učestvovanje fosfora u živoj prirodi tako važno, bez njega nema ni života, ima on posrednoga djelovanja i kod svjetlucanja živih stvorova, premda su već davno prešla vremena, kada se mislilo, da svjetlucanje živih bića potječe baš neposredno od njega. Još C. G. Ehrenberg, znameniti istraživač najsitnijih i najprostijih životinjica, istakao je u svojoj raspravi o svjetlucanju mora, izašloj godine 1836., da je ova neopisiva prirodna pojava isključiva pojava života. U tome stoljeću, što je malne prošlo od te radnje, upoznato je mnogo životinja, što se odlikuju nesamo svjetlucanjem, nego imaju po svome tijelu i posebne i naročito udešene organe što svijetle. U prvome su redu ove životinje jako raširene morem, gdje plivaju površinom (kao sićušne praživotinje, meduze, rebraši, crvići, svjetlice, račići, ribe), ili živu na dnu i u većim dubinama (kao spužve, korali, ježinci, zvjezdače, školjke, crvi, glavonošci, ribe). U slatkoj vodi nisu poznate svjetlucave životinje, a i među kopnenim ima ih vrlo malo; jedino svijetle neke bube, kao naše krijesnice, pa neki drugi kornjaši te neke stonoge i gujavice.

Međutim uporedo sa sveđer novim upoznavanjem novih svjetlucavih životinja nije upoznata sama pojava svjetlucanja, dakle ono bitno, što se zbiva tom prilikom. Kada je zabačeno objašnjavanje pomoću fosfora, valja da se radoznalosti udovolji drugim objašnjenjem, da se vidi, kuda su sve vrludale ljudske misli, da dođu bliže shvatanju ove, moguće samo čovjeku, osebujne prirodne pojave.

Za proučavanje svjetlucanja trebalo je odabrati takovu životinju, što ne škrtari tim svojim svojstvom, nego može da ga izvodi u većoj mjeri. Jedinstvena je moguća za ovu svrhu školjka kamotočac, koja u svojim svjetlucavim organima na gornjem rubu plašta, u koji je omotano tijelo školjke, i na dišnoj cijevi ili tulajici izlučuje toliko sluzi, da ne prekrije tek nju samu, nego je odbacuje i u vodu. Kada se ova školjka bilo čime dražì, da se samo, recimo, uhvati u ruku i miče vodom, počne odmah da izlučuje mnogo svjetlucave sluzi, koja brzo zavije cijelu školjku u svjetlucavo velo, a onda se razlije i vodom kao svjetlucavi oblak. Svjetlucava ta sluz uhvati se i na prste i na sve druge predmete te na njima sja još neko vrijeme svojim blijedim slabašnim svijetlom, pa radi toga svjetlucaju ljudima, što ih svježe jedu, u tami prsti i usta. Zgodnim podraživanjem može da se izmami od kamotočca toliko svjetlucave sluzi, da se njome mogu praviti pokusi, pa je to potaklo prije tridesetak godina fiziologa R. Duboisa, da u stanici za istraživanje morskih životinja u Roscoffu potanje ispita, kako dolazi do toga svjetlucanja. Uz obalu Atlantskoga oceana lako je došao do potrebne količine svježih kamotočca, da dobije dosta sluzi za ispitivanje i pokuse.

Otkuda izlučenoj sluzi ta moć, da svjetluca? Prvo je opazio, da osušena svjetluca i poslije nekoliko mjeseci, kada se nakvasi vodom (a slično je opaženo i sa svjetlucavom sluzi nekih račića). Moguće ima u njoj nešto uklopljeno, što proizvodi svijetlo? Ako je tome tako, procijedi li se ta sluz kroz papir za procjedivanje ili filtrovanje, zadržat će se na papiru one uklopljene čestice, što svjetlucaju, a sluz, što se procijedila kroz papir, ne će više svjetlucati. Dubois je to učinio; procijedio je

svjetlucavu sluz kroz papir za procjeđivanje — procjeđena je i dalje svjetlucala, ali ne za dugo, jer je nakon nekoga vremena prestala. Moguće je papir za filtrovanje ipak nešto zadržao, pa je radi toga skraćeno svjetlucanje procijeđene sluzi. Zato je on svario drugoga kamotočca, pa je s njega odrezao iskuhani plašt (na kome je žlijezda što izlučuje sluz) i prelio preko njega procijeđenu sluz, što je prestala da svjetluca. Ta je sluz počela ponovo da svjetluca, dakle ima i u svarenomu plaštu nešto, što podstiče sluz na svjetlucanje. Da toga nečega nema samo u iskuhanu plaštu, već i netom procijeđenoj sluzi, provjerio je Dubois ovako. Procijeđenu je sluz razdijelio u dvije posudice; jednu je ostavio na miru, a s drugom je načinio isto što i s plaštem. Sluz je u njoj dobro iskuhao i onda je ovako svarenu ulio k drugoj sluzi, koja nije više svjetlucala. Uspjeh je bio isti kao i s plaštem: sluz je ponovo zasvijetlila. Dubois je i na drugi način kušao, može li se ono, što se sja u sluzi, odijeliti od nje. S kamotočca je izrezao organe, što luče tu sluz, i držao ih je u alkoholu, da alkohol otopi sve, što se u njem otapa. Na taj je način razlučio sadržinu tih žlijezda u dva dijela, u onaj otopljeni u alkoholu i u ostatak, što se nije otopio. Ono što se otopilo u alkoholu, osušio je Dubois, pa je dobiveni prašak ponovo otopio u destilovanoj vodi. To samo za sebe nije ništa svjetlucalo, kao ni onaj ostatak, što se nije otopio u alkoholu. No čim je dodao otopini praška u destilovanoj vodi malo ostatka neotopljena u alkoholu, dakle kada je opet sastavio ona dva, alkoholom razlučena dijela organa za svjetlucanje, odmah je tekućina zasvijetlila. Na osnovu svog ispitivanja drži Dubois, da izlučena svjetlucava sluz kamotočca svjetluca od dvije različite tvari. Jedna od tih tvari otapa se u alkoholu. Dubois smatra je onom tvarju, koja sama po sebi izvodi svjetlucanje, dakle tvarju u kojoj je izvor svijetla, pa je zove svjetlonošom, luciferinom. Drugu tvar, koja se ne otapa u alkoholu, a ima tu moć, da i u vrlo malenoj količini budi svijetlo u luciferinu, prozvao je Dubois luciferaza. U svjetlucavoj sluzi kamotočca, dotično u organima, što je izlučuju, dvije su prema tome tvari, što izvode svjetlucanje, a nisu pobliže poznate, luciferin i luciferaza.

Po raznim opažanjima na svjetlucavim životinjama zaključio je već prije fiziolog E. F. W. Pflüger, da je i svjetlucanje vezano o primanje i trošenje kisika, kao što je sav život malne sviju živih stvorenja, i bilja i životinja, usko skopčan s primanjem kisika. Bez disanja, a to je primanje kisika, nema nijedne životne radnje, pa smatra li se svjetlucanje živih bića također pojavom života, jasno je, da se može vršiti, samo ako ima kisika. Spajanje bilo koje tvari s kisikom zove se sagorijevanje ili oksidacija, a može da bude naglo, kao kad se upali vatra, ali i sporo, kako je i disanje sviju ćelica našega tijela, spoznato još od Lavoisierovih vremena kao sagorijevanje. Pa kao što je naše tijelo neprestano toplo od sagorijevanja šećera, masti i druge hrane, koju trošimo, t. j. od laganoga spajanja tih tijela s kisikom, tako može da se predstavi i svjetlucanje kao lagano sagorijevanje neke, onda, a još i danas nepoznate, tvari, koju stvara i izlučuje živa ćelica.

Ovo zaključivanje kočila je samo pojava, da svjetlucaju i uginule životinje, kao ribe. Ali ova suprotnost nije nimalo smela Pflügera u mišljenju, da i ovo svjetlucanje potječe od živih organizama. I doista nije dugo trebalo, da je Fischer obreo u moru veliku množinu svjetlucavih bakterija i time objasnio svjetlucanje uginule ribe. Na njenu tijelu naselile su se ove bakterije i od njih ono svjetluca, kao što od njih svjetlucaju i ruke i marama i nož i sve što se doticalo te ribe. Uostalom i Dubois je našao u organu na tulajici kamotočca, što izlučuje svjetlucavu sluz, neke sićušne organizme, možda bakterije. Da ih potanje ispita, skuhao je od kamotočaca juhu i u nju je prenio nešto ovih organizama, da ih odgaja, kao što se to radi s bakterijama. U toj su hranjivoj tekućini dobro napredovali i razmnožili se, pa su od njih nastale sitne skupine, koje su lijepo svjetlucale. I u svjetlucavoj sluzi druge morske životinje, neke meduze, našao je Dubois također bakterije, ali kako je već bio izgradio svoje tumačenje o svjetlucanju pomoću luciferina i luciferaze, nije se dalje osvrtao na njih.

Svjetlucave su bakterije izazvale međutim mnogo zanimanja, pa se počelo pomišljati, ne svjetluca li moguće baš ova sluz kamotočca od ovih bakterija, koje su u njoj uklopljene. Botaničar Molisch, koji je potanko istražio svjetlucave bakterije, osvrnuo se prigodom njihova izučavanja i na nalaz Duboisa. Proučavajući svjetlucavu sluz kamotočca nije naišao u njoj ni na kakove bakterije, koje bi moguće u toj sluzi izvodile svjetlucanje pa je zato god. 1912. prozvao izmišljenom bajkom, da bi moglo to svjetlucanje ili svjetlucanje bilo koje druge životinje dolaziti od toga, što su s njima u savezu svjetlucave bakterije.

U isto su vrijeme nastavljali drugi naučnjaci ispitivanje svjetlucavih životinja, i nisu prošle dvije godine, da su ustvrdili protivno negoli Molisch. Izučavajući svjetlucavi organ krijesnice ustanovio je U. Pierantoni kao sigurno, da je ispunjen svjetlucavim bakterijama. U isto je vrijeme i P. Buchner ispitivao svjetlucave organe morske životinje svjetlice, pirosome, pa je i kod nje našao, da su ispunjeni nekim sitnim biljnim organizmom. Obojica su nastavili svoja ispitivanja na drugim životinjama, pa je ovo isto utvrdio godine 1918. Pierantoni za svjetlucave organe glavonožaca, a godine 1919. Buchner kod rebraša i morskoga perca. U svjetlucavim organima sviju ovih raznovrsnih životinja našli su oni mnogo nekih bakterija ili končića nekih gljivica, koje žive u ćelicama tih organa, pa radi toga drže, da znatan dio životinja, što se odlikuju napadnim svojstvom svjetlucanja, ne izvode to svjetlucanje same od sebe, nego da ga izvode svjetlucave bakterije, što žive u zajednici s njima.

Ta zajednica između svjetlucavih životinja i tih bakterija tako je tijesna, da se ona prenosi s majke na potomstvo, da se upravo nasljeđuje. Već prije stotinu godina opazili su mnogi, da ne svjetlucaju samo odrasle krijesnice, već i njihove ličinke i jaja, ali nesumnjivo i točno je to utvrdio pred četrdesetak godina nama već poznati Dubois. Vrlo je to važna stvar, jer je time očigledno, da se proizvođenje svijetla ne zbiva samo onim posebno udešenim organima na zatku krijesnice, da nisu ti organi oni, što stvaraju svijetlo, već da se ono stvara na neki drugi način, a to može da budne i izvan tih naročitih organa. Pronicavi um Duboisa pretekao je i ovdje Pierantonia i Buchnera. U svom je izučavanju također ustanovio, da su ono bitno, što proizvodi svjetlucanje krijesnice, neka sićušna zrnca, samo ih nije spoznao kao bakterije, nije bio na čistu, kakova su to zrnca, pa ih je poradi toga prozvao vakuolide. S ovim sitnim zrncima, danas se tvrdi, da su bakterije, prelazi svjetlucanje i na jaja.

Dok se u krijesnice stvara i raste jaje, koje će dati život novoj, nasele se u nj i svjetlucave bakterije, pa zato svjetluca ono već u utrobi majčinoj. Kada se iz ja-

jeta izlegnu ličinke, njihovo je tijelo ispunjeno tim bakterijama, pa zato svjetlucaju čitavim tijelom. Tek kad nešto poodrastu, postane im koža deblja i tamnija, pa ne propušta slabašne svjetlosti. No kada prevlači kožu, dok nova kožica opet ne potamni, vidi se jasno svjetlucanje čitavoga tijela. Isto tako svjetlucaju i kukuljice, a kada se konačno preobraze u odrasle bube, potamni im i odeblja koža po čitavu tijelu, a prozirna ostane samo na onim mjestima, ispod kojih je organ za svjetlucanje, gdje se sakupilo u ćelicama osobito mnogo onih svjetlucavih bakterija. Sve ne znajući za ovo tijesno zadrugarstvo između krijesnice i bakterija, koje se nigdje i nikada ne prekida. Dubois je vrlo lijepo opisao taj vječni tok svjetlucavih bakterija u krijesnici: »ovaj plamićak života nikada ne trne, prelazi iz jaja u ličinke, iz ličinka u kukuljice, iz njih u potpune bube, da se opet vrati u jaja, i tako kruži bezbrojnim vjekovima«. Isto ovako kruženje živoga svjetla utvrdili su Pierantoni i Buchner i kod glavonožaca, svjetlice, morskoga perca i rebraša, pa iz toga zaključuju, da sve svjetlucanje životinja nije možda uopće životinjsko, t. j. posljedica razmjene tvari samoga životinjskoga tijela, nego da potječe od svjetlucanja bakterija, koje su se s njima združile i nastanile u njihovim ćelicama.

Tako smo se opet vratili na naše ishodište. Bit životinjskoga svjetlucanja nije nimalo bolje objašnjena, nego je rješenje ovoga zanimljivoga pitanja samo odloženo. Životinje ne svjetlucaju vlastitim djelovanjem, nego se njihovo svjetlucanje svodi na svjetlucanje bakterija, a o tome ne možemo da kažemo mnogo više, negoli nam je već prije objasnio Pflüger. I botaničar Molisch došao je nakon potankoga izučavanja svjetlucavih bakterija do vjerojatnoga zaključka, da je njihovo svjetlucanje lagano i tiho izgaranje nekih, danas, kao i nekada, nepoznatih tvari, što nastaju od samoga života tih bakterija. Ove nepoznate tvari prozvane su skupnim imenom svjetlonoše, fotogeni, i njih ne izlučuju ove bakterije napolje iz svoje ćelice, nego kao što se u njoj stvore, tako se u njoj samoj i troše. One se troše radi sagorijevanja, spajanja s kisikom. Čim se dopremi do njih najmanja količina kisika, odmah se u njihovoj ćelici opet pojavi svijetlo, i dok su ispunjeni svi uvjeti, da te bakterije mogu da žive, a imaju i dovoljno kisika, one svijetle neprekidno jednakim svijetlom, dakako vrlo slabim, jer je kod neke bakterije mjereno pa je izračunano, da bi ove bakterije morale da svijetle na golemoj površini od 2000 četvornih metara, da bi dale svijetlo tek jedne obične svijeće.

Upravo u tome, što je svijetlo bakterija jednomjerno, vidi se, da je usko skopčano sa samim tokom života i razmjenom tvari u ćelici bakterije, pa nastaje pitanje, kako može da bude svjetlucanje životinja proizvedeno od bakterija, kada je baš odlika životinjskoga svjetlucanja, da je titravo i promjenljivo i da se javlja tek na podražaj? Tu prividnu suprotnost nije nimalo teško objasniti. Poznato je, da je svjetlucanje lagano sagorijevanje, da je ovisno o dopremi kisika. O dopremanju kisika do ćelica, u kojima stanuju svjetlucave bakterije, ovisi svjetlucanje životinja. Upravo lijepo se to vidi kod krijesnice. Svjetlucave organe oplakuje krv, koja im donosi kisik. Po danu, kad krijesnica spava, svjetlucavi joj organi gotovo ništa ne svijetle, jer slabo diše, pa ima u krvi malo kisika, a crpu ga iz nje i svi drugi organi tijela. Kada se u mraku probudi i leti, diše jako, kisikom zasićena krv navre u organe za svjetlucanje, pa im je svijetlo jako. Kod talijanske krijesnice jasno se opaža, da svijetlo titra. Titravost svijetla dolazi od kucanja srca. Na svaki kucaj srca prostruji krv jače tijelom, više je svježe dođe do organa za svjetlucanje, više kisika prime njegove ćelice u se, više kisika dobiju i bakterije u njima pa zasjaju jače. Kada se krv opet vraća u srce, dođe do njih manje kisika, pa svijetlo nešto utrne. I tako se to ponavlja osamdeset do stotine puta u minuti, ravno toliko koliko puta srce kucne. Doprema kisika dakle upravlja svjetlucanjem i jačinom svijetla ili, drugim riječima, sagorijevanjem fotogena u ćelicama bakterija. To je isto, kao kad se duva u vatru, da se raspiri. Duvanjem joj se dovodi više kisika, pa će drvo ili ugalj brže i jače gorjeti.

Ali ima organizam još i drugi način, kojim može da upravlja proizvođenjem svijetla. Svaka ćelica ima moć, da stvara još i posebne tvari, koje će ubrzati sagorijevanje fotogena. Te naročite tvari zovu se fermenti, a ovi posebni, što mogu da ubrzaju sagorijevanje ili oksidaciju, zovu se oksidaze. Ovi fermenti neke su nepoznate tvari, što mogu u vrlo malenoj količini da izvode stanovite promjene organskih tvari, kao što katalizatori mogu u kemiji da ubrzaju neke reakcije, a da se kod toga sami ne troše. Tako nastaje na pr. sirćetna kiselina oksidacijom alkohola. Sam po sebi to je vrlo polagan proces, ali kad kod toga ima praška od platine, već sama njegova prisutnost znatno ubrzava pretvaranje alkohola u sirćetnu kiselinu, baš kao što se to isto događa djelovanjem neke gljivice, koja izlučuje neki fermenat, što ubrzava to pretvaranje. Platina je katalizator, ona gljivica izlučuje fermenat. U životu svakoga organizma imaju fermenti neobično veliku važnost, jer u prvom redu sva razmjena tvari počiva na djelovanju fermenata. I proizvodnja ovih oksidaza može organizam da ravna brzinom i jakošću spajanja fotogena s kisikom, dakle jakošću svjetlucanja.

Ovo svjetlucanje bilo bi doista vrlo zagonetno, da dolazi samo u živome svijetu. Mnogo nam je shvatljivije, kada znamo po opažanjima kemičara Radziszewskoga iz devedesetih godina, da ima dosta organskih spojeva, koji se spajaju s kisikom uz pojavu svjetlucanja. Svjetlucanje živih stvorova zove se stranom riječi bioluminiscencija, a ovo kemijsko svjetlucanje zove se kemoluminiscencija. Zanimljivo je upravo to, da su mnoge od tih tvari poznati proizvodi razmjene tvari živih bića, kao aldehidi, primarni alkoholi, fenoli, eterska ulja, i da se spektar njihova svijetla posve podudara sa spektrom svijetla od bakterija i krijesnice, koji se prostire od žute do ljubičaste boje. Da je doista sagorijevanje nekih organskih spojeva i u vodenoj otopini popraćeno svjetlucanjem, lako se možemo uvjeriti u posve mračnoj prostoriji. Ne treba nego u kušalici pomiješati 2 cm^3 običnoga formola ili formaldehida s malo kalijeva karbonata, toliko koliko stane na vršak noža, te isto toliko pirogalolne kiseline. Ta smjesa nije za nas drugo do li neki fotogen, a sada treba da se u njem samo još probudi svjetlucanje nekom oksidazom. U tu svrhu služi vodikov superoksid; onaj mah, kada se ulije nekoliko cm^3 vodikova superoksida, zasvijetlit će sadržina kušalice. Taj je pokus sagorijevanje aldehida i fenola, a sa aldehidom zbilo se otprilike ovo:

formald.	vod. superok.	uglj. dioks.	voda	vodik
CH_2O	+ H_2O_2	= CO_2	+ H_2O	+ H_2

Time dakako ni izdaleka nije prikazano ono, što se zbiva u živoj ćelici, ali nam ipak daje nadu, da će jednom duh čovjeka razjasniti ovo živo svijetlo.

L. N. Tolstoj:

DJEČJA MUDROST

O vaspitanju.

Sluga, čisti ključanice; **Kaća,** 7 godina, slaže kućice od ciglica. **Nikolaj,** gimnazijalac — 15 godina, ulazi, baca knjigu.

Nikolaj: Đavo ih odnio i s prokletom gimnazijom.

Sluga: A zašto?

Nikolaj: Opet su zavitlali štapom. Opet će biti psovke. Đavo ih odnio. Baš mi treba taj prokleti zemljopis. Kakva Kalifornija. Kog' bi je vraga morao znati!

Sluga: Pa šta su vam učinili.

Nikolaj: Opet sam ostao.

Sluga: Pa zašto ne učite?

Nikolaj: Zašto? — Zato, što ne mogu učiti gluposti. Ah, nek' ide sve. (Baci se na stolicu). Idem, reći ću majci: ne mogu pa eto. Neka rade, što hoće. Ali, ja ne mogu. A ako me ne izvade iz gimnazije otići ću. Otići ću, tako mi Boga.

Sluga: Kuda ćete to otići?

Nikolaj: Otići ću iz kuće. Bit ću negdje kočijaš, sluga, sve je bolje od te đavolske gluposti.

Sluga: Znate, i slugama je teško. Rano ustajati, cijepati drva, nositi, ložiti.

Nikolaj: Ah! (fićukne). To je besposlica. Drva cijepati, ugodan posao. Trebao bi ti učiti zemljopis.

Sluga: To je istina. Zašto vas prisiljavaju?

Nikolaj: Pitaš zašto. A, zašto? Ni za što. Tako je određeno. Oni misle da se bez toga ne može.

Sluga: Pa za to, da poslije služite, dobijete čin, plaću, kao, eto, otac, djed.

Nikolaj: A ako ja neću.

Kaća: A ako oni neće?

(Ulazi **majka** sa pismom u ruci).

Majka: Piše mi direktor da si opet dobio peticu. Ne smije se to tako, Nikoljenko. Jedno od dvoga: ili učiti, ili ne učiti.

Nikolaj: Razumije se, jedno: ne mogu, ne mogu i ne mogu. Pustite me tako vam Boga. Ja ne mogu učiti.

Majka: Kako ne mogu?

Nikolaj: Tako, ne mogu, ne ide mi to u glavu.

Majka: Ne ide za to jer ti o tome ne misliš. Tebi su u glavi sve neke gluposti. Ne misli o glupostima, nego o onome što ti zadaju.

Nikolaj: Majčice, ja govorim ozbiljno. Pustite me. Ništa mi ne treba, samo me oslobodite toga užasnog učenja, te robije. Ne mogu.

Majka: Pa šta ćeš raditi?

Nikolaj: To je moja stvar.

Majka: Ne, nije to tvoja stvar, nego moja. Ja ću Bogu odgovarati za vas i dužna sam vas vaspitati.

Nikolaj: A ako ja ne mogu.

Majka (strogo): Kakva je to glupost — ne mogu. Posljednji put govorim s tobom kao mati i molim te da slušaš i izvršuješ ono što se od tebe traži. Ako me ni sad ne poslušaš, ja ću poduzeti mjere.

Nikolaj: Rekao sam, da ne mogu i neću.

Majka: Nikolaj, čuvaj se!

Nikolaj: Nemam se šta čuvati. Zašto me mučite? To vi ne razumijete.

Majka: Ne smiješ tako govoriti! Kako smiješ govoriti? .... Napolje odavde! Gledaj ti!

Nikolaj: I idem. Ničega se ne bojim. Ništa od vas ne trebam. (Odlazi, zalupivši vratima.))

Majka: (za sebe). Ah, što me namučio. Sad ja znam zašto je to sve tako. To je zato što on ne misli o dužnosti, nego onim svojim glupostima — o psima, o kokošima.

Kaća: A sjećaš li se, mama, da si mi ti sama govorila, kako treba misliti i o bijelom medvjedu.

Majka: Ne govorim ja o tome, nego o tome da treba učiti kad zapovijede.

Kaća: Ali on kaže, da ne može.

Majka: On govori gluposti.

Kaća: Pa on ne kaže da neće ništa raditi; on samo neće da uči zemljopis. A raditi on hoće kao kočijaš, sluga....

Majka: Da je on slugin, mogao bi biti sluga, ali **on** je sin tvoga oca i **za to** mora učiti.

Kaća: A ako ne može?

Majka: Pazi, da i ti tako ne radiš.

Kaća: Baš tako hoću. Ni za što neću učiti, što ne mogu.

Majka: Ostati ćeš glupa.

(Ćutanje).

Kaća: Kad narastem velika i budem imala djece, ni po što ih neću siliti da uče. Htjednu li neka uče, ne htjednu li i ne moraju.

Majka: Kad narasteš nećeš tako raditi.

Kaća: Sigurno hoću.

Majka: Nećeš, kad narasteš.

Kaća: Hoću, hoću, hoću.

Majka: Pa biti ćeš glupa.

Kaća: Baka kaže, da Bog treba i glupih i budala.

St. Stojanović.

ЈЕЦАЊЕ.

Јеца ветар кроз мокре, голе, гране.
Јецаји болни, тужни, једнолики,
вређају старе ране...
Јесен је;
јеца ветар, уз тужни шум кише,
над мртвим ружама, што полако труну.
Служам како ветар плаче и грца,
све јаче и јаче;
и тада чујем:
јецање мог срца....

Београд, 1923. год.

Влад. Фрушић.

LISTAK

FILATELIJA.

Mnogi od vas mladih sabirača dobio je u ruke marku sa natiskom »Specimen« a da nije znao kuda da ju metne. Jer svaka taka marka nosi sva obilježja prave marke, a ipak nije u pravom smislu marka. Dakle što je i kakovu ima vrijednost?

Prema ugovoru o pšotanskoj konvenciji u Bernu, obvezale su se države koje su toj konvenciji pristupile, da će od svojih izdanja maraka, koje se budu upotrebljavale u običnom poštanskom prometu, sa stranim državama poslati od svake pojedine marke uzorak za poštanski savez u Bernu, koji je posle te marka registrirao kao legalne. Engleska država počela je prva na takove marke dati oznaku »Specimen« t. j. uzorak. Pošto je ali Engleska slala i mnogim drugim saveznim državama takove marke sa oznakom »Specimen« ili kao zamjenu ili kao poklon, to su takove marke iz mnogih ti hdržava došle nelegalnim putem u promet. Ima specimena i od drugih država ali su nekoji dosta rijetki.

Kao što spomenuh »Specimen« znači uzorak, i zato je svaka država nastojala da prve otiske koji su najbolji pošalje kao uzorke u Bern.

Stoga razloga vrijedno je sabirati takove marke (uzorke). U Bern se šalje obično samo 4 arka od svake pojedine vrsti, a pošto samo 1 araka ostaje u muzeju, to ostalo dolazi u promet. Dakle prema količini dosta rijetki primjerci.

Kod engleskih sabirača, nekoji specimeni su vrlo cijenjeni i plaćaju se skuplje nego obične marke, jer su rijedji. Rijetki specimeni su kod austrijskih maraka, jer ona je svoje uzorke slala bez oznake »Specimen«. Od novijih država ima i Čehoslovačka Republika prvo svoje izdanje sa oznakom »Vzorec« što isto znači »Specimen«. Kod naše države nije mi poznata niti jedna marka sa oznakom »Specimen«.

U zadnje doba bila je kod nas izdana jedna marka sa oznakom У. P. И. U. R. I. t. j. »Udruženje ratnih invalida«. Ta marka prodavala se po 2 dinara u Beogradu i to jedan dan. Prema tome jedan dan, značilo bi u filateliji da je imala taj dan vrijednost frankature. Samo nitko nije znao kolike frankature dali 10+10 p. ili 1 Din ili 2 Din. Jer ako ste poslali taj dan preporučeno pismo iz Beograda i prilijepili takovu invalidsku marku koju ste platili 2 Din, morali ste dodati još 3 Din za frankaturu. Dakle ta invalidska marka u tom slučaju nije ništa vredila. Ili, poslali ste dopisnicu na koju ste metli takovu marku. Negdje je takova dopisnica išla bez prigovora a negdje je primaoc morao platiti doplatu od 1 Din ili 50 para, prema uviđavnosti poštara.

Dakle sad tek neznate, da li je to poštanska marka ili marka privatnog udruženja, da li je imala vrednost frankature i koju, i što je glavno, dali je vredila za cijelu državu ili samo za Beograd, pošto se je samo tamo mogla nabaviti. To su pitanja koja zanimaju sve jugoslavenske filateilste ali na koja žalibože nemogu bar za sada odgovoriti. Izgleda da se je ostalom općinstvu preprečilo, da svojim obolom potpomogne ratne invalide, nego se je to prepustilo samo beograđanima.

Osim gore navedene marke stavljen je u promet opet jedan provizorij, t. j. pretisknuta je sa 3 Din marka od 15+15 para invalidska. Vidi se, da mi nismo što se tiče maraka još sređeni, jer da imamo svoju markarnicu bili bi ovakovi provizoriji suvišni.

Marka će u filatelističkom smislu biti dobra t. j. rijetka, jer mnogo tih invalidskih maraka nema, a već su većinom upotrebljene kod maraka od 8, 20 i 30 Din.

Do sada sam naišao na tri greške, i to 4-ta marka je bez tačke kod *din* latinicom, 28 marka je Дин u mjesto ДИН., dočim jedna marka ima točku kod latinicom din· gore u mjesto dolje. To su jedine greške i nadajmo se, da ih više neće biti.

R. Valić

Ne zaboravite naručiti specijalne kataloge SHS. maraka kao i krasno izrađene *Albume* za sve SHS. marke, do danas. Narudžbe prima redakcija »Mladosti«.

Vidi oglas.

NEŠTO O NALIV-PERU.

Kad Američanin ili Engglez putuje, poznaješ ga po njegovoj kapi, lulici i zlatnom naliv-peru, »Funtain-pen,« što bismo mi nazvali »izvor pero,« jer zbilja iz njega izvire tinta i može se tako pisati bez tintarnice i bez umakanja.

Ideja, da se pero i držalo spoji sa tintarnicom — u nekom dijelu našeg naroda »mastionik« ili po turskom »divit« nazvanom, prilično je stara, ali tek u ovome vijeku mogla se ostvariti pomoću zlatnog pera, proviđenog tvrdim rtom od iridija, a crnilo se nalazi u držalu od kaučuka. Kod uporabe naliv-pera izvire samo toliko crnila, koliko se pisanjem potroši. Ljudi, koji se jednom priuče na pisanje sa naliv-perom, nijesu više u stanju, da pišu običnim držalom, te su posvema nesretni, ako im se pero pokvari ili čak izgubi. Jedan tvorničar naliv-pera priča, kakovih muka imade s ljudima, koji mu donose svoja naliv-pera na popravak. Poslovni ljudi svih struka, kao odvjetnici, liječnici itd., kojima je vrijeme novac, sjede strpljivo i čekaju, dok im se pero popravi, jer su bez njega kao izgubljeni. Zanimljivo je pritom, da prečesto ta pera i ne iziskuju nikakav popravak, već je dovoljno, da se temeljito u hladnoj vodi operu. Popravci su jedino s toga razloga potrebni, jer vlasnik ne čisti svoje pero.

Zlatno naliv-pero dosta je skupo i mogli su ga da nabavljaju samo imućni slojevi.

Kako je danas život vrlo skup i svatko mora da štedi, to se je jedina naša domaća tvornica naliv-pera u Zagrebu pozabavila pitanjem jeftinih naliv-pera, a koja usto besprikorno funkcioniraju. Na tom polju trudili su se već mnogo godina razni obretnici i tvornice, ali do danas bez pravog uspjeha. Radujemo se stoga, što je upravo našoj domaćoj industriji uspjelo riješiti vele važan problem jeftinog naliv-pera.

Rješenje sastoji se u tome, da je toj tvornici uspjelo konstruirati naliv-pero sa čeličnim perom i tako odstraniti skupo zlatno pero. Naravno, ovo čelično pero može se izmijeniti, te se poslije uporabe umeće novo.

Ovaj je izum neprocjenljive važnosti nesamo za stručnjake, nego i za svakoga, koji se perom služi, bio on liječnik, advokat, student, činovnik ili obrtnik. Svima ovima bit će odsele omogućeno, da se služe naliv-perom.

ZAGONETKE

1. Došao mlinar u mlin. Našao u svakom uglu vreću, na svakoj vreći mačku s četvero mladih. Koliko je bilo nogu?

Prijo Miško!

Moj prijatelj popeo se na dub. Rov nikad ipak nije našao. Ovdje je more čas plitko, čas duboko. Kao majčina maza dar je dobio: to je mala srebrna rijeka od drva, koja se skriva za grebeni, povrh ovih visi sakriven brodar. Most Arnauti razrušiše, pak s kopljem udariše na čovjeka, ali ne pogodiše ništa, pak se hitiše konjicima na leđa i pobjegoše. Nikši ću pisati. Moja kuma novo mu je rublje poslala.

Ljubi njega i Tebe

Tvoj Ivan Planinac.

Što je Ivan vidio u našoj državi, to nabraja prijatelju u ovom listu. Nađite i ti!

3. Čitaš li me sprijeda, ljuta sam zvjerka, čitaš li me straga, hrana sam ti meka.

Rješenja iz drugog broja:

1. Sudac je dodao jednu svoju kravu, pak ih je bilo 20. Polovica od 20 je 10, četvrtina 5, a petina 4, dakle 10 + 5 + 4 = 19, preostalu svoju je uzeo sebi.

2. Lijevao je iz 10 l u 3 l punu, iz 3 u 7 sve, iz 10 u 3 punu, iz 3 u 7 sve, iz 10 u 3 punu, iz 3 u 7 nadolio 1 l do punih 7, ostale u posudi od 3 l samo 2; onih 7 natrag u 10, one 2 u 7, iz 10 u 3 punu. Ostalo u onoj od 10 l točno 5 l.

PORUKE UREDNIŠTVA

Duka Ž-ić, K-c. Riječi i forma protive se sadržaju pjesme.

Zvon. B-r, Zagreb. Priču o »Zvonaru« trebalo bi prepričati. Lik zvonara starca je živ i osobito karakterističan i na tome bi osnovu trebalo da bude jedinstveno izvedena cijela skica.

Japranov, Zagreb, i drugi. Stvari te vrsti ne mogu da uđu u »Mladost«. A znate li zašto? Jer u Vas, mladi prijatelju, nema, kako to obično kažu, »distancije« spram tih predmeta. Drugim riječima veli ta fraza: U svih je Vas suviše malo iskustva, a da biste mogli takav jedan svoj doživljaj, — svejedno, da li radostan ili bolan — pravo poreditи s drugima i da bi ste mogli da vidite, da li je ta Vaša lična stvar i za druge ozbiljno zanimljiva i vrijedna. Onda tek ima čitač pravi osjećaj, koji ima pjesma u njega da probudi. U tim se stvarima mladi ljudi, jedino i glavno poradi neiskustva, vrlo varaju, čisto na veliku svoju nesreću.

R-ski, Osijek. Rekao bih, da poezija nije polje Vašega kulturnoga rada. Upotrebite svoje sile na drugom polju.

Miron Belinjanski. Za Vas vrijedi ono, što i za Japranova. Forma Vaših pjesama i misli su lijepe, zato nam šaljite više stvarci u drugom žanru.

Dragica P-g, Zagreb. Seoske idile trebaju da se u prvom redu odlikuju biranim jezikom, jer su same po sebi plod visoke kulture. Mladi pjesnici redovito ne mare za to, da su pjesništvo i književnost umjetnost govora i da se prema stepenu savršenosti jezika u pjesmi i prozi mjeri savršenost razvoja govora narodnoga. — Ideje treba da su originalnije.

Ivo Ž-c, Zagreb. Vaš list, kojim ste popratili svoje pjesme, ljepši je od Vaših pjesama. Pošaljite nam zato proze!

I. Rubeša, K-v. Starije pjesme nijesu mogle da uđu. Pošaljite još koju, da vidimo. Ima u pjesmi »Moj grad« nešto, što je vrijedno, da se prati i njeguje.

J. M. Jović. »Ljudi« kazuju dosta poezije. Poenta na koncu je slaba. Javite se još!

Zdenko K-c. Prvo: Alegorija je ta odviše stara; drugo: u današnje vrijeme nije taj siže istinit .

Milena M., Zemun. Lani ste poslali onu toplu stvarcu, koja je bila pravo intimno pismo Vašim drugaricama. Na naš odgovor nijeste se onda javili. Dajte to ipak učinite. Držimo. da imate nešto da kažete.

Joco Bl-a. »Pjesma pred jutro« i »Večernja pjesma« dobro se razlikuju dikcijom i metrom. Tako treba. Oblik pjesme valja da odgovara sadržaju. Inače nijesu Vaše pjesme još dosta dobre. Pošaljite nam, što ste od posljednji put stvorili.

Zlatan Č. To su stihovi, ali nijesu pjesme. Nema jedne osnovne misli ili jednoga čuvstva, oko kojega bi se iskristalizovala ta pjesmica.

Aug. Gy-y. Nastavite samo. Bit će, čini se, što dalje, to bolje.

Olga K-r. Isto.

Milivoj R-r, K-c. Iza »Idile« čekamo još bolje stvari. »Idila« ima i stila i ideja. Nedostaci dikcije i neka primitivnost forme još smetaju.

Predrag D. Sp-ć, Beograd. Odviše prozaički. Opažanja su tačna. Da Vas dalje vidimo!

Kosta Radojković, Mitrovica. »Škola« nije mogla da izađe. Dalje?

NARODNE JASLICE.

Gornja slika predočuje sastavljene Narodne jaslice poznatoga našeg slikara R. Valica, koje je u svojoj nakladi izdao Hrvatski štamparski zavod d. d. u Zagrebu.

Hiljaduljetne uspomene rodjenja Kristova ovdje su prikazane u žarkim i živim bojama narodne nošnje. Uz Sv. tri kralja dolazi narod iz prostrane nam domovine, da se pokloni Sinu Onoga, koji je odlučio da spasi svijet.

Cijeli motiv je izradjen skladno i ukusno, a živa boja i ljepota cjelokupne slike utječe na svakoga, tako da jaslice i ljude vidi kao da su živi.

Zbog minimalne cijene može te jaslice nabaviti i najveći siromašak, a to je bila i svrha ovome poduzeću, da dade nešto dobro, uz to naše narodno a jeftino.

Svaka figurica kao i jaslice stoji posebno. Izrezuje se iz ljepenke na koju se lijepi. Poduzeće dobavlja jaslice na običnom papiru, kaširane na ljepenku kao i gotove izrezane samo za postaviti.

Dobiva se u svim knjižarama.

Danilo Č-k, Split. Ne možemo se složiti s Vašom poezijom.

O. Gross. Pismo je i tu bolje od pjesme. Stih Vas vodi do nelogičnosti, koje čitača vrijeđaju. Čini se, da bismo od Vas mogli do dobijemo duhovite proze.

Nehajić, Senj. Anonimno u koš! Ostalog još nijesam vidio.

Gabrijel P-va. Nije zrelo. To je nešto iskrivljena obična proza.

Stanko K-k, Varaždin. Na način pjesme »U vrtu« treba da pjevate. To je pravi Vaš način. Javite se dalje!

Stanko K. Aleksandrov. Odgovor Vama je ponešto zakasnio. To se događa. »Genij« nije zreo, ali samo napred! Ako ste što od tada uradili, šaljite!

Ante Ljubin, Osijek. Više pažnje jeziku! Korektni oblici su jedamput jedan poetike! Iz čuvstva i osjećaja umjetnosti govora (= poezija) raste literarno djelo!

T. Nadan. Ne!

Hinko F-a, Ljubljana. »Kresna noč« nije d o s t a duboko zahvaćena. Vivat sequens!«

St. S-ć, Karlovci. »Jesenji bolovi« su lijepo diskretni, ali nijesu za »Mladost«. U spomenaru im je pravo mjesto. Formalno su Vaše stvari dozrele. Dete dakle šaljite druge.

Jos. A. Kraljić. »Argić« će ući u kojem od narednih brojeva. Poradi preobilja gradiva ulaze stvari tako kasno! Mnogo lijepih pozdrava!

G. Gavrilov. Javite adresu!

Milutin Ivančević. Šaljite dalje! Uči će.

KNJIŽEVNOST

A. P. ČEHOV: IZABRANE HUMORESKE. Pod tim naslovom izašlo je 30 najboljih humorističkih crtica i novela najvećeg ruskog modernog humoriste A. P. Čehova. Poput Maupassanta znade i Čehov na par stranica dati cijeli roman života, u par redaka karakter čovjeka i u tom mu jedva ima premca. Njegov pak humor je nedostiživ i po njemu on spada u red najboljih svjetskih humorista. Čehovljev humor je dubok, čisto ljudski i slavenski, često pomiješan sa suzama kao i kod Gogolja. »Kako smo bijedni, kako smiješni, kako sitni!« kao da govore njegove humoreske. Naročito je nama Slavenima bliz i razumljiv taj humor, pa će sigurno svatko rado posegnuti za ovim izborom humorističnog Čehova, što ga je izdala »Humoristična knjižnica« u svojim redovitim izdanjima (svez. 161.—165.). Knjiga ima 130 strana, a stoji Din 15.—. Adresa za naručbe: »Humoristična Knjižnica«, Zagreb Vojnička ul. 13.

N. V. GOGOLJ: REVIZOR. Kao 9. knjiga zagrebačke »Pozorišne biblioteke« izašla je ova poznata genijalna Gogoljeva komedija, bez sumnje jedna od najjačih satira svjetske književnosti. U njoj je upravo nedostižnim načinom izvrgnuta rugla i ožigosana korupcija, podmitljivost, nasilnost i nesposobnost ruskih, činovnika, a mnogo što kao da se i ne događa u Rusiji, već u jednoj drugoj zemlji... Zato nam dolazi ovo izdanje »Revizora« u pravi čas. Djelo je odlično s ruskoga preveo g. I. Pasarić, a uvod (»Gogoljevsko kazalište«) potječe od bivšeg izvrsnog režisera na zagrebačkoj pozornici J. Ozarovskog. Cijena Din 15.—. Naručuje se kod »Pozorišna biblioteka«, Zagreb, Vojnička ul. 13.

A. G. MATOŠ: PJESME. Nakladom »Narodne Knjižnice«, u seriji »Naših pjesnika«, izašle su skupljene Matoševe pjesme, prviput uopće. Sve odlike Matoševog duha nalaze se i u njegovim pjesmama: živa i neobična fantazija, originalnost misli i izričaja, dubina osjećaja, majstorska forma, a kao najdraže mu stvari: Grabancijaš i Kroacija. Moć izražaja jest tolika da je višeput u par redaka Matoševog soneta izražena sva tragedija cijelog naroda kano i čovjeka — pojedinca. Sve nijanse ljudske duševnosti, od očaja do vedrog optimizma, od teškog jada do prpošnog veselja nalazimo u tim vanrednim pjesmama. Nekoje su mu upravo veličajne svojim sarkazmom i protestom (»Mora«), druge nježnošću osjećaja (»Gospa Marija«, »Srodnost« itd.), treće neobuzdanom veselošću (»Naše životinje«, »Ljubavnik sramežljiv« i dr.). Uvijek se osjeća duboka duša, veliko srce i sposobnost sve izreći. Mnoge od tih pjesama morati će ući u sve naše buduće antologije i postat će ubrzo popularne, pa je razumljiv velik interes, kojim se dočekuje ova zbirka. »Narodnu Knjižnicu« ide hvala što je izdala ovako potpuno i lijepo izdanje pjesama onoga, koji je mnogo put tako sugestivno izrazio osjećaje cijele jedne nacije. Izdanje je vrlo savjesno: pjesme su poredane hronološkim redom, ispod svake je naznačeno, gdje je izašla, a tekst je sravnjen s pjesnikovim rukopisom. Knjiga je štampana na finom antiknom papiru, donosi sliku Matoševu, pa ju najtoplije preporučamo našim čitateljima. Cijena Din 25.—, uvezano u poluplatno Din 30.—, u polukožu Din 60.—. Adresa za naručbe: »Narodna Knjižnica«, Zagreb, Vojnička ulica broj 13.

PRETPLATNICIMA »MLADOSTI«.

Nekolicina vaših drugova poželjela je idealni jedan natječaj bez materijalne koristi. Da ispunimo tu lijepu želju, koja je došla iz vaših redova!

Do 31. januara 1924. treba napisati i uredništvu poslati odgovor na pitanje:

KOJE JE ZA VAS NAJVEĆE LICE U ISTORIJI SVIJETA ILI JUŽNIH SLOVENA?

U odgovoru treba da navedete razloge, zašto tako držite. Odgovor smije da bude po volji dug.

Najbolji odgovor bit će onaj, koji će najbolje izreći svoju stvar i k tome najviše biti prema starosti pisca. Natjecati se mogu dakle svi naši pretplatnici.

A NAGRADA?

Samo je jedna:

NA IME ONOGA, ČIJI ĆE ODGOVOR BITI NAJBOLJI, DOBIT ĆE DESETORICA SREDNJEŠKOLACA BESPLATNO OVO GODIŠTE »MLADOSTI«. Njegovo ćemo ime štampati u »Mladosti« u broju 7., gdje ćemo javiti i uspjeh natječaja, a imena njegovih drugova, kojima je koristio njegov uspjeh, javit ćemo njemu u pismu.

Imena trojice stručnjaka profesora, koji će ocjenjivati stigle radove, javit ćemo u broju 6.

BOŽIĆNICA »MLADOSTI«.

Svojim čitačima daje »Mladost« u ovom broju 8 stranica više kao božićnji dar. Tko znade, kakove su štamparske prilike, znat će da ga ocjeni.

Udruženje za unapređivanje dječje književnosti izdalo je za Božić dvije osobito lijepe knjige naših poznatih i uvaženih spisateljica za mladež I. Brlić-Mažuranićeve Knjigu omladini (30 Din) za odrasliju mladež i Jagode Truhelke Pipo i Pipa (40 Din).

Tvornica pokostnih i uljenih boja

ROBERTA ALEXANDRA NASLJED.

WEINBERGER I DRUG

Trgovina boja, četkarske i materijalne robe

Telef. 6-72 **ZAGREB** Ilica 40

*

GLAVNO SKLADIŠTE PROIZVODA

„DRAGICE“

INDUSTRIJE KEMIČKIH PROIZVODA

ZAGREB ILICA BR. 73

DRAG. K. ANDRIJAŠEVIĆ - ZAGREB

PRILAZ ĐURE DEŽELICA 75 INTERURBAN TEL. 22-64

Carinsko posredništvo
Stručno carinjenje robe

Carinsko pravozastupništvo reklamacije. Informacije za sva pitanja carinske transportne struke.

Otpremništvo robe
Svakovrsni prevozi

Prijem robe u vlastita skladišta Zastupništva i stalne veze otpremničkih kuća u zemlji i u inostranstvu.

Knjige za Božić

A. Coralnik:	ZATVORENA VRATA. Drama .	D 3.—
M. Gorgi:	DJECA SUNCA. Drama	„ 6.—
J. Kosor:	PJESME	„ 3.—
F. Marković:	KARLO DRAČKI. Drama	„ 6.—
P. Petrović:	ISPOD NAŠIH BRDA	„ 6.—
L. Vojnović:	DUBROVAČKA TRILOGIJA . .	„ 10.—
B. Vodnik:	DJELA P. PRERADOVIĆA	„ 40.—
Z. Marković:	KUĆA U SNIJEGU	„ 10.—
D. Gvozdanović:	UNUK KRALJEVIĆA MARKA	„ 40.—
„	: ARDITI NA OTOKU KRKU . .	„ 30.—
D. Angjelinović:	LATICE. Pjesme	„ 20.—
L. Tolstoj:	OBITELJSKA SREĆA.	„ 6.—
D. Prohaska:	FJODOR MIHAJLOVIĆ DOSTOJEVSKI.	„ 30.—
	: O PJESNIKU SLOBODE. . . .	„ 5.—
Hoffman:	DVIJE PRIČE	„ 20.—
J. Kozarac:	IZABRANE PRIPOVIJESTI . .	„ 30.—

Hrvatski Štamparski Zavod d. d.
Nakladno odjelenje
ZAGREB, Marovska 30.

Šalje se samo pouzećem ili uz unapred poslan novac i za porto.

Moderne kompletne

mlinske namještaje

Patent G. LUTHER A. G. Braunschweig

kao i svu tehničku robu:

remenje, pojase, patentne pehare, Stinerit, brtvila

dobavlja odmah sa skladišta

VILIM STEINER

Akademički trg 4. - ZAGREB - Matičina ul. 4

Telefon br 24-09.

Knjižara Z. i V. Vasića

Zagreb, Akademički trg br. 8.

*

preporuča svoje veliko skladište

Zabavnih dječjih knjiga

kao najprikladnije darove za

Božić i Novu Godinu

Sveslovenska knjižara

M. J. Stefanovića i druga

BEOGRAD, Poenkareova ulica br. 36.

ĐAČKI DRUG

I ove godine u našem izdanju otštampan je Đački Drug, izrađen najpažljivije. Ova je knjiga u stvari Đački Prijatelj, bez koga ne treba da je ni jedan đak, jer ona pored ostalih korisnih opomena i upustava sadrži još i:

a, Principe Gramatike,
b, Hronologiju Jug. Književnosti,
c, Kako treba čitati,
d, Rečnik stranih reči,
e, Glavne franc. neprvilne glagole,
f, Izvod iz historije SHS,
g, Hronološki pregled najvažnijih istorijskih godina,
h, Tablicu množenja,
i, Kubne brojeve od 2—100,
j, Matematičke obrasce,
k, Izvod fizike,
l, Izvod iz Kemije,
m, Latinske izreke,
n, Vukov pravopis,
o, Higijenu,
p, Članak protivu alkohola,
r, Opštu statistiku itd.

Knjiga je udešena za džep, ma do 200 strana a cijena je 15 din.

Свесловенска књижарница

M. J. Стефановића и друга

БЕОГРАД, Поенкареова улица бр. 36.

ЂАЧКИ ДРУГ

И ове године у нашем издању отштампан је Ђачки Друг, израђен најпажљивије. Ова је књига у ствари Ђачки Пријатељ, без кога не треба да је ни један ђак, јер она поред осталих корисних опомена и упустава садржи још и:

а, Принципе граматике,
б, Хронологију Југ. Књижевности,
в, Како треба читати,
г, Речник страних речи,
д, Главне франц. неправилне глаголе
ђ, Извод из историје СХС.
е, Хронолошки преглед најважнијих историјских година,
ж, Таблицу множења,
з, Кубне бројеве од 2—100,
и, Математичке обрасце
ј, Извод физике,
к, Извод из Хемије,
л, Латинске изреке,
љ, Вуков Правопис,
м, Хигијену,
н, Чланак противу алкохола,
њ, Општу статистику итд.

Књига је удешена за џеп, има до 200 страна а цена је 15 дин.

TISAK HRVATSKOG ŠTAMPARSKOG ZAVODA D. D. U ZAGREBU.